
КРУШЕВАЧКА ЕПАРХИЈА

ДРАГИЋ ИЛИЋ

ПОБЕДОНОСЦИ

Крушевац, 2016.

РЕЧ УНАПРЕД

У корице ове књиге сабрао сам кратке есеје, једну беседу, два предавања, три песме, два интервјуа, више приказа књига – необјављене у мојим досадашњим књигама.

Читалац ће међу њима наћи литерарне написе објављене у часописима *Логос*, *Православље*, *Багдада*, *Путеви културе*, *Православна вера и живот*, *Савремена библиотека...* радове штампане у *Расинским анализима*, као и оне који се овде први пут објављују. Пролог овој књизи чини бедекер *Манастири с погледом на Крушевац*, написан 2007. године.

Има томе више од двадесет година, када сам објавио приказ једне књиге у *Логосу* – часопису студената Богословског факултета. Био је то мој први рад у првом броју часописа који није излазио пола

века. Од тада се много тога изменило у мом животу, али и у животу савременика. Зато се наметнуло питање: Ко ће смоћи снаге да сакупи разасуто дело на једно место, ако то не учини сам аутор?

После ишчитавања ове књиге препознао сам нит која твори танану, невидљиву, потку дела, зато сам је крстио *Победоносци*.

Верујем да ће ова нит бити препознатљива читаоцу, јер данас они који читају, спознају брзо, иако чезну за спорошћу.

Књига је подељена у 27 поглавља, која успостављају своју органску везу тезом да је, после свега, српском народу духовна обнова императив даљег трајања.

Захвалност за инспирацију упућујем свом првом вероучитељу и професорима са старог Богословског факултета у којима сам осетио премоћ ентузијазма над тешкоћама живота из овог дела света.

Књигу посвећујем Крушевачкој епархији, обновљеној 18. новембра 2010. године, која се помиње половином XVII века у турским пореским књигама са задужењем да њен епископ султану за берат плати пешкеш од 15 дуката. Имала је тада ранг митрополије. Сачувано је име једног епископа Крушевачке епархије: Силуан (1451-1455), *прота др Радомир Милошевић, Српска православна црква у времену и простору, Смедерево, 2009, стр. 257.*

1

Прошло је двадесет година од када сам почео да истражујем новију црквену историју крушевачког краја. Трагао сам по духовном наслеђу из последња два века из овог дела света. Желео сам да видим како изгледа духовни живот крушевачког краја пред и после ослобођења од Турака. Питао сам се: Да ли је могуће да све знамо о времену нашег пада под Османлије из кога имамо три циклуса народних епских песама посвећених Косовској бици, а да при том немамо сазнања о времену васкрсења Крушевца и ослобођења од вишевековног окупатора? Занимала ме је снага вере коју је српски народ из негдашње Лазареве престонице показао у последњих двеста година. Сазнавао сам и писао о Мојсињској

Светој гори, бројним храмовима, свештеничким породицама, верским лидерима, богослужбеним књигама. После свега наметнуо се закључак да у овом делу света постоји духовна народна аристократија, која се може пратити не само у средњовековљу, већ и до наших дана. Друго је питање зашто она јесте препозната у средњем, а скрајнута из наше свести у новом веку. Тако је један архимандрит, Иларион Весић (1852-1906), ректор призренске богословије и богословски писац, рођен у Пепељевцу, а сахрањен на Старом крушевачком гробљу, ушао у прву нашу енциклопедију Станоја Станојевића 1925-28. године, а у комунистичкој Југославији избачен је из свих извора. Није боље прошао ни др Радивој Јосић, дугогодишњи декан Богословског факултета, швајцарски ђак, рођен у Великој Врбници у свештеничкој кући – која је од пре Косовске битке све до наших дана рађала српској цркви клирике. А шта тек рећи за архимандрита Саву Петровића (1793-1861), који је оставио једини писани траг о томе како је изгледало ослобођење Крушевца од Турака или Сретена Динића и његовог духовника свештенотученика проту Аврама Јовановића. Почетком двадесетог века чувени прота Михаило Минић народни трибун из Мајдева у другој половини истог века пао је у заборав. Монах Павле Чугаљ из Манастира светог Романа био ми је инспирација за роман *Јесење клупко*. И најзад, у „Политици” од 29. јуна 1934. године, на шестој страни, открио сам чланак насловљен: „Велики молепствени сабор прогласио је јуче Крушевац светим историјским местом”, који овде преписујем како би постао део ове књиге – јер Крушевац јесте град победоносац: „Крушевац, Видовдан, 28. јуна 1934. го-

дине. Крушевац, као стара престоница српског народа, на веома свечан начин одао је признање свим националним мученицима погинулим од Косова до данас. У славу тих наших народних јунака приређена је свечана архијерејска служба Божја у цркви Лазарици и пред Спомеником косовским јунацима. У исто време Хришћанска заједница приредила је свој велики молепствени сабор у знак пијетета према жртвама које су пале за отаџбину и народну слободу. Крушевац је уз то, вољом српскоправославног епископата и Хришћанске заједнице, проглашен светим историјским местом Српске православне цркве, и одсада ће сваке године правоверни долазити у Крушевац на поклоњење светој православној цркви Лазарици и сенима изгинулих хероја на Косову. Свечаност је отпочела јуче по подне доласком нишког епископа г. др Јована који је одслужио свечану Вечерњу у Цркви Лазарици. Јутрос је код нове крушевачке цркве формирана велика поворка грађана на челу са литијом у којој је учествовао велики број братстава Хришћанске заједнице из свих крајева Србије, са својим барјацима на челу. У Лазарици је епископ г. др Јован служио Свету архијерејску литургију уз асистенцију шеснаест свештеника из Крушевца и околине. После службе Божје формирана је поворка од преко 3.000 људи, која је прошла главним улицама Крушевца до Споменика косовских јунака. На челу поворке били су епископ г. др Јован, велики број свештеника, представници локалних војних и цивилних власти. Потом је пред великом масом народа, одржан свечани помен косовским јунацима. За време помена над масом народа летео је авио месног Аеро клуба, који је из ваздуха спустио леп венац од ружа

на споменик. Тај венац је потом намештен преко гвоздене фигуре Филипа Вишњића, која се налази на споменику. После свечаног помена епископ г. др Јован одржао је велику беседу присутном народу. Он је у својој беседи позвао присутне да се сете мучних дана и тешке судбине коју је наш мученички, али херојски народ преживео и из које је изашао као победник. Извојевао је слободу благодарећи огромној снази и пожртвованости. На крају епископ г. др Јован позвао је народ да се помоли Богу у славу великих мученика за добро и напредак целог народа. Беседу др Јована пропратили су плотуном из пушака војници 47. пешадијског пука. Затим је музика истог пука интонирала народну химну. После овога ученици основних школа изрецитовали су неколико патриотских песама, па је г. Крста Новаковић, председник крушевачке општине, поздравио присутне и захвалио се епископу др Јовану за иницијативу да Крушевац буде одсада место где ће се сваке године приређивати о Видовдану велике свечаности у славу косовских и других наших јунака. По подне у четири часа у присуству нишког епископа г. др Јована и охридско-преспанског епископа г. др Николаја Велимировића, одржан је велики молепствени сабор народне Хришћанске заједнице. Сабор је отворио и руководио њиме епископ г. др Николај. Он је, отварајући сабор, одржао кратку беседу, у којој је изнео значај данашњег дана за наш народ и нашу земљу, као и за Српску православну цркву уопште. Сабор Хришћанске заједнице био је интересантан и за вернике, а такође и за неверне. Сви су подједнако желели да чују др Николаја и зато је сабор био необично посећен. Сви могући страсни проповедници

из редова простог народа, који цео живот проводе шапћући најтоплије молитве Богу, дошли су данас у Крушевац. Са дугим брадама, неошишани, смерна и побожна изгледа, дижући свој молећиви поглед у небо, они су учинили особит утисак на све присутне и били су удостојени највеће пажње крушевачке публике. Неки од њих пешачили су по пет дана једући само хлеб и пијући само воду, да би дошли у Крушевац. Многи од њих су се зарекли да посте цео живот, да би искупили и своје и туђе грехе. Овај новопроглашени хацилук, кажу, донеће им снагу да издрже у страшним борбама са искушењима и да својим молитвама донесу добро и себи и грешним људима који хуле на Бога. Многи међу њима, и женски и мушки, тврде да их је сам великомученик Лазар позвао и рекао да сваке године долазе у Крушевац и да се њему моле за спас своје душе. Пре почетка сабора они су се скупљали у групе и тихо и скрушено певушили побожне црквене песме. Ако би их ко запитао о њиховој вери, одмах би се крстили и молили Бога да спасе грешну душу сабеседника. На овоме сабору правоверни су се договорили како ће и шта ће радити да би ојачали и спасли душе своје и откупили се од грехова. Вечерас у девет часова хор братства Хришћанске заједнице из Крушевца приредиће велики духовни концерт са обимним програмом. Пре почетка концерта епископ г. др Николај одржаће велику проповед. На концерту ће такође говорити епископ г. др Јован као и г. Михајло Станојевић, професор.”

Предратне ходочаснике у Крушевцу – граду победоносцу, сменили су у току рата на хиљаде принудних хација и победоносаца. У Крушевац се слила река избеглица. Боривоје М. Карапанцић, књи-

жевник, из Кливленда, Охајо, САД, посведочио је у своме писму објављеном у НИН-у, бр. 3020, Београд, 13. 11. 2008, стр. 6:

– Мене је генерал Недић запослио као новинара у Централном пресбируу председништва владе и ја сам пратио Недићеве министре у обиласку домова где су била смештена деца избеглице. Само њих је било 86.000! Њих је сместио у бање, летовалишта, домове, а у Крушевцу је основан „Недићев град”, где је било смештено десет хиљада српске деце.

Клупко нашег незаборава о духовном животу ослобођене старе српске престонице и њене околине одмотавам и овом књигом тако што је започињем лирским бедкером *Манастири с погледом на Крушевац*, објављеним у издању Туристичке организације општине Крушевац, 2007. године. Уједно, читаоцу откривам да је овај део света *Бог нарочито обдарио* – као што је архимандрит Иларион Весић у своје време препознао таленат свога ђака светог Николаја Жичког. Наиме, у својим сећањима др Радован Казимировић пише о свом школском другу из београдске богословије Светом Николају Жичком: „Када га је једном прозвао професор патрологије Иларион Весић да одговара, он је тако лепо одговарао да је овај био просто очаран. Уписао му је у дневник „задебљану” петицу, рекавши: „Жив био, синко. Тебе је Бог нарочито обдарио!”

ПОЗИВ

– Време се променило, оче – рече ми један верник, кад му рекох да сам добио позив Туристичке организације општине Крушевац да спремим текст о манастирима из нашег краја. Он је био сведок у Манастиру Мрзеница, пре три деценије, кад су власти покушавале да спрече оца Амфилохија Радовића, тада професора Богословског факултета у Београду, сада митрополита, да верницима подели иконице и крстиће.

– Прота Живан Савић, Бог да му душу прости, сад се крсти на небу – осмехну се верник, који је и сам пуно тога претуррио преко главе у доба владавине антитеизма. Једном, после пута у Свету Земљу, више дана је саслушаван у крушевачком СУП-у.

Заиста, шта би рекао данас за један овакав позив лазарички прота и крушевачки писац, катихета у Гимназији до забране верске наставе, коме по изласку из штампе 1975. године спалише књигу о оснивачу града, „Кнез Лазар-симфонијско приказаније”?

– Време се код нас стално мења, оче, али они опстају вековима – заврши парохијанин, мислећи на манастире – зато су они наш стални позив од Бога.

МОЈСИЈЕВА ГОРА

По Мојсињској планини, у старо време, чувао је своје стадо један праведник. Караван натоварених камила, са истока, пролазећи Сталаћком клисуром на путу ка западу, застаде под Мојсињом, крај реке, да одмори. Уморни путници окупаше се у Морави, ручаше и прилегоше да спавају. Један путник, док су сви спавали, прошета планином. На живописном брежуљку угледа мојсињског пастира како чува овце. Безбрижност човека који нигде не путује светом, већ живи тамо где је рођен, дотакну својом лепотом ужурбаног путника кад се састадоше.

— У мојој земљи, некада давно — каза путник кад седе крај пастира — на лепој гори, као што је ова, живео је један праведни пастир. Њему се јавио

библијски анђео Господњи у пламену купине која је горела, а није сагоревала. „Идем да видим ту утвару велику, зашто не сагорева купина”, одлучи пастир. А Господ, кад га виде где иде, викну га из купине: „Мојсије, Мојсије”. А он одговори: „Ево ме”. А Бог рече: „Не иди овамо. Изуј обућу своју с ногу својих, јер је место где стојиш света земља”. А Мојсије заклони лице своје, јер га страх беше гледати у Бога (2.Мој.3,2-6).

Босоноги путник устаде, па се поклони пастиру. Окрете се ка Крушевцу, клекну, пољуби земљу и заповеди:

– Нека ова планина носи име по Мојсију.

ЦАР КОНСТАНТИН

Младић из Наисуса, у римско доба, често је долазио код своје баке која је живела у подножју Мојсињске горе. Лети би уживао у купању и сунчању на реци, а у пролеће и јесен у шетњи Мојсињом.

Било је топло летње вече, почетак месеца августа, када је с њим из Наисуса у село допутовао и његов друг из детињства. Бака их радосно дочека и послужи царским крофнама и соком од црних рибизли, непрестано говорећи све оно што је у својој самоћи спремала да каже када јој дође унук. Ту ноћ уморни младићи су спавали тврдим сном. Изјутра доручкују и сиђу на аду да пецају. Кад сунце од-

скочи, они уђоше у хладну реку да пливају. Пред вече гост остаде на обали, а младић из Наисуса скочи још једном у реку. На сред реке ухвати га јак грч и он стаде запомагати и давити се. Његов друг скочи у воду и успе да га извуче онесвешћеног на обалу. Млади спасилац дуго је пружао помоћ дављенику не би ли га ослободио воде и вратио у живот, а онда беспомоћан устаде и отрча ка селу по помоћ. Беживотно тело младића из Наисуса лежало је на пешчаној ади. Тада са Ветрење, Дренове главе и Ђуниског виса у подножје *Три крстасте горе* сиђоше Тројица арханђела. У заласку сунца окупани меандар, налик фетусу, дочека Арханђеле у блиставој светлости. Они узеше у наручје беспомоћног момка. Младић оживе и угледа пред собом Свету Тројицу, своје спасиоце, и зачу речи које прожете светлошћу и окупане реком загрејаше, попут пламена, његово охладнело срце:

– Устани и иди у свет и научи све народе да смо нас Тројица једнаки и дај слободу хришћанима. А ми ћемо учинити да постанеш римски цар, самодржац и наш тајни *pontifex maximus*. Упамти, светој тајни крштења приступи пре него што ћеш нама доћи, али пази ко те крштава – да се не крстиш у јереси!

Светлост ишчезну и Арханђели у њој. Тад дотрча младићев пријатељ са сељанима који похиташе у помоћ утопљенику, па повика:

– Жив си, Константине, а оставих те обамрлог. Чудесног ли призора, радујмо се људи!

– О мој будући *comes sacrarum largitionum*, жив сам и здрав захваљујући Богу и теби. Зато усправно, раширених руку, узносим прозбу ка своме Творцу и молитву ка ближњем, јер знам да нађох своје спа-

сење на месту где се ове две молитвене линије укрштају. Овим побеђуј, писано је – рече Константин и прекрсти се.

После више векова овде су стигли мисионари из Константинопоља. Они су крстили наше претке Константиновим крстом. Крсно име од тада се примило, као калем на дивљу подлогу, у нашим кућама. Светородна лоза Немањића дело је калемара из Константије, коју из смерности зову и Византија. У доба родоначелника светог чокота Стефана Немање, границе српске државе простирале су се од Зете, преко Рашке, до Мојсињске Свете горе.

MAURIANUS

Небом заплови птица селица пошто се вину са свога одморишта на манастиришту. У прашини, на прозору порушеног манастира, остаде траг мајушних птичијих ногу, у ореолу од камене пластике олтарске бифоре са рељефом биљака, финим преплетом пузавица и птицом са раширеним крилима.

Птицу у вечном лету, на најсветијем месту храма, ктитор је наручио код знаменитог средњовековног мајстора. Древни задужбинар, кад је био дете, маштао је о летењу. Покушавао је да лебди над земљом, да застане у ваздуху. Сањао је да га сила небеске теже носи као птицу.

– Селице су људи на земљи док чекају да полете ка небесима – говорио је на градилишту добри ктитор искусном мајстору.

Жупан Немања, пре него што постаде велики жупан и једини господар Рашке, саградио је Манастир свете Богородице код Куршумлије, на остацима рановизантијског храма насталог на прелазу из V у VI век. У манастиру је, после ктиторовог повлачења са престола и одласка на Свету гору, његова жена Ана, мајка Светог Саве, провела своје последње дане на земљи као монахиња Анастасија.

Манастир је порушен у доба Турака.

Приликом његове конзервације, половином XX века, необично интересовање научника привукао је велики број опека са разноврсним отисцима на предњој углаченој страни опеке. Један архитекта објавио је цртеже ових ознака са опека које се сусрећу и у другој куршумлијској задужбини Стефана Немање – Манастиру Светог Николе, нагласивши:

– Чему су оне служиле, до сада нисмо могли утврдити.

Он је запазио још једну занимљивост:

– Посебну пажњу привлачи опека са потписом Maurianus, која је на овоме локалитету нађена други пут.

Немањини манастири Свете Богородице и Светог Николе својом лепотом крстили су место у коме су подигнути – народ га прозва Беле Цркве. Овде је Свети Сава 1219. године основао српску православну црквену област – Белоцркванску епархију, која је постојала све до Велике сеобе Срба 1690. године. Стари Крушевац је припадао овој епископији.

По древном теолошком учењу сва је природа логосна, јер је Животодавац утиснуо творевини своје знаке, знамене, лепоту – енграме.

ПАДАЛИШТЕ

Те ноћи паде киша. Замириса сасушена земља.

– Ено падалице, оче – упре прстом у небо монах Максим.

– Где је, не видим је? – стаде лутати очима по небу инок Теофилакт.

– Угаси се – спусти руку отац Максим.

– Спавај – прозбори Инок, па се окрете на постељи од шумског лишћа.

– Сутра нам ваља бити у Крушевцу.

Отац Максим зажмури. Светложуте пешчане површине заискрише му пред очима. Утихну шум ветра на Мојсињској планини. Извор који су двојица калуђера синаита изабрали себи за узглавље, нас-

тави да жубори. Монах покуша јаче да затвори очи. Његовим првим сном разли се ужарени пустињски плато родног краја који прекида камиље трње и оскудно жбуње. Сlike из најранијег детињства, без дашка ветра, из којих израња равница са зупчастим обрисима брда на хоризонту – Синајска Света гора, открише се у сну младог монаха као камена симфонија. Планински масиви од гранита ружичасте и слезове боје уздижу се право у небо. Између њих трепере клисуре у бледом ћилибару и сумпорном црвенилу са слојевима порфирних боја и тамно-зеленим тракама фелдспата. На рубу пустиње Син камиља стаза гасне тако што откапље у долину ка Манастиру свете Катарине, у подножју Џебел Муса, подигнутом на месту Мојсијевог виђења Бога у „купини што огњем гори, а не сагорева” (2.Мој.3,2).

– Нека овој планини заувек остане име по Мојсију, оче – отвори очи отац Максим, прозбори и пробуди сапутника.

– Амин, брате, амин. Спавај! Држи Мојсијев закон – одврати Инок.

Синаити, молитвени тиховатељи, представници најјачег духовног покрета из четрнаестог века – исихазма, бежећи од Турака, населише се, после Маричке битке, у држави кнеза Лазара. Њихова света станишта: молитвишта, избишта и збеговишта и данас мирују у Лазаревој Србији, а дух станује у светињама Моравске школе у архитектури.

Сателитски снимак Балканског полуострва открива Мојсињско-послонски комплекс као географску капију Србије, која зауставља, са запада, динарски планински масив, а са истока родопски. Пред почетак двадесетог века овде се, крај једног

кладенца, пастирици јавила Пресвета Богородица Извор Живота. Данас је ту Манастир Покрова Пресвете Богородице, највеће светилиште савремене Светолазаревске Србије.

Најстарији помен цариградског храма Богородице Извор Живота налазимо код Јустинијановог историчара Прокопија. У свом спису „О грађевинама”, он каже: „Пресветој Богородици Јустинијан је подигао и други храм на месту званом Извор. Онде се налази густа кипарисова шума, луг у свежим пољима пуним цвећа, врт који доноси дивне плодове, извор који тихо жубори својим благим током питке воде, све особито пригодно за светилиште. Такав је простор око светилишта. Сам храм се не може описати достојним речима, нити оцртати у мислима, нити се шаптавим говором може о њему причати. Биће довољно рећи, само толико, да лепотом и величином надмашује већину храмова”.

Идеја и представа Пресвете Богородице Извора Живота, код нас, може се пратити кроз ликовну уметност и литерарне изворе од деветнаестог века, уназад, све до Јустинијана.

Мојсињска Света гора, небеско падалиште у епицентру Балканског полуострва, у доба турског ропства, исијавала је духом исихаста праву веру, по народном предању у више десетина манастира.

Раздани се. Инок Теофилакт устаде, окрете се ка истоку, прекрсти, уми, начини три метаније, па пољуби бројанице.

– Оче Максиме – пробуди свог сапутника.

– Устај!

– Где смо то? – упита отац Максим. – Јесмо ли код куће?

– Код куће, оцо, код куће. На Мојсијевој Светој гори – осмехну се инок Теофилакт.

– На ноге! Крушевац, обећани град, нас чека.

Тако дођоше први синаити, 1372. године, у Крушевац.

ЗАГРЉАЈ

Кад се на географској карти погледа распоред сакралних задужбина из доба светог кнеза Лазара, лепо се види загрљај манастира Раванице и Љубостиње. Из првог манастира испружена мушка рука средњовековног српског владара, оснивача града Крушевца, као да дотиче и снажно грли нејаку руку своје супруге кнегиње Милице, у монаштву после Косовске битке љубостињске монахиње Јевгеније, а по примању велике схиме Јефросиније. У том загрљају, срце је географски у Крушевцу, у њиховој придворици цркви Лазарици. Одатле пулсира аристократски духовни крвоток до манастира, које данас наука познаје под именом Моравска школа:

Дренча, Каленић, Наупара, Руденица, Велуће... У грудима тихује Мојсињска Света гора, где се по речима једног путописца из 1891. године „некада ништа друго није могло чути до брујање звона и појање преподобних калуђера”. На том мистично-географском телу Свете Србије у једном селу – Ћунису, несливено, неизменљиво, неразлучно, неразделиво, живи један од најстаријих наших манастира – Свети Роман, преднемањихки период, са манастиром пониклим у наше дане – манастир Покрова Пресвете Богородице. Ту се, у освит за Србе најстрадалнијег XX века, јавила Пресвета Богородица једној праведној пастирици. Данас је на овом светом месту највеће молитвено сабрање у овом делу света, сваке године 14. октобра на празник Покрова Пресвете Богородице. Одатле пружена рука Богомајке пут неба и данас грли Богомладенца. У том загрљају небеса, као испод дуге, станују *манастири с погледом на Крушевац* и наше молитве у њима.

ДУШМАНИЦА

У живописном пределу Жупе (александровачке), омеђен виноградима и огрнут старином, тихује средњовековни манастир Душманица, како га зове народ, или Дренча, како је познат у литератури. Посвећен је Ваведењу Пресвете Богородице. Душманица је родоначелник свих светиња Моравске школе у архитектури. Запустио је у доба турског ропства, а обнавља се у наше дане.

У литературу је ушао 1848. године када је Димитрије Аврамовић у свом „Описанију древности Србски у Светој (атонској) Гори”, објавио Потврдни свитак из Манастира Светог Пантелејмона, писан 2. марта 1382. године у Жичи, којим се монаху Доротеју и сину му кир Данилу потврђивало оснивање задужбинског Манастира Ваведења Богородице у

Дренчи од стране патријарха српског Спиридона и Збора велике цркве, и то, „повеленијем превисокаго самодржца господина Кнеза Лазара”. Тај документ регистроваће десет година касније (1858) Фрањо Миклошић у свом делу „Monumenta Serbica”, а објавиће (1868) у „Гласнику Српског ученог друштва” знаменити Јанко Шафарик. Стојан Новаковић у „Законским споменицима српских држава средњег века”, из 1912. године, објавио је Потврдни свитак, скоро у целини, са местимичним исправкама Шафариковог читања под насловом: „Кнез Лазар и патријарх Спиридон 1382, 2. марта, у Жичи одобравају оснивање Манастира Дренче, задужбине монаха Доротеја и сина му Данила”.

Ако пажљиво прочитамо овај средњовековни номоканонски акт видећемо да у његовој аренги монах Доротеј вели како са својим сином Данилом: „Цркв сзидасмо в месте рекоме Дренча”, а на крају: „Сија вса приложисмо, славнаго Введенија Пречистије Богоматере в месте рекоме Дренча”.

Дакле, место се зове Дренча у коме је подигнута светиња, али не назива се тако и манастир. Међутим, ово не смета истраживачима (М. Валтровићу, 1874; Милану Ђ. Милићевићу, 1876; Ф. Каницу и Д. Милутиновићу, 1882) да манастир назову Дренча, узгред спомињући: „У народу се још прича да се Дренча звала и Душманица” (Милан Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд, 1876, страна 719). Каснији истраживачи преузимају назив Дренча (др Владимир Р. Петковић, др Радослав М. Грујић, Милош Благојевић, Бранислав Вуловић и други) и он ће остати примаран у литератури.

Дренчани свој манастир зову вековима искључиво Душманица. Тако чувају успомену на ктитора ставропигије Ваведења Пресвете Богородице и њеног првог игумана кир Данила, који се пре монашења звао Душман. Наиме, др Владимир Р. Петковић у научној расправи „Ко је био оснивач Манастира Дренча?” (*Старинар*, књига друга, Београд, 1951, страна 57-58) изнео је мишљење да ктитора, монаха Доротеја, треба тражити у личности средњовековног деспота Иваниша, који је био ожењен Теодором – мајком цара Душана, те га стога цар Душан у аренги Арханђелске повеље из 1347-8. године назива: „Родитељ царства ми деспот Иваниш”, признајући га за свог очуха. Теодора је имала из првог брака са краљем Стефаном Дечанским, поред цара Душана, још једног сина, који је преминуо док је породица живела изгнана од стране краља Милутина у Цариграду. Он се звао Душман. У спомен на њега Теодора је сину из другог брака, са деспотом Иванишем, дала име Душман. Народ је, поштујући цара Душана, ценио и његовог полубрата Душмана Жупског, а нарочито по смрти цара Душана у доба спорења око достојног наследника царске круне. Душман, по примеру Светога Саве, није стремио световној власти. Рано се замонашио и добио име Данило. У српску историју уписан је после Косовске битке, златним словима, као Данило „патријарх всјем србљем и приморију”, Данило Трећи (1390-1396) и књижевник Данило Млађи. Творац је црквеног култа светог кнеза Лазара, јер је по избору за патријарха, пренео мошти кнеза Лазара из Цркве Светог Спаса у Приштини у Манастир Раваницу, 1390. или 1391. године и написао четири списа посвећена уздизању култа кнеза Лазара: *Похвално сло-*

во кнезу Лазару, Службу, Пролошко житије – Синаксар и Повесно слово.

„И да се унутар цркве или манастира не сахрањује ниједна жена осим царице или ктиторице”, заповеда Потврдни свитак из 1382. године. Са јужне, мушке стране храма, сахрањени су: монах Доротеј (деспот Иваниш?) и његов син патријарх Данило Трећи (кир Душман), један крај другог.

Тих година, почетком петнаестог века, народ је палио свеће над најмлађим од три манастирска аристократско-ктиторска гроба и тонуо у доба турског ропства. На трен, огрејан пламеном свеће са патријарховог гроба, усправио би се Србин пред надлазећим агарјанским неверним господарима. Постојао би, док свећа гори, крај гробног места дубоко ценећи патријархово високо (царско-деспотско?) порекло и његово светосавско опредељење. Онда би изустиио прекрстивши се:

– Душманице, избави нас од душмана.

СРБ СЕНДИ

Угаснуће средњовековне српске државе започело је 1371. године поразом од Турака у Маричкој бици.

У Историјском архиву Крушевац чува се ратни дневник једног хлебарника српске војске из балканских ратова. Он је учествовао у ослобођењу Једрена од Турака 1913. године. Дневник је водио свакога дана. После турског пораза и напуштања Једрена, он је забележио: „Мустафа Паша, среда, 20. март 1913. године. Господин Костоглу ми причао о Битци на Марици, под краљем Вукашином, код Черномена – Черомена. Вели ми да има једно тепе (старо место, п.п.) Срб Сенди код Мустафа Пашине станице – на северу код Новог села. Ту је била жандармеријска касарна. Кад су ту копали, нађен је гроб са врло много закопаних, отуд и назив Срб Сенди – Срб угаснуће – Пропаст Срба.”

Пред Маричку битку рађала се Моравска школа у сакралном градитељству. Названа је Моравском школом према областима у којима траје уметнички покрет до пада Смедерева под турску власт (1459). Израсла је из претходног градитељског стварања у Србији и продужила његова карактеристична просторна и структурална решења у варијантама уписаног и сажетог уписаног крста, са куполом на средини. Тим двома концепцијама плана додате су бочне конхе по узору на светогорске триконхосе. Израђена на дугом градитељском и уметничком искуству византијског света, моравска архитектура је остварила особене детаље као ново рухо на старом уметничком организму. Правилан ритам основног просторног распореда наглашен је поузданим конструктивним склопом, коју прати хармонија у облицима и волуменима површине и отвора са рељефом боја на фасади зачињених украсима.

Манастир Раваница (1376-1385) стоји са црквом Лазарицом (1377-1380) на челу знаменитих задужбина светог кнеза Лазара. Он са својим уписаним крстом на земљи и пет купола на небу храма наговештава драму свога ктитора, који ће после погибије на Косову пољу 1389. године бити пренет у своју задужбину, где и данас, после бурних историјских заплета и сеоба, почивају његове мошти. Придворну цркву у Крушевцу Свети кнез Лазар саградио је у сажетој варијанти једнокуполне грађевине, која својим рељефним украсом и колоритом у целини заједно са спољним облицима горње конструкције, објављује ново тумачење црквеновизантијских уметничких схватања. Овај уметничко-градитељски ритам свога домаћина прате Љубоштињом, његова супруга – кнегиња Милица, и Ре-

савом (Манасијом), његов син – деспот Стефан Лазаревић. Из низа моравских сакралних споменика треба посебно напоменути као репрезентативно изграђене и добро очуване: Дренчу, Наупаре, Велуће, Руденицу и Каленић. Наравно, са нагласком на Манастир Каленић који је „Срб Сенди” Моравске школе у архитектури.

Пред угаснуће српске средњовековне државе изникли су прелепи манастири од којих многи имају поглед на Крушевац. Они ће у доба дуге турске окупације бити неугасиви позив од Бога народу Божијем да не поклекне. Зато не чуди да је једини запис о ослобођењу Крушевца од Турака, после вишевековне окупације, настао у Манастиру Светом Роману из пера архимандрита Саве Петровића (1793-1861). Овај писани траг о крају ропства у старој Лазаревој престоници, из које ће он поћи у Косовску битку 1389. да тамо храбро погине бранећи хришћанску Европу, данас се чува у Архиву Србије у Београду (фонд Митрополије београдске за 1858. годину, број 106): „Ноемврија 22. 1832. године, дођоше позвати ме да идем у Врбницу код народа. (Тамо затекох, п.п.) 1850 живи душа, но пушке велике имали у појасу свега 450 комата. Из Врбнице крену народ на Крушевац. У село Лазарице дођоше Турци за бој – 350 коњаника. Изиђо код Турака умолити да се не бију неће на добро изићи. Ни једног није заболела глава, ни једна пушка није пукла, здраво и весело Турци изиђоше (из Крушевца, п.п.) без никаквог зла но сас добро. Десет товара барута доне на мојег рачуна. Два товара барута у весеље потрошено не за зло.”

У СВЕТОМ РОМАНУ, С ПРОЛЕЋА 1882.

У мрак стигох, преко Браљине и Церове, у Манастир Свети Роман. Вечерња служба беше завршена. После вечере монаси се разишли по својим келијама. У трпезарији нађох монаха Симеона, који ме љубазно прими и даде да једем. Исприча ми да су данас испратили у Студеницу јеромонаха ржанског Михаила, који се код њих бавио двадесет дана. Вечерах, па га замолах да ми отвори цркву да се поклоним светињи и упалим свеће, јер ћу раном зором, пре јутрења, кренути даље по Мојсињи. Из конака, преко мале порте, сиђосмо низ четири степеника у припрату са упаљеном воштаницом у рукама која разбијаше тамнину у паперти. Онда, уђемо у лађу цркве, поклонимо се целивајућој икони, а треперава светлост свеће разли се триконхалним храмом, по ликовима светитеља са манастирског живописа откривајући, ретко виђену у Моравској школи архитектуре, олтарску апсиду готово једнаку ширини наоса са изузетно плитким бочним

конхама налик Јаковцу и Светом Арханђелу код Сталаћа. У олтару, монах Симеон ми изнесе да целивам велики позлаћени крст, који су јутрос добили за часну трпезу. На полеђини крста видех угравирано име мог пријатеља јувелира, Филипа Антоновића Ђаковца из Крушевца. На излазу из припрате, крај јужних врата, уђемо у Лазарому Светог Романа и поклонимо се његовом гробу. Затим се попнемо уз четири степеника на двери паперте и изађемо из цркве пред манастирску звонару. Симеон оде да каже за мене игуману Данилу, а ја остадох сам у мраку под звезданим небом. Планински ваздух натопљен мирисом шуме удисао сам пуним плућима.

– Игуман је благословио да преспаваш у горњици на звонику, јер имамо госте из Ниша који су већ заузели све гостинске кревете у конаку – рече отац Симеон кад се врати.

Пре него што ме одведе у звонару, монах ми по месечини показа у порти, крај олтара, своје започето дело. Он је био калуђер неколико година у манастиру Хиландару на Светој гори. Тамо је видео да се порта може лепо поплочати обичним ситним каменом. Зато он упорно на леђима као своје послушање доноси камење из Мораве, овде га уграђује и прави кутак Свете горе у манастиру. У послу му је пуно помогао јеромонах Михаило. За време прошлих ратова са Турцима једно непријатељско топовско зрно удари овде у зид олтара и не начини штету. Одатле, на десетак метара јужно, Симеон ми показа гроб руског пуковника Николаја Рајевског, који је погинуо у рату против Турака.

Сву ноћ сам слушао испод своје собе, у приземљу звоника, једног болесника како пева песму: „Еј, Милошу, горски чобанине / Ја сам чуо где говоре људи / Да си добар јунак од мегдана / Да те нема у три царевине”.

У освит зоре устанем, умијем се и изађем изнад манастира. Јутарња магла беше полегла по Послонској планини. Ношен мирисом шуме и белином рађања новог дана, попнем се на купасти брежуљак окупан росом изнад Манастира Светога Романа. Седнем на један повећи, лепо углачан камен у облику квадра, обрастао маховином, да предахнем. Пред мојим очима из магле, што се повлачи ношена благим јутарњим ветром, израњала је, тад, едемска долина. Погледом прелетех реке које милују ову равницу па застадох на планини Јастребац у даљини. Магла се задржа још трен над водом па угасну. Најлепши излазак сунца у мом животу тада се изли долином у подножју *Три крстасте горе*. Око срца осетих молитвену топлину и мојом душом крену Исусова молитва: *Господе Исусе Христе, Сине Божији, помилуј ме*.

Морава, огрнута зеленилом шума из свог приобаља, вијугаше равницом у подбрежју, чиста, без магле.

– Живот је, у ствари, меандричан – помислих.

2

Свети Николај Жички у поговору охридског Пролога пише: „Календар је прва књига, коју сам ја у детињству видео и у руке узео. Она је код нас у селу стајала за иконом и са поштовањем се узимала у руке и опет стављала на своје место. Тајанствена и, за мене у то време, чаробна књига имена, самих имена, без видљиве садржине и без објашњења. Ни слутио нисам, како велику садржину скривају та имена. Та књига ме је очаравала; ја сам је поштовао без знања и волео без разумевања. Чар те књиге лежао је, изгледа, баш у именима, у самим голим именима. Шта би значила та имена? Сада бих на то могао одговорити: значе, да је личност све. Све што је около и поред и на личности са вечног видика

нити се рачуна нити се броји; царства и државе, блага и круне, направе и културе, части и славе све је то потчињено личности, у служби личности, ништавно према личности.”

Једно такво име привукло ми је пажњу у Крушевцу. У *Расинским аналима*, број 4, Крушевац, 2006, објавих рад о протођакону Павлу Пудлу.

ПРОТОЋАКОН ПАВЛЕ ПУДЛО (1898-1964)

На Старом крушевачком гробљу, у хладу једног јасена, тихује гробно место протођакона Павла Пудла, богословског писца, полиглоте, катихете крушевачке Гимназије и професора Богословије Светога Саве у Београду.

Његов биограф, протојереј-ставрофор Бранко Цисарж, професор, писац, аутор знамените библиографије „Један век периодичне штампе Српске православне цркве”, на вест о његовој смрти пише:

„Премда је по својој нарави био тих и скроман кроз цео живот, својим радом и у гимназији и у богословији заорао је дубоку бразду и посејао добро семе, које је нашем народу дало велики број добрих и племенитих чланова, а Српској православној цркви младих и одушевљених свештеника” (*Весник, орган Свештеничког удружења СФРЈ, Београд, 1964, година 16, број 371-372, страна 16*).

Рођен је 3. јуна 1898. године у Лубну Бжозови (Галиција), где је завршио основну школу.

Галицију је у српску књижевност унео Милош Црњански. Он је ратовао, у том делу света, 1915. године као аустријски војни обвезник против Руса. О тим тешким данима ратовања записао је:

„Оно што је мени помогло да, душевно, поднесем све те гадости, била је природа терена на ком смо гинули.

Тај део Галиције личи, понегде, на Србију, са својим брдима, са својим шумама. Јесен је у њој топла.

Тек октобра све утоне у блато.” (*Лирика Итаке и коментари*)

Павле Пудло своје даље школовање наставља у Березову и Ростову, где завршава нижу гимназију. Теолошко образовање добија у три богословије: у Јекатеринославу, Симферопољу (Крим), Сремским Карловцима (матурирао је крајем маја 1922. године).

У Сремске Карловце стигао је, по речима проте Цисаржа: „Као руски избеглица после Првог светског рата, преко Цариграда и Грчке.”

Бекство од комунизма за професора Павла Пудла било је привремено, јер ће га он стићи 1944. године у Крушевцу.

Богословски факултет Српске православне цркве започео је рад 1920. године. Павле Пудло после завршетка богословије службује као нижи чиновник у Патријашини у Београду да би могао да студира теологију. И не само да са успехом завршава факултет, 1928. године, већ се, још као студент, јавља као плодан богословски писац. Његово име, 1927. године, налази се у списку сарадника уг-

ледног часописа „Преглед цркве епархије нишке”, кога је 1920. године основао свети исповедник Доситеј Загребачки (1877-1945): Сергије Тројицки, Стева Димитријевић, Лазар Мирковић, Теодор Титов, Радивој Јосић, Бруно Ловрић, Сретен Динић и међу њима двојица студената теологије: Викентије Фрадински и Павле Пудло. Те, 1927. године објављује рад „Мишљење Владимира Соловјова о догматском развиту Цркве са примедбама на њега” у часопису „Хришћански живот” који уређује ава Јустин Поповић. Школске распусе 1929. и 1930. године Павле Пудло проводи у Манастиру Светом Роману у Ђунису, *Светоромански весник – верско-морални лист*, издање Манастира Светог Романа, го-дина 2, бр. 1, јануар 1931, стр. 6.

По завршетку факултета започиње свој дугогодишњи плодни рад са децом у просвети. У крушевачкој Гимназији је вероучитељ, где 1935. године полаже професорски испит и предаје са супругом Радмилом. После обнављања рада Богословије Светог Саве у Београду 1951. године у њој држи наставу из: апологетике, моралног богословља и психологије са логиком све до пензионисања 1959. године.

Бити професор Апологетике у Богословији, у доба када вас је антитеизам из Совјетије сустигао и у Србији, јесте *Апологија Христа* равна оним из прве или ране Цркве. Његови ученици су: митрополит Амфилохије Радовић, епископи Артемије Радосављевић, Атанасије Јевтић...

Морално богословље показује на делу, ратне 1942. године, као вероучитељ у крушевачкој Гимназији. Министарство просвете је својим расписом тражило од школских власти да се изврши провера

националне исправности ученика. Под овим се подразумеваало пријављивање и санкционисање свих ученика за које се сумња да су комунисти.

Наставнички савет је заседао 16. фебруара 1942. године:

„Пошто је директор прочитао распис отворила се дискусија.

Г. Пудло Павле пита г. директора да ли се овај распис односи на све школе или само на Гимназију крушевачку. На објашњење г. директора да се тај распис односи на све школе, он примећује немогућност поступка по том распису и тражи објашњење, како и на који начин да се поступи у овом случају. Он је мишљења да дела ученика треба судити, али се пита како је могуће дати суд о ученицима када немамо никакав оптужни материјал. Психолошки аргуменат не можемо да употребимо. Не можемо да пратимо њихов духовни развој нити њихово држање и кретање и могло би се десити да се донесе погрешан суд и да се огрешимо о савест.”
(*Крушевачка Гимназија 1865-1995, Крушевац, 1995. године, страна 131*)

После рата, 1945. године, комунистичка власт га кажњава принудним радом у Борском руднику. Ослобођен је након годину дана, јер није било никаквих доказа да је у Крушевцу окупљао реакционарну омладину, како је био оптужен. По доласку из рудника запослио се у крушевачкој фабрици „Жупа” као физички радник на утовару. Потом, добија посао у грађевинском предузећу „Партизански пут” као евидентичар, а нешто касније, у истој фирми, постаје административни манипулант и помоћник статистичара манипуланта.

Протођакон Павле Пудло био је хуманиста, који не престаје да се ангажује у хуманитарним акцијама. Сачувано је сведочанство о његовим предавањима у добротворне сврхе у Крушевцу између два светска рата. Коло српских сестара организовало је његова четири предавања:

1. Критички преглед етичких принципа, 18. априла 1929. године у хотелу Париз.

2. У сутону времена или на раскрсници живота, известила „Југославија”, од 30. марта 1930.

3. О великом руском и словенском књижевнику Достојевском, 3. марта 1931, хотел Париз.

4. Цивилизација и религија, 11. фебруар 1932. године, сала Женске основне школе.

Предавања су била изванредно посећена.

(*Славица Давидовић, Један век кола српских сестара, Четири предавања професора господина Павла Пудла, Расински анали, Крушевац, 2004. године, година 2, број 2, страна 85-87*).

Последње године живота провео је у породичном кругу у Крушевцу „у непосредној близини цркве Лазарице, у којој је сваке недеље и празника служио” (*прота Цисарж*).

На његовом опелу, 29. октобра 1964. године, у цркви Лазарици учествовало је више од десет свештеника, међу којима и ректор Богословије Светог Саве др Душан Кашић и протођакон Стеван Степанов, наставник Богословије. Ученици Богословије су изнели тело покојног професора из цркве. Погребно слово изговорили су у име Богословије ректор др Душан Кашић, а на дане из крушевачке Гимназије подсетио је његов негдашњи колега и саватник у послератном насилном одузимању катедре

вероучитеља од стране комунистичких власти протојереј Живан Савић.

Митрополит Николај (Мрђа) у својој књизи *Господ Исус Христос као цар у Старом и Новом завету*, објављеној 2002. године у Сарајеву, о протођакону Павлу Пудлу каже: „Био је цењен као човек који је много знао...служио је врло често и надахнуто проповедао... предавао је врло успешно, јер је био човек који је поседовао велико теолошко знање, као и познавање других научних дисциплина... водио је врло тежак и одговоран живот... у професорском колегијуму уживао је веома велико поштовање... а ученике је саветовао:

– Негујте, децо, страх Божји у себи, па ће вам Бог подарити благодатну снагу да му верно служите и тешкоће у животу лако савлађујете.”

Прота Цисарж у некрологу протођакону Павлу Пудлу пише: „Сви они који су сазнали за његову смрт моле се за покој његове племените душе и тако гори воштаница над свежом хумком племенитог и доброг оца породице, дугогодишњег наставника многих генерација и доброг и верног сарадника у васпитачком колегијуму Богословије Светог Саве. Господ нека подари души његовој рајско насеље и нека му буде лака, крвљу мученика натопљена земља, којој је посветио целокупну своју делатност.”

И на крају, Милош Црњански о ратовању у Галицији вели: „Ја ћу о томе рећи само неколико куриозитета. *Широка река људског заборава*, која протиче болно, непрестано, у историји човечанства, однела је све друго.”

Књижевник Иван Пудло, син протођакона Павла Пудла, своме сину дао је име Павле.

Библиографија радова протођаконa Павла Пудла

1. Адијафоре, *Преглед цркве епархије нишке*, Ниш, 1927, година 8, број 4-5, страна 135-140; број 8-9, стр.267-270.

2. Анатемисање као литургијски чин у Недељу православља, *Весник српске цркве*, Београд, 1930, година 35, број 2-3, стр.143-148.

3. Арондација парохија, *Весник*, орган Свештеничког удружења СФРЈ, Београд, 1960, година 12, број 259, стр. 3.

4. Богочовек у Гестиманској ноћи, *Весник српске цркве*, Београд, 1928, година 23, број 4, стр. 307-310.

5. Богочовек у Гестиманској ноћи, *Преглед цркве епархије нишке*, Ниш, 1928, година 9, број 6-7, стр.244-248.

6. Да ли је тако? (Поновљене рефлексije), Ср. „Мишљења и веровања” од Густава Ле Бона, *Venturi*, омладински часопис, Крушевац, 1930, година 3, број 3, стр.21-25.

7. Данашња парола, *Просветни покрет*, (часопис за народно просвећивање), Крушевац, 1931, година 1, број 1, стр. 9-10.

8. Духовни проблем самоубиства, *Гласник српске патријаршије*, Београд, 1935, година 16, број 29, стр.539-543; број 31, стр. 577-579; број 32, стр. 591-593; број 34-35, стр.631-633; 1936, година 17, број 1-2, стр.27-32.

9. Дух савременог човека и рационална етика са њеним последицама, *Преглед цркве епархије нишке*, Ниш, 1935, година 16, број 8, стр. 237-243; број 9, стр.283-290; број10, стр. 306-313.

10. Дух савременог човека и питање духовне културе, *Преглед цркве епархије нишке*, Ниш, 1933, година 14, број 11-12, стр. 252-259; 1941, година 22, број 1-2, стр.35-48; *Весник српске цркве*, Београд, 1932, број 4-6, стр.221-231; *Просветни покрет*, Крушевац, 1932, година 2, број 1, стр.8-9; број 2-3, стр.41-42.

11. Етичко просвећивање, *Просветни покрет*, Крушевац, 1931, год. 1, број 3, стр. 33-34.

12. Још једна грозна опомена или путеви у решењу данашње кризе, *Просветни покрет*, Крушевац, 1931, година 1, број 7, стр.100-102.

13. Какав је Живановић (портрет), *Круг*, Крушевац, 1930, књига 1, свеска 1, стр. 24-30.

14. Култ према Светом Сави и његово оправдање, *Преглед цркве епархије нишке*, Ниш, 1935, година 16, број 11-12, стр.382-391.

15. Мишљење Владимира Соловјова о догматском развиту цркве са примедбама на њега, *Хришћански живот*, Сремски Карловци, 1927, година 6, број 1, стр.39-47.

16. Моја садања вера..., *Преглед цркве епархије нишке*, Ниш, 1928, година 9, број 6-7, стр. 259-262.

17. Молим те реци ми!, *Venturi*, Крушевац, 1929, година 2, број 7.

18. Наш век и рођење Спаситељево, *Преглед цркве епархије нишке*, Ниш, 1936, година 17, број 1, стр.29-32.

19. О нашим богословијама, *Весник српске цркве*, Београд, 1925, година 35, број 11-12, стр. 680-688.

20. Патарени у Босни и Херцеговини, *Весник српске цркве*, Београд, 1927, година 32, број 1, стр.34-41.

21. Поводом вишег образовања свршених богослова, *Весник*, орган Свештеничког удружења СФРЈ, Београд, 1959, година 11, број 249, стр.1

22. Позадина у идеологији критеријума, *Светосавље*, 1932, св. 5, стр. 219-225.

23. Потребна измирења науке и религије и стварање више духовне културе, *Весник српске цркве*, Београд, 1933, број 5, стр.229-241.

24. Путем етичких разматрања, *Преглед цркве епархије нишке*, Ниш, 1936, година 17, број 6-7, стр.184-189; број 8, стр. 256-258; број 9-10, стр. 296-306; број 11-12, стр. 378-384.

25. Радост јутарње новине, *Преглед цркве епархије нишке*, Ниш, 1930, година 11, број 4, стр. 119-120.

26. Размишљања о вери и разуму, *Весник српске цркве*, Београд, 1926, година 31, број 7-8, стр. 566-569.

27. Размишљање у самоћи, *Преглед цркве епархије нишке*, Ниш, 1928, година 9, број 8, стр. 294-297; број 10, стр.407-409.

28. Религија, наука и живот, *Преглед цркве епархије нишке*, Ниш, 1925, година 6, број 1, стр. 18-27; број 2, стр.19-28; 1926, година 7, број 1, стр.35-41; број 3-4, стр.128-135.

29. Религија и цивилизација, *Просветни покрет*, Крушевац, 1932, година 2, број 2-3, стр.27-29; број 4, стр.54-55; број 5, стр.62-64.

30. Самоубиство као морални злочин, *Преглед цркве епархије нишке*, Ниш, 1933, година 14, број 5, стр.72-77; *Просветни покрет*, Крушевац, 1931, година 1, број 9, стр.140-142.

31. Усамљене мисли, *Преглед цркве епархије нишке*, 1928, година 9, број 11-12, стр.444-446.

32. Ускршње рефлексije, *Просветни покрет*, Крушевац, 1932, година 2, број 7, стр.73-74.

33. У хаос или из хаоса (Поглед у питању савремених криза), *Просветни покрет*, Крушевац, 1931, година 1, број 6, стр.88-90.

34. Хришћанско гледиште на социјалне проблеме, *Весник*, орган Свештеничког удружења, СФРЈ, Београд, 1962, год. 14, бр. 323, стр. 3; број 324, страна 3; 1963, година 15, број 325, страна 3; број 326, страна 3; број 328, стр. 4.

35. Шта је то бунило?, *Весник српске цркве*, Београд, 1927, број 4, стр.228-232.

36. Шта знамо и видимо-говоримо (Поводом питања: „О средствима и начинима за ширење и јачање наше источно-православне вере у нашем народу”), *Весник српске цркве*, Београд, 1925, година 30, број 7-8, стр. 460-481.

*Рукописи који се чувају у Историјском архиву
Крушевац*

1. Патријарх Арсеније IV Шакабенда, страна 5.
2. Дух савременог човека и рационална етика са њеним последицама, страна 21.
3. Путем етичких разматрања (завршни део рада), страна 20-37.
4. О самоубиству, страна 89.
Расправа подељена у три поглавља:
 - 1) Узроци самоубиства;
 - 2) Одређивање степена кривице и верско-морална осуда самоубиства;
 - 3) Употреба средстава и метода којима се спречава и лечи појава самоубиства.

ТУГА ЗА САВРШЕНОШЋУ

Изабрана места из дела Павла Пудла

Има људи који осећају *тугу за савршеношћу*, за бољим животом, за идеалом. Ова туга не убраја се у болећиву сентименталност, већ је она семе правог живота, које у пролазности овога света сазрева за бољи, вечни живот. Ови људи су спремни за последњи дан, они мирно чекају дан смрти, која је за њих жељена и очекивана, као и од стране апостола Павла (он је сматрао смрт као добитак, пошто би се тако пре могао сјединити са Христом, али *остати у телу, вели, потребније је вас ради*, Филипланима 1,24).

Самоубиство као морални злочин, Просветни покрет (часопис за народно просвећивање), Крушевац, 1932, година 2, број 9, страна 142.

Аномалија зла је општа појава свих слободних бића, као саможивост и губљење смисла за заједничко. Значи ли ово да је зло условљено, оправдано и неизбежно? – Нимало! Слобода зла остаје у истој мери слободом и фактом или диспозицијом добра, мада је пут ка њему напоран и тежак. Остварење добра намеће врховна правда која остаје *осветник* за учињено зло.

Етичко просвећивање, Просветни покрет, Крушевац, 1932, година 2, број 3, страна 33.

Ново време све више броји присталица који проповедају враћање духовном идеализму, истакнутом код Шпенглера, чувеног Берксона, Булгакова, Берђајева, Гистава Ле Бона. Шпенглер прориче пропаст целокупне западне цивилизације зато што је свет одступио од Бога. „Јер веровања имају ту особину да се обнављају, но не пропадају никад”, вели Гистав Ле Бон.

Дух савременог човека и питање духовне културе, Просветни покрет, Крушевац, 1932, година 2, број 2-3, страна 41.

Век човека и пут његов је пут борбе са непрекидним развитком и усавршавањем. Бог-Творац, коме је човек налик и са киме је род, дао је човеку привилегију стваралаштва према величини талента, способностима и дару.

Религија и цивилизација, Просветни покрет, Крушевац, 1932, година 2, број 2-3, страна 27.

Данас пољопривредник изјављује да нема рачуна да се бави пољопривредом, јер му се то не исплати: приход се не поклапа са расходом. Јефтина је стока, жито, живина и сви земљораднички артикли у понудама које су несразмерне према потрошњи. Исто изјављује индустријалац-фабрикант, чија роба спакована у магацинима чека на купца који не долази јер он стару робу још није распродао и зато за новом не хита. Муштерије су му осиромашиле и, ако узимају нешто, у крајним потребама узимају ово на кредит. Банкар нема поверења да даје зајмове, јер гаранције под којима то чини пале су ниско и падају и даље у својој старој вредности.

Зашто на нас удара море криза?

Одговор гласи: пијаце, пијаце, треба наћи нове пијаце и оживети стари промет и ојачати потрошњу. Треба открити нови континент, нову Америку. На Западу је тесно. Запад је у свим гранама кулминирао; треба поћи на Исток и научити Кинезе, Аустралијанце или Африканце да живе европским или америчким животом. Треба их обући или оденути споља и изнутра у европску ношњу и дати да једу са нама брашно, маст и месо... Тамо на Исток и са најбољим што имамо треба поћи, ако не желимо пропаст наше културе. Европи, као најтежи проблем наметнут је нов колонизаторски рад и неопходност расељавања. Иначе наша ће нас техника и индустрија скрхати, ако не ове године онда кроз двадесет или сто година. Зато са Цицероновим узвиком морамо рећи да садања Русија мора бити уништена, ради спаса културе и човечанства. Ово је потребно и зато да би се добила богата пијаца и да не би више постојала опасност, кад не би биле откривене друге пијаце.

Још једна грозна опомена или путеви ка решењу данашње кризе, Просветни покрет, Крушевац, 1932, година 2, број 7, страна 101.

Са заразним и отровним клицама и инспирацијама за револуцију треба свршити. Треба успоставити поверење и сагласност међу народима који су постављени између чекића уског националног шовинизма и наковња крвавог интернационализма. Треба дати сваком право да живи, а онда може настати не *Унија*, већ *Федерација народа Европе*. Онда ће се и за беспослене пролетере наћи посла кад буде Европа пошла на Исток, пре него што Исток пође на Запад.

Ми и даље форсирано производимо ону робу коју немамо где и коме да продамо. Но, ја смело могу рећи да камен спотицања у *садашњој политичко-економској ситуацији јесте Русија, Русија и још једанпут Русија*. Она је задњи и највећи узрок свих наших криза.

Заборављено је да у Европи један народ који броји 150 милиона становника својим мучним стањем, већ тринаест година је изолован од иностранства. То је раније богати, а сада кроз болшевичку експлоатацију осиромашени руски народ. За напредну индустријску Европу Русија је некада била најбогатији и најбољи потрошач.

У хаос или из хаоса (Поглед на савремене кризе), Просветни покрет, Крушевац, 1932, година 2, број 6, страна 88-90.

Данас на свим позицијама одјекује једна парола: Све напоре употребити у крчењу путева за бољу и срећнију будућност. У знаку превирања, у знаку ломљења и са прикупљеном екстазом *рушења ради зидања* стоји јадни свет. Па шта? Зар зажмурених очију и скрштених руку можемо да угледамо срећу сутрашњице? Људска повесница не памти оне дане кад је живот текао импулзивније и са више напора и стрепње него данас. Зато је данас преступ са кобном словенском резигнацијом дремати и не увиђати своју културну мисију.

У нама влада културна раздробљеност, удаљеност и затвореност у себе. Сматрам, да је ово дремање зло и, зато, вичем сад: *Краљевићу Марко, не одмарај се данас, већ кушај и даље своју бујну снагу. Не физичку више, већ ону другу духовну и вишу*. Ето, то је наша парола: *културно буђење и кретање напред*.

Данашња парола, Просветни покрет, Крушевац, 1931, година 1, број 1, страна 9-10.

Наука носи страшну одговорност пред историјским догађајима откад је почела да се меша у туђу област и не познајући суштину вечних закона, себе прогласила за Бога и Законодавца. Но чини ми се да ће нам „зли удес” опет спремити изненађење, слично испаштању Раскољникова.

Дух савременог човека и рационална етика са њеним последицама, рукопис, Историјски архив Крушевац, страна 21.

Свети Сава с правом заслужује име оца отаџбине. Он је исту створио и оживотворио; дао јој даха и полета; дао је своме народу срце и душу. Светогорска усамљеност и ћелијска затвореност српског инока, но царског порекла, није за њега имала значај исихастичке медитације. Она је означавала свесно и дубоко понирање у најтамније лавиринте људског *ја*, у ону бескрајност у којој налази одраза сав свемир, сажет као у сочиву у једном бићу микрокосмоса. Најдубље и најтеже самопознање млади Растко Немањић, а у калуђерству Сава, проналази са успехом. Ово самопознање води га ка истинском богопознању, мудрости и власти. То је стари и познати пут за скидање покроба вечности и овековечење себе и својих дела – пут интуиције и божанских инспирација. Тим путем иду: Буда, Конфучије, Лаолације, Мухамед и Лутер. Њега освећује и божански Син Спаситељ Христос. Тај пут садржи овај програм: вођи народа, државници и реформатори, творци нових ера и епоха, генијални руководитељи и спаситељи човечанства морају проћи кроз унутарње чистилиште, кроз подвиг самоодри-

цања и жртве; морају проћи кроз школу усамљености и ћутања и издржати титанску борбу са оним телесним и чулним које је у човеку. Они морају познати себе, јер је то, рекох, извор богопознања, мудрости и власти.

Култ према Светом Сави и његово оправдање (Предавање одржано на јубиларној прослави Светог Саве у Крушевцу, 24. маја 1935. године), Преглед цркве епархије нишке, Ниш, 1935, година 15, број 11-12, страна 383.

А зар може бити већа трагедија од поругане љубави?

И она је достигла врхунац, дошла је до највеће силе у унутрашњој борби Христовој у Гестиманској ноћи... У њој је Христос размишљао о Себи и о човечанству... И о Своме позиву... И обузе га туга и бол – неутешни бол пред стварношћу, која се открила пред Њим... Размишљао је и ужасавао се...

Он, који је од Оца Небеског сишао у овај свет, пали и грешни свет да узвиси правду, да јави истину, да заблуделом човечанству покаже пут, да охрабри очајне, плачне да утеши, сироте да загрли, да нам да Своје наследство, Своје царство, Њега имају да исмевају, да шибају... Њега имају да разапну, много, много пута и онда и данас...

И жалост је набујала и разривала Му срце, срце које је волело а чија је љубав била поругана и одбачена...

Богочовек у Гестиманској ноћи, Преглед цркве епархије нишке, Ниш, 1928, година 9, број 6-7, страна 244-245.

Највећи научници као што су Њутн, Галилеј... били су поред своје дубоке научености и дубоко религиозни људи, јер с правом примећује Бекон:

наука нас не удаљава, него напротив приближава нас Богу.

Отуда видимо да је извор религије не у незнању, него у разумности, којом се човек истинито приближава Богу.

Религија, наука и живот (Научне теорије о пореклу и суштини религије), Преглед цркве епархије нишке, Ниш, 1926, година 7, број 1, страна 37.

Према мишљењу неких православних богослова догматско развиће Цркве треба сматрати као развиће религиозне свести, којим се једна вечна и неизменљива истина Христове вере усваја. Божанском Откровењу приписујемо вечни и непроменљиви карактер. Све што у њему подлеже промени и усавршавању припада човечанској страни. Прогрес овде лежи у човеку, а не у Божанству и са ове тачке треба да посматрамо и догматско развиће Цркве, али га не смемо изједначавати са прогресом богословске мисли и школе.

Мишљење Владимира Соловјова о догматском развићу Цркве са примедбама на њега, Хришћански живот, Сремски Карловци, 1927, година 6, број 1-2, страна 39-40.

Дух наш тражи живот, тражи савршенство и вечност. Он тражи вечну правду, истину и лепоту. А на сва ова тражења Христос је рекао: *Ја сам пут, истина и живот* (Јн.14,6), *Ја сам дошао да имате живот и да га имате у изобиљу* (Јн.10,10). Он је једанпут и за свагда решио проблем истине и живота. Ми треба да будемо Богу слични, јер Богочовештво је централна мисао хришћанства. Бог љубави кроз слободу делује у нама и сједињује се са нама.

Путем етичких разматрања, Преглед цркве епархије нишке, Ниш, 1936, година 17, број 11-12, страна 381-382.

Живети само ради живота да га пошто-пото очувамо не одредивши му смисао ни суштину – значи живети без циља.

Рационалисти хоће да начине срећу господарицом живота! Али њу засађују на тако каменито земљиште, где она никада неће да израсте. Ко још не зна да је срећа најнежнија биљка, коју руши и најслабији замах ветра? Ко није на њу гледао и није у њој познао слабог пролетњег лептира од једног јединог тренутка? И од овог лептира зида се данас темељ нашег бића и нашег понашања?!

Крајњи циљ јединке је света служба човечанству, ово је нова теза најмодерније етике коју широм целог света, као нови апостол, најубедљивије проповеда Енглез Спенсер. Овај принцип *користи* унаказио је етичко биће човека који је личност пре свега и изнад свега, који се боји личне казне и очекује увек личну награду, који хоће лично да живи. *Никада се човек неће претопити у заједницу и човечанство*. У томе је срж трагике у коју нас уводи Спенсер.

Дух савременог човека и рационална етика са њеним последицама, Преглед цркве епархије нишке, Ниш, 1935, година 16, број 9, страна 283-289.

Човек је уметник, јер је Бог највећи уметник и дао је нама ту дивну привилегију међу другим земаљским створењима да га подражавамо и да га на тај начин целим својим духом прослављамо: било молитвом или песмом, било радом или говором – једном речи целим својим животом у који је Он сам надахнуо прве принципе и диспозиције његовог развика.

Морално зло је проширено по целом свету и ми никада нисмо у стању да се од њега изолујемо. Ми не морамо кукавички само да бежимо од зла, већ у случају потребе треба да се покажемо храбри и одлучни и да ступимо у борбу са њим.

Светлост Божја сија и разлама се у хиљаде боја и у свакој од њих је химна и слава Његове величине.

Адиафоре, Преглед цркве епархије нишке, Ниш, 1927, година 8, број 4-5, страна 140 и број 8-9, страна 267-270.

3

У подбрежју некадашње Мојсињске Свете горе – у двадесет седам села из слива Рибарске реке која су 1846. године имала само једну цркву – данас постоји више од тридесет цркава и један манастир, подигнут на извору где се пре више од сто година једној пастирици јавила Пресвета Богородица. Северно од Мојсињско-послонског комплекса обнавља се Манастир Светог Луке у Бошњану, који су Турци затрли у доба Варваринске битке. У протекле две деценије по ободима Мојсињске Свете горе, којој Крушевац лежи у подножју, подигнуте су на десетине цркава.

– До „обнове” може доћи још једино формалним истраживањем – тврдио је Данило Киш.

Сакралне грађевине чине кичму историје уметности крушевачког краја. У њима кроз векове дишу надахнуте личности, попут протођакона Павла Пудла. Истраживачком поступку о духовности крушевачког краја наметнуло се питање: Колико је стара српска престоница расејала по свету својих духовних садржаја? Да ли нам је и колико познато да је један од најлепших храмова који је српски народ подигао у иностранству црква Лазарица у Бирмигему? На трагу ових питања настали су *Прилози за био-библиографију проте Драгољуба Крапчевића и Сећање на протојереја-ставрофора Слободана Живадиновића и његовог брата свештеномученика протођакона Лазара.*

Прилози за био-библиографију проте Драгољуба Крапчевића

У логору „Матхаузен” умро је 1915. године крушевачки кафеџија Илија Крапчевић. Имао је четрдесет и пет година. Заробљен је 1914. године на Маљену. Његово име сачувано је у књизи „Споменица грађанима града Крушевца палим за уједињење Српства од 1912. до 1920. године”. У трећој књизи „Послушања”, 2006. године, објавио сам сва имена из „Споменице”, која се чувају у Цркви Светог Ђорђа у Крушевцу.

Три године касније, у порти Цркве Светог Ђорђа упознао сам Марију Крапчевић, праунуку Илије Крапчевића, која живи у Америци. Замолила је да

се у цркви молимо за здравље њеног сина, питомца америчке војне академије, који жели да оде у Авганистан. Од ње сам први пут чуо за проту Драгољуба Крапчевића – њеног оца. Са њом је био брат који живи у Крушевцу и покушава да рехабилитује своје претке, којима су комунисти после рата одузели имовину. Он ми је рекао да адвокат Града Московљевић живи у њиховој кући.

У *Американском Србобрану*, 19. октобра, 1983. године, објављен је чланак *Тужна вест*: „Свештеник отац Драгољуб Крапчевић је изненада преминуо од срчане бољке у Сакраменту, Калифорнија, 22. августа ове године. Опело је извршено 25. августа у Грчкој православној цркви Благовештења у Сакраменту. Присуствовало је осам православних свештеника, међу којима су била тројица српских свештеника из Калифорније. Од покојника се опростио отац Јан Мек Кинен, свештеник Америчке православне цркве у којој је покојни отац Драгољуб служио. Отац Мек Кинен је истакао заслуге упокојеног свештеника, његову приврженост православлу, хришћанску љубав и праштање и успешан рад међу омладином и остарелим члановима – парохияњима. Сахрана је извршена на српском гробљу у Сан Франциску.

Отац Драгољуб је тринаесто дете својих почивших родитеља – оца Јована и мајке Кристине рођене Парезановић. Родио се у Штипу 1926. године. Средњу школу је учио у Крушевцу. Пред крај Другог светског рата припадао је Добровољачком корпусу са којим се повукао у Словенију 1944. године. У логору у Еболиу студирао је Духовну академију која је била једина наша установа ове врсте у избеглиштву. Као студент теологије дошао је у

Париз 1947. године и ту је завршио руску Духовну академију 1952. године. Магистарски рад одбранио је на Сорбони, а теза му је била о личности човека код великог руског писца Фјодора Достојевског. Рукоположио се 1953. године и служио је у руској јурисдикцији у Јужној Француској, затим је прешао у Канаду, у Монтреал, па у Сједињене Државе Америке, где је служио, најпре, у руској јурисдикцији, а потом у Америчкој православној цркви у Клертону, Лајкенсу и Мејсонтауну. Неко време је био парох у Бизбиу, Аризона, у јурисдикцији западно-америчке епархије Српске православне цркве. Последња станица на његовом животном путу била је једна омања парохија у Брајту код Сакраманта, где се нарочито истакао око старања за омладину и остареле и оболеле парохијане. Његовим трудом и заузимањем обновљена је једна зграда за остареле, зашта је добио нарочито признање са врха црквених кругова.

Отац Драгољуб оставља иза себе супругу Радмилу – свог верног саветника и сапутника, јединицу кћерку Марију, две сестре у отаџбини и већи број родбине. Кћерка Марија нам је саопштила да је отац Драгољуб оставио доста писаних радова на српском и руском језику и да ће она, једнога дана, да то објави. Радови су из литературе и његових запжања о црквеном животу и недељне проповеди. Отац Драгољуб је имао солидно академско образовање и говорио је течно, поред српског, руски, француски и енглески језик.

Многи од нас ће га се сећати из еболијских дана како јури по логору и разноси штампу, штампану у логору: *Под Маслинама*, *На прелому* итд. Био је један од уредника *Зидних новина* наше Духовне академије у логору Еболи. Све је он то са љубављу и великим еланом радио, онако тихо и без хвалисања у оскудном животу логорске атмосфере.

И отишао је нечујно са овог света у нади да је добар рат ратовао за Христа коме је овај живот посветио и за ближње своје у винограду Господњем. Његовој души нека Господ подари рајско насеље, а ожалашћеној породици утеху и наше братско саучешће.”

Сећање на протојереја-ставрофора Слободана Живадиновића и његовог брата свештеномученика протођакона Лазара

„На источним странама великог и благословеног Северноамеричког континента, на путу који спаја многе градове истока са богатом и плодном Флоридом, на једном малом брежуљку изнад Северног Кентона, у велелепном Охају, уздиже се, обасјано златним сунчевим зрацима, дивно Божије здање, које се својим витким кубетима виноло ка небеским висинама, те се чини као да ће сваког трена да се одвоји од земље и полети ка плавом небу. То је нова света српска Лазарица у Сједињеним Државама Америке, посвећена Божијем угоднику Светом великомученику и победоносцу Георгију, заштитнику

благочестивих кентонских и масијонских Срба, које је овај светитељ надахнуо најдивнијим задужбинарством. Овај свети храм један је од најлепших изван граница српских земаља”, писао је Бора М. Карпанџић, у *Американском србобрану*, Питсбург, 1981. године.

Црква Светог Ђорђа у Кентону копија је крушевачке цркве Лазарице. Подигнута је трудом проте Слободана Живадиновића који је, после свог руколожења, 1959. године дошао на новоосновану парохију кентонску и на њој остао четрдесет година – до краја своје свештенослужитељске службе. Колико је прота био уважаван од средине у којој је живео довољно говоре признања која су са његовим радом стигла не само од Срба, већ и од Американаца. Кентонска штампа, а нарочито велики кентонски дневник *Кентон репоситори*, у свом броју од 8. маја 1976. године доноси опширан приказ са прославе додељивања *Награде најбољем грађанину округа Старк* – проти Слободану Живадиновићу.

У цркви коју је подигао, 11. јануара 2000. године, служено је опело проти Слободану Живадиновићу. Владика др Митрофан беседио је: „Драги оче прото, хвала ти за све што си учинио српској цркви, парохији Светога Ђорђа у Кентону и своме српском народу. Твојим и радом поверене ти пастве саграђен је овај предивни храм и овај српски дом”. Тројица епископа, више од тридесет свештеника – Срба, Руса, Румуна, Грка, Сиријаца, неколико стотина верника помолило се Богу на сахрани у цркви Лазарици за душу покојног проте. Опраштајући се од проте Слободана Живадиновића његов кум Властимир Ђорђевић је рекао: „Драги мој друже из детињства, ево се опраштам од тебе овде у Кентону у

држави Охајо, у црквеној дворани, коју си са својом верном протиницом Аном и парохијанима подигао. Божијом помоћи сазидали сте, потом велелепну задужбину – Цркву Светог Ђорђа, која по грађевинском стилу и облику подсећа на цркву Лазарицу у Крушевцу у којој смо као ђаци нижих разреда гимназије посећивали богослужења и од професора: протођакона Павла Пудла, проте Живана Савића, Митра Трипковића стицали основна знања, најпре о верским истинама, а доцније и о учењу цркве, о пуноћи и смислу живота” (*Протојереј-ставрофор Слободан Ч. Живадиновић – Живот дарован Српској православној цркви и народу*, Београд, 2003. године, стр. 98, 108, 131).

На вест о смрти свога брата проте Слободана његове сестре Вера и Нада послале су телеграм саучешћа, који је прочитан на сахрани: „Драги брате, Бескрајну и неописиву радост смо доживели пре две године, када је сан сниван годинама постао јавна, када си после пет деценија, крочио на тле земље коју си оставио и вечито чезнуо за њом и за твојим најрођенијима. Жеља ти се испунила, ниси могао да нас се нагледаш, да сваког запамтиш по имену и лику. Дошао си да обиђеш твој Крушевац и Споменик косовским јунацима, да видиш твоју Пакашницу, кућу и бунар где си рођен и где си провео младост. Да сузама залијеш гробове родитеља и браће, да пољубиш земљу коју си увек у срцу и души носио”, н. д., стр. 102.

Прота Слободан Живадиновић после педесет и четири године, у пролеће 1998. године, посетио је Крушевац. Путовао је са протом Матејом Матејићем, а случај је хтео да у авиону од Амстердама до Београда лете са патријархом Павлом и епископом

нишким Иринејом, будућим патријархом, који су се враћали са црквеног сабора одржаног у Чикагу. Када су стигли надомак Београда и када је прота Слободан кроз прозор авиона видео куће и оранице није могао да се уздржи већ је гласно узвикнуо: „Србијо, Србијо моја”, и заплакао се, н. д., стр. 51.

Прота Слободан Живадиновић рођен је 14. фебруара 1921. године у Горњој Пакашници код Крушевца. Богословију је учио у Сремским Карловцима. Рат је прекинуо његово редовно школовање. Матурирао је на Духовној академији у прихватном центру за расељена лица у Еболиу 1946. године. У Еболиу су избегли свештеници, професори и учитељи основали основну школу, гимназију „Краљ Петар Други” и богословију „Манасија”. Из Италије, преко Немачке Слободан долази у Америку, у мају 1950. године, где се оженио учитељицом Аном Милановић, која је рођена у Америци и завршила магистарске студије из психологије на Универзитету у Питсбургу. Њих двоје су основали Задужбинарски фонд, јер је по речима Боре М. Карапанџића: „Отац Слободан био дружељубив човек и заједно са својом протиницом издашне руке. Помагали су гдегод је требало помоћи”, н. д., стр. 163. Они су били први кумови српског мушког хора „Косово”, н. д., стр. 122. Њихова имена уписана су на мермерној плочи задужбинара манастира Марче, која се налази у манастирској цркви у Ричфилду, Охајо, н. д., стр. 158. Слободан Милеуснић је забележио: „Блаженопочивши протојереј-ставрофор Слободан Живадиновић напустио је овај свет почетком 2000. године, али његова добра дела живе. Од његове скромне оставине основан је Задужбинарски фонд протe Слободана и протинице Ане

Живадиновић са намером да се помогне српској сирочади од Книнске крајине, Лике, Баније, Кордуна, Славоније, Барање, Србије, Републике Српске, па до страдалника са Косова и Метохије”. Новчана помоћ из овог фонда стигла је до: Јелене и Ивана Репића којима је отац погинуо 1999. године приликом НАТО бомбардовања, Николе и Петра Дедића, њихов отац Ранко је погинуо у близини Савине Воде код Пећи, Вука Милеуснића, ученика четвртог разреда гимназије, за лечење од церебралне парализе, Михајла Минића, ученика другог разреда богословије, коме је мајка умрла 1996. године, па је живео са оцем у великој сиротињи, Емилије Дедић, којој је отац киднапован, води се као нестао, 1999. године од албанских екстремиста, Исидоре, Роксанде и Стефана Дракуловића којима је отац погинуо у Призрену 1999. године, Санде Вучић, студента прве године Фармацеутског факултета, која је остала без оца 1992. године – погинуо је у Поповом пољу код Требиња, Сане, Игора и Вање Алибабић којима је отац Изет, муслиман, погинуо као српски војник у Книну 1991. године, Смиље (14), Јагоде (15) и Младена (16) Врцел, деце без оба родитеља, отац Љубомир погинуо је 1999. године, а мајка Младенка 2000. године... , н. д., стр. 151-152. Песник, протојереј-ставрофор Матеја Матејић повереник је овог фонда, н. д., стр. 145-146. Он је на вест о смрти свога дугогодишњег пријатеља у *Гласнику службеном листу Српске православне цркве*, бр. 1, јануар 2000. године, објавио некролог: *Упокојио се у Господу протојереј-ставрофор Слободан Живадиновић*. Прота Матеја Матејић на опелу свога брата у Христу испевао је песму:

+ Прота Слободан Живадиновић

Када га гледаш издалека
А он
За главу вишљи
Од свих других.

Када му приђеш ближе
А он
Топлином зрачи
Необичном.

А када приђеш сасвим близу
А ти видиш
Бескрајну љубав
За Бога,
Цркву
И за народ.

Шта ћемо са празником
Рођеном
Када је он умро?!

прота Матеја Матејић

Бора М. Карапанџић у књизи *Протојереј-ставрофор Слободан Ч. Живадиновић – Живот дарован Српској православној цркви и народу*, Београд, 2003. године, (за издавача: др Ратибор Ђорђевић, уредник: Боровоје М. Карапанџић, књига има 167 страна) записао је: „Пуних педесет година откако сам у Сједињеним Државама Америке писао сам у српској штампи о многим *Споменицама* које су објављивале разне установе: Црквено-школске општине, Кола српских сестара, друштва Српског народног савеза, Српска братска помоћ..., али ниједна се није толико уздигла као најновија *Споменица Српске православне црквено-школске општине Светог Ђорђа у Кентону, Охајо!* Како је отворите, срце вам заигра од лепоте којом је ова књига штампана! Не зна се шта је лепше: посланице патријарха Павла, епископа источно-америчког др Митрофана, митрополита средње-западно-америчког Христифора, четрдесетогодишњег кентонског пароха протојереј-ставрофора Слободана Живадиновића, сажети историјат српске цркве у Америци, црквене општине у Кентону, друштва при Цркви Светог Ђорђа”, н. д., стр. 57.

Сам прота Слободан је на прослави двадесет пете годишњице своје свештеничке службе, 29. априла 1984. године, у Цркви Светог Ђорђа у Кентону, како је пренео *Американски србобран* за мај 1984, рекао: „Наша црква Лазарица засијала је као светла звезда на источним странама велике и благословене Америке, она наша срца обасјава најлепшом светлошћу, те нам осветљава пут којим ми и млађи српски нараштаји треба да идемо у будућности”.

Тако је прота Слободан Живадиновић у далекој Америци засадио два крушевачка храма – по стилу градње цркву Лазарицу, а храмовном посветом Цркву Светог Ђорђа – које је понео у свом срцу, када је као победоносац отишао из отаџбине.

+ + +

Прота Слободан Живадиновић уписао је бого-
словију по узору на свог старијег брата Лазара, који
је био ђакон епископа нишког Доситеја Васића.
Када је епископ Доситеј постао 1933. године први
српски митрополит загребачки, Лазар је, како све-
дочи један од савременика: „У знак посебног при-
знања пошао са митрополитом из Ниша у Загреб”
(*Протојереј-ставрофор Слободан Ч. Живадиновић*
– *Живот дарован Српској православној цркви и на-*
роду, Београд, 2003. године, стр. 108). На почетку
рата, усташе су протођакон Лазара свирепо мучиле
и убиле. Митрополит Доситеј успео је да преживи
усташко мучење у Загребу, у коме су учествовале и
римокатоличке монахиње, и вегетира до краја рата

у београдском Манастиру Ваведење, где је сахрањен јануара 1945. године – Свети архијерејски сабор прогласио га је 1998. године за светитеља и слави се 31. децембра, по старом календару, као свети исповедник Доситеј Загребачки. Његовим молитвама и молитвама ђаконо-мученика Лазара Крушевачког, Господе Исусе Христе, Сине Божији, помилуј нас (н. д., стр. 108, 113, 129).

Породица је сачувала једну фотографију насталу у Загребу, пре 1941. године – деда у посети унучићима, снаји и сину. Он има једно ратно одликовање на грудима и два унучета на рамену. Син му је положио руку на десно раме. Испод фотографије је утиснут државни грб и запис: Zagreb. Фотографија се први пут објављује, ту где јој је и место, у *Победоносцима*.

Протођакон Лазар Живадиновић са супругом,
сином и кћерком, приликом очеве посете
Загреб, пре 1941. године

+++

У *Књижевном веснику*, Кливланд, Васкрс, 1992. године, објављен је васкршњи поздрав проте Слободана Живадиновића, који је прочитан на радију у Акрону, Охајо: „Христос је, већ на крсту опростио својим мучитељима, али је уједно и Оца нашег небеског молио да им и Он опрости јер не знају шта чине! Ето, то је била круна Христовог учења на земљи. Највећи је био када је највише страдао”.

4

Светосавске академије обновљене су у крушевачком крају после полувековног прекида. Славски колач се чудом Божијим опет вратио у школе на Савиндан. Веронаука се предаје више од десет година. Нема више марксизма као обавезног предмета у нашим државним школама. Учествовао сам у овим драматичним дешавањима. Први сам ушао у крушевачку Гимназију као вероучитељ после вишедеценијског угаснућа верске наставе. Сведок сам многих узбудљивих сусретања са појмом обнављања веронауке. Пре обнављања веронауке у школама водио сам Школу веронауке Свети Николај Жички при Цркви Светог Ђорђа у Крушевцу, о чему сведочи прва књига *Послушања*, штампана 1997. године, у којој је објављен први и једини извештај једне школе веронауке код нас.

Касније су се појавиле разне светосавске награде. Награду није добио сељак из једног села крај Крушевца, који се појавио после пола века у сеоској школи као колачар. Он је после рата преузео последњи школски колач. Кад је Свети Сава истиснут из школе, он је сваке године на Савиндан код своје куће секао славски колач. Дочекао је дан кад је у својој школи могао давно преузети светосавски колач да преда млађима.

На позив Црквене општине Крушевац држао сам Светосавску беседу на свечаној академији у Крушевачком позоришту, 2004. године.

Беседа на Светосавској академији,
Крушевачко позориште, 2004. године

Ваше Преосвештенство, часни оци, драги пријатељи, ову беседу посвећујем школском другу митрополиту велеском и повадарском Јовану патријаршијском егзарху аутономне Охридске архиепископије

Свети Николај Жички на прослави тристоте годишњице од смрти Виљема Шекспира, у Лондону 1916. године, свој знаменити говор пред светским научним радницима започео је речима: „Ја нисам познавао Шекспира, али је он познавао мене.”

Вечерашњу светосавску беседу зато бих наставио овим речима: Ја нисам познавао Светога Саву, али је он познавао мој народ.

Владика Данило (Крстић) словио је о три спрата цивилизације: тако на првом станује пијаца – економија, на другом култура, а на трећем спрату врхуни култ. Академик Владета Јеротић слично пише у свом раду „Паганско, старозаветно и новозаветно у човеку”. А један мој пријатељ, спортски ронилац ми рече: „Оче, кад зароним тридесетак метара испод површине мора и упалим рефлектор, тек тада спознам чудесни свет најлепших боја укомпонован у кожу, танку покорицу живих бића која станују дубоко под водом.”

Зато уз речи Христове, које је упутио својим ученицима на Генисаретском језеру: „Хајде на дубину и баците мреже своје” (Лк. 5,4), загледајмо се у личност нашег Слављеника, заштитника рода српског – Светог Саву.

На првом спрату Житија Светога Саве, *шеснаест година*, станује Растко – владарев најмлађи син, коме, како вели монах Теодосије: „Када узрaste до петнаест година, оделише родитељи један крај државе своје, како би одлазио од оца и матере на забаву с велможама и да се с благородним младићима весели”. Он је млади господар за кога су се његови благородни родитељи молили просећи га од Бога: „Да буде утеха души нашој и наследник наше државе и жезал старости наше на кога ћемо положити руке и починути”, вели Теодосије. Постигавши све на првом спрату Растко стреми вишем начину постојања, усавршава се и рано спознаје значај књиге. Тако његов биограф каже: „А младић, окусивши од знања божанствених књига, још чешће их прочитавахе и из њих почетак премудрости – Божји страх црпљаше.”

На другом спрату Житија Светога Саве станује монах Сава за кога др Ђоко Слијепчевић, писац Историје Српске православне цркве, примећује да се „У току шеснаестогодишњег живота у подвигу изградио у њему човек стваралац и прегалац, са особинама које су наши монаси показивали вековима.” Одрицање од власти световне, или „Хумске, земље” како се наводи у Немањиној повељи издатој Сплићанима почетак је пењања Савиног на лествицама небеса. Највећи подстицај на свом путу Свети Сава добија од своје претходне препреке, 1197. године, када његов отац оставља престо и долази на Свету Гору као великосхимник Симеон. У следеће две године отац и син подижу манастир Хиландар. Потом, свети Родитељ ставља своме сину још једну препреку, која ће уједно бити и највећи подстицај (својом смрћу 1199/1200) да Свети Сава стане усходити на трећи спрат цивилизације где станује и царује култ – монах Сава прераста у свештенослужитеља, после смрти свога оца, постаје јерођакон, а пре јесени 1204. године архимандрит. Тада настају његова књижевна дела: *Карејски*, *Хиландарски*, *Студенички типици*, *Житије* и *Служба Светом Симеону*. Тада прикупља грађу за своје најзначајније дело *Законоправило* или *Номоканон*.

Да бисмо дотакли део значаја Светога Саве за све заљубљенике култа и спознали његове највише вредности погледајмо како је он с највишег места наше духовности решио такозвани *Спор Старог и Новог Рима на страницама Крмчије*.

Словени су хришћанство примили од мисионара из Константинопоља или Новог Рима, кога је основао Свети цар Константин. Стари Рим, у коме је некада била престоница, желео је да новокрштени,

катикумени, становници Илирика припадну под његову духовну власт, иако их нису покрестили латински мисионари, тврдећи да му земаљски или територијално, та област, парче земље, старином припада. Овај спор био је извор нестабилности на ондашњем Балкану. Тако су Бугари две године признавали јурисдикцију, црквену власт, мисионарима који су их крстили из Новог Рима, да би, потом, нова власт у Бугарској истерала византијско, а примила латинско свештенство и признала римског папу за духовног господара.

Наравно, овом средњовековном спору треба додати и жељу новокрштених словенских народа да и они имају аутокефалне или самосталне цркве и да не зависе ни од кога.

Једна књига у то доба, решава овај спор. У њој су сабрани сви закони државни и правила или канони црквени. Књига се зове *Законоправило* или *Крмчија* и симфонијски уређује средњовековну државу и цркву. Бугари су на крштењу добили из Новог Рима један примерак *Законоправила* (који се код Срба зове *Архиепископова књига*) и њега су после преписивали до времена Светога Саве. Међутим, овај примерак *Законоправила* имао је један неправилни уметак под насловом *Трактат о примату цариградског патријарха*, у коме је стајала и ова одредба *Нека Цариград има привилегије не само Италије, него и самог Старог Рима*.

Законоправило намењено новокрштеним словенским народима било је дефектно за сва места која су давала за право да и ови народи буду црквено самостални (на пример, 34. апостолски канон, који говори о самосталној администрацији епископа сваког народа био је избачен из Књиге).

Латински мисионари, по доласку 866. године у Бугарску, поменути неправилни *Трактат* нису брисали, већ су му дописивали своју схолију у којој су тврдили: *Свети оци су дали предност Старом Риму не због тога што је био царски, него је он због висине вере добио ту предност...Стога предност Старог Рима мора да буде непроменљива до краја векова.*

Свети Сава је извршио избор текстова из византијских *Номоканона* – *Законоправила*, распоредио грађу, проширио поједине грчке текстове својим објашњењима и у поговору Књиге истакао: „Појавише се на светлост словенског језика ове богонадахнуте књиге, зване *Номоканон*, јер пре тога беху помрачене облаком мудрости грчкога језика; сада пак заблисташе, то јест протумачене су и благодаћу Божјом јасно сијају, одгонећи таму незнања и све просвећујући разумном светлошћу и од греха избављајући.”

Законоправило Светога Саве, крајем тринаестог века, постало је познато у Бугарској, а преко ње и Русији, где је имало широку примену.

У Српској православној цркви и данас се сматра званичним правним кодексом, нажалост, без критичког издања.

Творац самосталне српске цркве (1219) и њен први архиепископ, после *шеснаест година* архиепископске службе (1235) оставља и духовну власт свом младом изабранику светом Арсенију Сремцу (при том не фаворизујући свог синовца и краљевог брата светог Саву Другог, који ће, тек, по смрти светог Арсенија (1263) постати архиепископ) и одлази на Свету Гору.

Свети Сава се знањем богатио прво на двору свога оца, затим на Светој Гори, у Цариграду, Палестини, Египту, на Синају, тако по речима монаха Теодосија из *Службе Светом Сави*

безмолвно срце твоје поста

(тихост, спокојство, грчки *исихија* старосрпски се преводи речју *безмолвие* = срце у тихости).

„Србе неће спасити вештина, него врлина”, говорио је Свети Николај Жички.

Зато није чудо да је Господ Светог Саву удостојио да на свом последњем путовању преко Палестине и Александрије стигне у Манастир Свете Катарине на Синају, где је провео васкршњи пост и сваке суботе служио Литургију на Хориву у Храму пророка Мојсија.

На крају, заронимо дубоко испод површине рода нашег, упалимо сва кандила и свеће и заједно са Авом Јустином, његовим ускликом из пролога „Беседе на Светога Саву”, 1965. године у манастиру Ћелије, откријмо себи и другима:

„Данас је Свети Сава. Нека умукне српска земља, нека говори Небо. Данас је име српско најславније на небу од свих дана у години, јер се Серафими и Херувими, све Небеске силе клањају најбољем, најсветијем и највећем Србину – Светом Сави, том Анђелу српском, Херувиму и Серафиму српском... јер је он први узнео име српско међу Анђеле и Арханђеле, прославио га међу њима, пошто је живећи анђелским животом на земљи и сам постао анђел.”

5

На позив оца Дамаскина, по благослову патријарха српског Иринеја, држао сам предавање у манастиру Наупаре, 13. августа 2010. године, на отварању *Дана Светог деспота Стефана Лазаревића*, који се у овом манастиру одржавају од 2003. године.

Предавање у Манастиру Наупаре, 2010. године
„Дани деспота Стефана Лазаревића”

Господине градоначелнице, господо народни
посланици, часни оци, драги пријатељи,
Помаже Бог,

„Дајте нам дете до седме године, а после ето га
вама”, говорили су Језуити.

Пренатална медицина данас зна колико су важ-
ни добри импулси из окружења за развој детета које
се још налази у мајчином претпорођајном гнезду.
Одавно је превазиђена заблуда да дете не зна шта се
око њега збива јер је мало. И не само да зна, већ
упија као сунђер све садржаје из свог окружења да
их заувек похрани у својој свести, подсвести – ду-
ши. Доказано је да дете кад одрасте своје брачне
несугласице – међусобице решава на исти начин
како је гледало да то чине његови родитељи. Један

француски социолог тврдио је пре сто година да је човек *биће имитације*. У том смислу, он је указивао да ће у будућности медији пресудно утицати на обликовање друштвене свести човечанства. Библија је одавно записала: „А који саблазни једнога од ових малих који верују у мене, боље би му било да се обеси камен воденични о врату његову, и да потоне у дубину морску”, (Мт. 18, 6). „Гледајте да не постављате брату спотицања или саблазни”, (Рим. 14, 13).

Зато погледајмо вечерас: који су то рани подстицаји начинили од деспота Стефана, према речима његовог биографа Константина Филозофа „плод дрвећа засађених при извору вода” или како то записа хиландарски монах Јаков 1462. године, на свом преводу *Шестоднева* Светог Јована Златоуста „благочастивога и благовернога и Богомвенчаног господина све српске и приморске земље и многих делова угарске и босанске земље, мудрога и милога и славнога деспота Стефана”, којим се, чак „велики цар турски дичио као неким другим сунцем или као звездом даницом.”

1. Отац. Кнез Лазар по Константину Филозофу „у своме животу сазда тврде градове, сазда и (град) звани Крушевац, у коме подиже најкраснију цркву великоме првомученику архиђакону Стефану, ради молитве за увек спомињаног сина свога (деспота Стефана).”

Свети Ава Јустин Ћелијски у *Житију деспота Стефана* пише: „Када отац његов Свети Лазар подизаше своју задужбину Раваницу мали Стефан у својој детињој простоти и безазлености погледавши на њу узвикну: *Ја ћу подићи још већу и лепију*”.

За свога оца деспот Стефан у *Повељи Манастиру Хиландару*, 1405. године, вели: „Ја од младићког ми узраста и младих ноктију, када је Бог у Свом старању о мени све чинио на корист мени, западајући у многа опака, неподношљива смртна искушења, чему су сведоци и слушаоци небесне стихије и скоро сва васељена, од свих бивах избављан Господом, а и сада сам избављан. А у тим мојим татним страдањима и доживљајима ја сам с муком упирао очи своје ка сунчаним врлинама оца мога и господина Светог ми Кнеза. И ако сам и успевао у понечему угледати се на њега, ја сам то чинио помоћу Божјом.”

2. Мајка. Кнегиња Милица у *Дечанској повељи*, 1397. године, пише: „Умилостиви се на моје грехе, укрепи децу моју у благоверности и благоденствију, да у побожности послуже Теби, Богу своме.”

Константин Филозоф у *Житију деспота Стефана* пише: „А шта да кажем о ономе (Стефану) који је од (Лазара и Милице) засијао, показавши у себи премного од њихових особина... плод дрвећа засађених при извору вода.”

3. Другом мајком деспот Стефан називао је монахињу Јефимију, удовицу деспота Јована Угљеше, која је умрла убрзо после кнегиње Милице – монахиња Евгеније великосхимнице Ефросиније, преминуле 11. новембра 1405. године, примивши и она великосхимнички образ са именом Евпраксија.

4. Српски монаси о којима Константин Филозоф у *Житију и подвизима увек спомињаног, славног, благодастивог господина деспота Стефана* вели: „Живе у красним пустињама и обитељима, тако да и оне који су веома лењи побуђују да к њима побегну. И показују многе и изабране који врлине чувају

посред ових обитељи, имају многе молчалнице по великом Јефрему, и говоре са шумом лишћа и птица и водом. Међу њима има много монаха, који непрестано делом опевају и славе Бога који је у Тројици, као што га славе анђели непрестаним појањем ... Ови породише и велике Симеона и Саву”, а њих двојица „множину деце своје Богу приведоше”. Зато, како вели свети ава Јустин: „Христољубиви Стефан жељаше да стално буде у друштву са монасима, било да му они долазе на двор и разговарају с њим о душевном спасењу и животу по Богу, било да он одлази к њима у усамљена места и подвизавалишта њихова да се наслађује њиховим гледањем и слушањем”.

5. Школа. Прота др Радослав Грујић у свом раду *Средњовековно српско парохијско свештенство*, у „Црква и живот” (поучни религиозно-популарни часопис, бр. 7-8, Скопље, 1922. године), пише о развијеном школском систему код Срба, јер су не само манастири већ и парохијски центри служили за школовање деце. Зато не чуди да су се: „У деспотову земљу стекли најписменији људи, монаси и мирјани, из грчких, бугарских и српских крајева који су били освојени од Турака, и то не само због слободе у деспотовој земљи, него и због високе образованости и духовне просвећености самога деспота. У Београду, Манастиру Манасији у Ресави и другим местима створене су под деспотовим надзором најбоље школе словенског и српског језика и писмености, а уз то и школе преводилаца и преписивача црквених, богословских, историјских и филозофских дела.”

6. Земља. „И ова земља не само, да слично оној обећаној, точи мед и млеко, него као да је у себе примила и везала четири времена и ваздух, и из себе их даје осталима... јер у целој васељени не може се наћи земља да има сва добра сабрана у једно и на све стране ... а ова је (српска земља) пуна сваких добара... злато, сребро, рудници: часни и плодни, који све више расту... дан има 15 часова... виногради... Најбоља земља рађа најбољи пшенични клас.”

7. Људи у српској земљи. „А погледајмо ми и људе који су последње и најчасније створење Божије... храбри су тако да такав глас у васељени нико други нема... а добропотребни су и у послушности, да им нема равних у васељени. Где је потребно, брзи су на послушност, а спори на говор... а телесном чистотом превазилазе друге народе... а уз то су и милостиви и дружељубиви... Живот пак у целој тој земљи је као црква Божија, и људи не живе као остали народи скотски и против природе, и не спомињу узалуд сваки час име Божје, него је установљено да се сви од малог до великог моле више од два пута на дан...јер ову земљу не украсисмо ми речима, ни житељи који су на њој... него Бог, који од почетка дела и украшава”, бележи Константин Филозоф у петнаестом веку.

И многи други велики подстицаји начинили су од деспота Стефана то што је био и остао у историји српског народа. Задржимо се на једном од најзначајнијих:

Патријарх Данило III (1390-1396) изабран на сабору који је сазвао деспот Стефан Лазаревић

У живописном пределу Жупе (александровачке), омеђен виноградима и огрнут старином, тихује средњовековни манастир Душманица, како га зове народ, или Дренча, како је познат у литератури. Посвећен је Ваведењу Пресвете Богородице. Душманица је родоначелник свих светиња Моравске школе у архитектури. Запустио је у доба турског ропства, а обнавља се у наше дане.

У литературу је ушао 1848. године када је Димитрије Аврамовић у свом „Описанију древности Србски у Светој (атонској) Гори”, објавио Потврдни свитак из Манастира светог Пантелејмона, писан 2. марта 1382. године у Жичи, којим се монаху Доротеју и сину му кир Данилу потврђивало оснивање задужбинског Манастира Ваведења Богородице у Дренчи од стране патријарха српског Спиридона и Збора велике цркве, и то, „повеленијем превисокаго самодржца господина Кнеза Лазара”. Тај документ регистроваће десет година касније (1858) Фрањо Миклошић у свом делу „Monumenta Serbica”, а објавиће (1868) у „Гласнику Српског ученог друштва” знаменити Јанко Шафарик. Стојан Новаковић у „Законским споменицима српских држава средњег века”, из 1912. године, објавио је Потврдни свитак, скоро у целини, са местимичним исправкама Шафариковог читања под насловом: „Кнез Лазар и патријарх Спиридон 1382, 2. марта, у Жичи одобравају оснивање Манастира Дренче, задужбине монаха Доротеја и сина му Данила.”

Ако пажљиво прочитамо овај средњовековни номоканонски акт видећемо да у његовој аренги монах Доротеј вели како са својим сином Данилом „Цркв сзидасмо в месте рекоме Дренча”, а на крају „Сија вса приложисмо, славнаго Введенија Пречистије Богоматере в месте рекоме Дренча”.

Дакле, место се зове Дренча у коме је подигнута светиња, али не назива се тако и манастир. Међутим, ово не смета истраживачима (М. Валтровићу, 1874; Милану Ђ. Милићевићу, 1876; Ф. Каницу и Д. Милутиновићу, 1882) да манастир назову Дренча, узгред спомињући: „У народу се још прича да се Дренча звала и Душманица” (Милан Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, Београд, 1876, страна 719). Каснији истраживачи преузимају назив Дренча (др Владимир Р. Петковић, др Радослав М. Грујић, Милош Благојевић, Бранислав Вуловић и други) и он ће остати примаран у литератури.

Дренчани свој манастир зову вековима искључиво Душманица. Тако чувају успомену на ктитора ставропигије Ваведења Пресвете Богородице и њеног првог игумана кир Данила, који се пре монашења, највероватније, звао Душман. Владимир Р. Петковић у научној расправи „Ко је био оснивач Манастира Дренча?” (Старинар, књига друга, Београд, 1951, страна 57-58) изнео је мишљење да ктитора, монаха Доротеја, треба тражити у личности средњовековног деспота Иваниша, који је био ожењен Теодором – мајком цара Душана, те га стога цар Душан у аренги Арханђелске повеље из 1347-8. године назива: „Родитељ царства ми деспот Иваниш”, признајући га за свог очуха. Теодора је имала из првог брака са краљем Стефаном Дечанским, поред цара Душана, још једног сина, који је преминуо док је

породица живела изгнана од стране краља Милутина у Цариграду. Он се звао Душман. У спомен на њега Теодора је сину из другог брака, са деспотом Иванишем, дала име Душман. Народ је, поштујући цара Душана, ценио и његовог полубрата Душмана Жупског, а нарочито по смрти цара Душана у доба споурења око достојног наследника царске круне.

Душман, по примеру Светога Саве, није стремио световној власти. Рано се замонашио и добио име Данило. У српску историју уписан је после Косовске битке, златним словима, као Данило „патријарх свјем србљем и приморију”, Данило Трећи (1390-1396) и књижевник Данило Млађи. Творац је црквеног култа светог кнеза Лазара, јер је по избору за патријарха, пренео мошти кнеза Лазара из Цркве Светог Спаса у Приштини у Манастир Раваницу, 1390. или 1391. године и написао четири списа посвећена уздизању култа кнеза Лазара: *Похвално слово кнезу Лазару, Службу, Пролошко житије – Синаксар и Повесно слово*.

У Потврдном свитку из 1382. године стоји и ова одредба: „И дети младех да нест в манастире, ни на пребиваније ни на ученије книг.” Прота Радослав Грујић у свом раду *Средњовековно српско парохијско свештенство*, у „Црква и живот” (поучни религиозно-популарни часопис, бр. 7-8, Скопље, 1922. године), је приметио да ова уредба указује о развијеном средњовековном школском систему. Наиме, парохијски свештеници су пружали основно образовање, а ставропигијални манастир какав је био Душманица – Дренча давао је високо образовање. Ту треба тражити и везу, после Косовске битке, дванаестогодишњег сирочета – владаоца, који жели да се најбоље образује и најбољег учитеља тога до-

ба књижевника Данила Млађег – патријарха Данила III, који, по вољи Божијој, у тешким данима, пресудно утиче на васпитање адолесцента–законитог наследника престола, који са шеснаест година преузима од своје мајке пуну власт.

У истом свитку из 1382. године у списку метоха Манастира Душманице – Дренче пише: „И двор у Неупаре с придворицом.”

Манастир у коме се вечерас налазимо тада се први пут спомиње у писаним изворима. Како је изгледао развој *неупарске придворице* – цркве на двору средњовековног властелина (деспота Иваниша?) монаха Доротеја и његовог сина Душмана, игумана кир Данила, књижевника Данила Млађег, патријарха српског Данила III и учитеља деспота Стефана? Можемо претпоставити да је „двор у Неупаре с придворицом” пратио животни пут својих ктитора. Кад је монашен властелин, његов посед – властелинство је постајао метох. Тако је најпре Душманица – Дренча од придворне цркве Потврдним актом из 1382. године постала манастир, а у каснијем периоду, највероватније после избора за српског патријарха њеног другог ктитора, ставропигија – манастир под директном управом патријарха. Тада је и *неупарска придворица* постала манастир, а њен двор метох. У „монашењу” метоха манастира Дренче и претварању неупарске придворице у манастир своме учитељу највероватније је помогао и његов благодарни ученик деспот Стефан, као што народно предање наговештава, а сведочи највећи шумски комплекс једног манастира у Србији, површине преко 1.500 хектара. Јер је деспот Стефан са својим ктиторским учешћима и прилозима остао уписан златним словима у историји српског народа: Манастир Копорин подиг-

нут је уз ктиторско учешће светог деспота, манастир Руденица саграђен је од властелина Вукашина и жене му Вукосаве, а ктитор му је и деспот Стефан са братом Вуком, манастир Јошаница задужбина је породице једног деспотовог властелина, манастир Сисојевац задужбина је духовника Сисоја Синаита, а ктитор му је и деспот Стефан са својом мајком, Богородичин манастир у селу Радошину близу Ресаве подигао је деспотов војвода Радослав Михаљевић, Црква Светог Николе у Рамаћи под Рудником задужбина је једног деспотовог племића, чувени манастир Каленић задужбина је светог деспота и његовог протодовијара Богдана са женом му Милицом и братом Петром, манастир Војловица код Панчева добио је деспотову повељу 1405. године, манастир Никоље задужбина је деспотовог војводе Радича, манастир Павловац на Космају, и други: „Тако да је, према речима преподобног аве Јустина, деспотова Србија у то време, заједно са старим манастирима и црквама, имала преко две хиљаде храмова Божјих и „станова” молитве и подвига.”

Пред угаснуће српске средњовековне државе изникли су прелепи манастири од којих многи имају поглед на Крушевац. Они ће у доба дуге турске окупације бити неугасиви позив од Бога народу Божијем да не поклекне. Зато не чуди да је једини запис о ослобођењу Крушевца од Турака, после вишевековне окупације, настао у Манастиру Светом Роману из пера архимандрита Саве Петровића (1793-1861), који је обновио и манастир Наупаре 1835. године. Овај писани траг о крају ропства у старој Лазаревој престоници, из које ће он поћи у Косовску битку 1389. да тамо храбро погине

бранећи хришћанску Европу, данас се чува у Архиву Србије у Београду (фонд Митрополије београдске за 1858. годину, број 106): „Ноемврија 22. 1832. године, дођоше позвати ме да идем у Врбницу код народа. (Тамо затекох, п.п.) 1850 живи душа, но пушке велике имали у појасу свега 450 комата. Из Врбнице крену народ на Крушевац. У село Лазарице дођоше Турци за бој – 350 коњаника. Изиђо код Турака умолити да се не бију неће на добро изићи. Ни једног није заболела глава, ни једна пушка није пукла, здраво и весело Турци изиђоше (из Крушевца, п.п.) без никаквог зла но сас добро. Десет товара барута доне на мојег рачуна. Два товара барута у весеље потрошено не за зло.”

Лепи примери, а не саблазни рађају идентитет човека – верника, писца, градитеља, владара.... који у есхатону постаје светитељ.

6

У Крушевачком позоришту за 19. новембар 2009. године било је заказано предавање *Страдање цркве и народа од комуниста у крушевачком крају*. Због сахране патријарха Павла предавање је одложено седам дана. Сала је била препуна. Новинар Ненад Ницовић у *Граду*, од 4. децембра, стр. 19, најбоље је известио са овог предавања, чланком: *Шест деценија у ишчекивању правде*.

Ово предавање сам посветио својој деди по оцу Драгићу Илићу (1909-1981) – по коме сам добио име. Он је био краљев војник до смрти. Војску је служио 1928. године у Нишу, па је тада положио заклетву краљу и отаџбини. Имао је обичај да ме зове: „Голубићу”. Пред смрт је тражио да му читам „Хајдук Станка”. У својој библиотеци – радионици за писање чувам на зиду његове фотографије из ратних дана са натписом *Успомена из четничтва*. Двадесеторица добровољаца из Поцерине са шајкачама и кокардама на глави позирали су фотографу. Њихов барјактар раширио је у десном углу заједничке фотографије заставу са белом лобањом и, под

њом укршетним костима на црној подлози, са натписом *Слобода или смрт*. Сви су избријани, што је мени као ученику основне школе био први доказ да историја коју учимо о четницима као брадоњама није истинита. Деда Драгић је тада имао тридесет и три године. Лежао је налакћен на десну руку, која је прихватила кундак пушке са подужом цеви ослоњеном на благо подигнуто лево колено. Имао је пресне опанке са вуненим доколеницама, чак-шире, ланену кошуљу и неизоставни гуњ. У *Објави*, издатој у Коцељеви 15. децембра 1942. године, којом се по расформирању Каменичког четничког одреда Драгић Илић отпушта кући, командант одреда коњички потпоручник Анђелко Думовић, вели: „Именовани је учествовао у свим борбама против народног непријатеља – комуниста, у борби против истих истакао се као храбар и пожртвован борац.”

Уједно, ово предавање је посвећено и Миловану Данојлићу – најбољем савременом српском лирском антропологу који лепо, у својој књизи *Личне ствари огледи о себи и о другима*, Београд, 2001, стр. 15 и 90, вели:

– Године 1944-45. завладао је страх који се код нас, и после пола столећа, на сваком кораку осећа. Клице страха, бачене у душе одмах после рата, годинама су доносиле богат и разноврстан урод.

Предавање о страдању цркве од комуниста,
Крушевачко позориште, 2009. године

Часни оци, драги пријатељи,
Помаже Бог

„У почетку беше реч, и реч беше у Бога, и Бог беше реч”, писано је на почетку најлепшег Јеванђеља, код апостола и јеванђелиста Јована.

Потом, „И створи Бог човека по обличју својему” (1. Мој. 1, 27), „а створи Господ Бог човека од праха земаљског, и дуну му у нос дух животни, и поста човек душа жива” (1. Мој. 2, 7), писано је, на почетку Библије, у Књизи постања.

Од тада, Реч је прозор наше нематеријалности и корен нашег постојања. Она је смисао или свртиште неба и земље, исказана у личности Богочовека Христа *Логоса*. Зато Библија вели: „Смрт је и живот у власти језику” (Прич. 18,21), „Ко чува језик свој, чува душу своју” (Прич. 13,3)... А једна од тих мисли: „Казуј истину ближњему својему” (Прич. 22,21) доводи ме вечерас пред вас, драги пријатељи у Христу, да: „Пустим реч у време, и биће добро” (Прич. 15,23).

Рођен сам у црквеној кући Храма Светих цара Константина и царице Јелене у Барбатовцу, у којој су комунисти на Светог Стевана 1943. године убили свештеника Илију Симића. Своје одрастање на мучилишту парохијског дома у ком се мој отац настанио 1968. године, описао сам у књизи *Топле сузе на путу за Јерусалим* – мојој „Аутобиографији о другима”. Вечерас ћу рећи, први пут, и то како су једне ноћи руке бездушника снажно залупале на наша улазна врата. Нисам још имао десет година. Отац је отпутовао у родно село, па сам у кући, ту ноћ, био са мајком, две године млађом сестром и седам година млађим братом. Мајка се силно уплашила и упитала: „Ко је?” Уместо одговора уследило је снажније ударање у врата од меког дрвета. „Иди сине, до прозора, види ко је”, нагнула се мајка к мени и рекла ми полушапатом. Савлађујући страх у себи стигао сам до половине кухињице с чијег прозора се могла видети терасица са улазним вратима. Тада је рука бездушника одврнула сијалицу изнад улазних врата. „Спољно светло”, како смо га у кући звали, било је угашено. До зоре смо плакали, нарицали, вапили за милост и помоћ склупчани у кревету, на оном истом месту где је убијен отац Илија Симић, а они нису престајали да снажно ударају на улазна врата и све прозоре. Мој отац, свештеник Војислав Илић, тих дана, желео је да обнови надгробни споменик оцу Илији, пред барбатовачком црквом. Комунисти су, после рата, овај споменик порушили и бацили га у пољски клозет у барбатовачкој порти. Жеља за обновом овог надгробног споменика разјарила је топличке комунисте, предвођене Лудим Живком – носиоцем партизанске споменице 1941. године.

Године 1986, отац је добио премештај у Велики Шиљеговац. Опет је служио у цркви у којој су комунисти убили свештеника Божидача Јовановића – сина чувеног протe Аврама Јовановића о коме је писао Сретен Динић. „Аманет вам остављам да љубите своју веру и Српство”, биле су последње речи, 28. фебруара 1917, великог протe Аврама, пред одлазак на бугарско мучилиште.

Имао сам осамнаест година, био сам ученик Богословије Светога Саве у Београду и занемео сам од чуда кад сам сазнао за неприлике руског свештеника Антонија Оглобина из суседног села Здравинџа. Владика нишки Јован писао је Светом архијерејском синоду, 20. октобра 1953. године: „Парох здравињски у Намесништву ражањском известио нас је, да су га на дан 8-ог, овог месеца, око 20 часова увече напала непозната лица у његовом стану, којом су приликом каменицама полупала сва прозорска стакла на стану.” Две недеље касније, 6. новембра, исти владика пише Синоду: „Понова извештавамо Свети архијерејски синод да је парох здравињски, јереј Антоније Оглобин и по трећи пут нападнут ноћу од стране непознатих лица у своме стану.” (*Вељко Ђурић Мишина, Летопис Српске православне цркве 1946-1958, Београд, 2000, 503*).

Почео сам да записујем све што сам дознао о страдању свештеника од стране комуниста из Крушевца – старе српске престонице, и околине:

1. Свештеник Љубисав Н. Ђулаковић, парох милутовачки (1900-1944), рођен је у Великој Дренови, а убијен на Багдали октобра 1944. године, заједно са сином Светиславом – студентом.

2. Свештеник Божидар Јовановић (1892 – 1944), парох великошиљеговачки, син је чувеног проте Аврама (1843–1917), народног посланика пре Српско-турског рата, који је мученички пострадао 1917. године од Бугара. Свештеномученици Јовановићи: Аврам и његов син Божидар, по породичном предању, пореклом су из исте куће у Поповом пољу у Херцеговини из које је и свети Василије Острошки Чудотворац. Отац Божидар Јовановић убијен је крајем октобра 1944. године на Багдали. За гроб му се, као и његовом оцу, не зна. Комунисти су оцу Божидару, тих дана, у Мрзеници, убили старијег сина Владету Јовановића (1921-1944) питомца Војне академије. После погубљења комунисти су одбили да предају породици тело свештеника Божидара Јовановића да га сахрани. Партизани су чували, и дању и ноћу, страже крај хумки својих жртава. Пријатељи стрељане крушевачке породице Љутић покушали су да крадом, једне ноћи крајем новембра 1944. године, и поред комунистичких стража, откопају кафецију Драгослава и његове синове Предрага, учитеља и Михајла, ученика. У првој хумци коју су журно откопали пронашли су проту Божидара Јовановића. Препознали су га по карактеристичној свештеничкој крагни коју је носио. Тада су наишли стражари и најурили их са стратишта. Плакат са именима стрељаних Крушевљана појавио се у старој српској престоници 7. новембра 1944. године – на њему се нашло и име оца Божидара Јовановића. Имовина му је конфискована као народном непријатељу, а лепа библиотека и архива наслеђена од оца, са свим фотографијама, спаљена је у центру Великог Шиљеговца пред породичном кућом. Данас је у дворишту свештеномученичке породице Јовановић у Великом Шиљеговцу смештена сеоска амбуланта.

3. Свештеник Јеврем Јеша Новаковић (1905-1944), парох крушевачки, при Храму Светог Ђорђа, рођени брат чувеног апотекара и председника општине Крушевац Крсте Новаковића, и отац познатог режисера Новака Новака, убијен је на Багдали, крајем октобра 1944. године. Док су му крвници пред погубљење цепали мантију, уз смех и понижавање, он је завапио: „Немојте, са чим ћу пред Господа.”

4. Свештеник Животије Поповић, парох белоградски, погубљен је уз велико мучење на Багдали у ноћи 13/14. новембра 1944. године.

5. Милорад Николић, парох претраковачки, убијен је почетком новембра 1944. године на Багдали у тридесет шестој години живота.

6. Игуман Игњатије, старешина манастира Лепенац, убијен је с краја јесени 1944. године у селу Ђерекаре, а његово тело никада није пронађено јер је бачено у једну јаругу са набујалом планинском воденом бујицом.

7. Свештеник Душан Поповић, парох велушки, убијен је на Светог Николу, 19. децембра 1944. године у Пакашници. Комунистички целати су га натерали да чита опело пред погубљење, а потом су га свирепо мучили. Његова скромна имовина је заплењена, а породица, пападија и кћерка, остављене без игде ичега.

8. Јеромонах Севастијан, сабрат Манастира Свети Роман, одведен је 10. новембра 1944. године у крушевачку ОЗНУ и после тога се више никада никоме није јавио.

9. Крајем 1944. године комунисти су убили, у једном дану, у порти Манастира Свети Роман, осамнаест богословаца и студената Богословског факултета Српске православне цркве.

10. Свештеник Риста Антоновић (1871-1945), парох мачковачки, убијен је крајем новембра 1945. године. Комунисти су га извели из куће и на очиглед породице погубили недалеко од црквене порте. Сахрањен је на старом крушевачком гробљу, крај капеле породице Нешић. Његов рођак који је говорио на сахрани осуђујући ово комунистичко злодело избачен је после неколико дана у пуној брзини из воза и погинуо.

11. Отац Митрофан, старешина средњовековног манастира Наупаре, родом из Житковца, најпре је морао да гледа пљачку свога манастира (комунисти су отели сву храну, стоку, покретну имовину, оставили су само једног коња), а онда је мученички пострадао – убијен је почетком марта 1946. године.

12. У Манастиру Наупаре свога игумана у мученишву је, убрзо, сустигао руски јеромонах Ксенофонт (Врацјаков), који је из Русије у Србију дошао после Октобарске револуције. Њега су комунисти ухапсили 1946. године и затворили у Крушевцу. Најсвирепије је мучен и злостављан, а онда пуштен из затвора с великим ранама по телу. Издахнуо је у трећи дан по изласку из апсане.

13. У селу Горњем Адровцу служио је свештеник Божидар Димитријевић. Он је 1947. године убијен на мистериозан начин и његово убиство није расветљено. На братском састанку свештенства Архиепископског намесништва крушевачког, 2008. године у Јабланици, повела се реч о Светој тајни исповести. Владика и свештеници су казивали своја искуства. Свештеник који је некада службовао у близини Горњег Адровца испричао је како је исповедио једног парохијанина, који се пред смрт дуго мучио и није могао испустити душу док није признао да је као млади комуниста по задатку партије убио свештеника Божидара Димитријевића.

14. Свештеник Стојан Цветковић, од оца Чедомира и мајке Драге, рођен је 1915. године у селу Бајчинци код Прокупља. Службовао је у селу Дворану. По налогу Комунистичке партије убијен је док је светио воду за Велику Госпојину, 24. августа 1948. године, у атару села Ловци. У истом селу, Немци су ухапсили 1942. године оца Благоја Поповића, пароха дворанског, заједно са његовим сином Ђорђем и интернирали их у један немачки логор. По причи преживелих логораша њих двојица су тамо мученички пострадали тако што су Швабе пустиле вучјаке да их растргну.

Биле су то зле године. Монахиња Ксенија из Манастира Свете Богородице у Мрзеници, са подножја Мојсињске Свете горе, осуђена је на петогодишњу робију. Четири године затвора добили су свештеници Драгомир Никетић из Крушевца и Драгослав Вељковић из Макрешана. Павле Пудло, вероучитељ крушевачке Гимназије и један од најписменијих људи у граду, послат је на принудни рад у Борски рудник. Вероучитељи Голуб Цимбаљевић и Миладин Обрадовић ухапшени су са десеторо деце, 19. марта 1946. године, док су имали аудицију за дечији црквени хор при Храму Светог Ђорђа у Крушевцу. Свештеник Живан Савић осуђен је на осамнаест месеци затвора...

P.S. Свештеник Божидар Јовановић рехабилитован је 8. априла 2009. године решењем Окружног суда у Крушевцу, којим се: „Усваја захтев Дунда Владете и Јовановић Божидача, обојице из Крушевца, па се утврђује да је пок. Јовановић А. Божидар из Великог Шиљеговца као жртва насиља из политичких и идеолошких разлога стрељан као народни непријатељ и сарадник окупатора 25. октобра 1944. године,

те је ништавно решење Среског народног суда за срез расински, пословни број Р. 176/45 од 10. септембра 1945. године о конфискации имовине пок. Божицара, па се он рехабилитује.” Суд је утврдио да је: „Пок. Јовановић А. Божицар, деда предлагача, рођен 1. априла 1892. године у Великом Шиљеговцу од оца Аврама и мајке Алексије, по занимању био свештеник. Живео је у Великом Шиљеговцу са супругом Софијом и троје деце све до краја 1943. године када су га окупационе власти – Немци преместили у Крушевац да би им био стално „на оку”, јер због своје популарности и ауторитета који је уживао међу локалним становништвом могао окупационим властима створити озбиљне проблеме. Радио је свој свештенички посао часно и поштено не замеривши се и не чинећи ништа нажао било коме те је дочекао и дан ослобођења у Крушевцу 14. октобра 1944. године. Дана 25. октобра 1944. године био је од стране нове власти ухваћен и одведен на стрељање без суђења и пресуде заједно са још 28 лица о чему постоји Саопштење о извршеној казни стрељањем које је издало веће војног ратног суда у Крушевцу, а списак лица која су стрељана говори да су то били виђенији људи тог времена: учитељи, свештеници, новинари, лекари, адвокати итд. Била је то одмазда мотивисана искључиво непостојећом, већ претпостављеном идеолошком кривицом, па су испуњени услови за доношење решења из чл. 1 и 5 Закона о рехабилитацији будући да је пок. Божицар из идеолошких и политичких разлога био жртва насиља, стрељан од партизана као наводни сарадник окупатора, октобра месеца 1944. године, без судске одлуке и спроведеног поступка. По том основу му је конфискована имовина решењем које је наведено у диспозитиву, па је и то решење поништено и усвојен је захтев предлагача. Економска рехабилитација за сада још није могућа те

ће се право на накнаду штете на повраћај конфисковане имовине рехабилитованих лица уредити посебним законом како је то прописано одредбом члана 8, Закона о рехабилитацији.”

7

Победоносцима, сужњима једне јесени, који своје болне уздахе оставише у крушевачкој Гимназији 1944. године, пре него што отпадоше као злаћано лишће са грана Српства.

„Уласком Команде војног подручја Крушевац, 15. октобра 1944. године, у зграду Гимназије затекли смо велики број затвореника.

Одмах после повлачења Немаца из Крушевца, њих су, са територије читавог Округа крушевачког, притворили у својим местима народноослободилачки одбори и активисти народноослободилачког покрета и чим је Крушевац ослобођен спровели су их у зграду Гимназије под својом стражом.” *Радош Лепенац, носилац партизанске споменице 1941.*

„У периоду од октобра 1944, па до септембра 1945. године кроз судски затвор прошло је двеста педесет затвореника за разна кривична дела. Од тога на најтежу казну осуђено је око 40% затворених, док су остали осуђени на временске казне или ослобођени.” *Десимир Милосављевић, носилац партизанске споменице 1941.*

Свет жели да суди комунистичким злочинима почињеним у нашој земљи. У том циљу успостављен је суд у Хагу. Истражитељи тога суда, потпомогнути стручним тимовима, предузели су обиман посао прикупљања изјава сведока, ексхумација, аутопсија, идентификација. Главна тужитељка изнела је основни принцип, који их мотивише да истрају у свом раду: „Нико, ко је починио злочин, да не остане некажњен”. Наравно, инсистира се на заповедној или командној одговорности као приоритету у раду суда. Ради детаљног информисања јавности, суд је установио и свој информативни програм. Тако се, пред очима целог света, руши мит о непостојању правде, *hic et nunc*, на земљи.

Зар је било потребно више од пола века, великом свету, да отпочне суђење за учињене комунистичке злочине? Где је био неки од тих тимова за правду 1944. или 1945. године? У том давно прошлом времену мој деда се скривао у земуници, у свом забрану, у Лубењаку, испред злочинаца. Није било ни суда ни пресуде. Револуционарна правда, у рукама санкилота, немилосрдно је косила некомунистичку Србију. А свет је славио победу и признао Титову Југославију (Велика Британија 22. децембра 1945, а САД дан касније). Где су, тада, биле невладине организације и велики хуманисти, када су по Србији ницале масовне гробнице као красте на телу једнопартијске тираније? Ко врати из Аустрије голобраде младиће Сими Дубајићу да их сече у Кочевју? Мој деда је увек говорио: *Издадоше нас савезници!*

Када је истражитељима Хашког трибунала било презентирано овакво виђење правде, хладно су одговорили: „Ми нисмо задужени за злочине од пре

педесет година. То морате сами.” Ко ме не одговара откривање свих злочина комунистичког терора? Није ли то сазнање за велики свет, да српски народ не би никада трпео комунизам да није било издајства савезника. Они који су, по „ослобођењу”, убијали за потребе власти, никада нису нигде одговарали. Напротив, добили су комунистичке привилегије. Један од крушевачких егзекутора уклесао је, себи за живота, на свом надгробном споменику, испод имена: *директор-саветник*. Он је годинама шетао кроз град, са „ореолом” човека спремног на све. И док је он био жив, живео је и страх од злочинца, а од најбоље српске деце регрутовани су комунистички јаничари. Када је дошао нови рат, ове елитне јединице биле су спремне да приме старе савете „комесара” попут Симе Дубајића и Добрице Ћосића. Командним кадровима, широм комунистичке Југославије, било је презентирано мишљење негдашњих бораца, СУБНОР-оваца и Титових официра из Савеза комуниста покрета за Југославију: „Ако нас је свет пустио једном, после Другог светског рата, и међународно нас признао дајући нам независност, имаћемо протекцију и овог пута”. Међутим, свет има друге планове са њима.

У Москви, тридесетих година прошлог века, заседала је Коминтерна и закључила да у Југославију не може ући док не сломи кичму српском народу и цркви. Било је то време када је комунистичка Совјетија желела, као сила, да освоји цео свет. Наша земља је одбила да призна такву државу и указала је добродошлицу антикомунистичкој руској емиграцији и њеној цркви. Срби су, као већински и државотворни народ, тада били антикомунисти. Крајем двадесетог века, заседала је друга сила оличена у

Америци и донела закључак да у Југославију не може ући док не сломи кичму српском народу. Наиме, командни кадар у Југославији, са још најбројнијим српским народом, био је комунистички. У двадесетом веку Срби су страдали и као антикомунисти и као комунисти.

На Видовдан 2001. године служили смо на Багдали, у Крушевцу, парастос свим жртвама комунистичког терора. Поклонили смо се не малом броју оних који почивају на овом брду, које својом висином доминира Градом. Тела оних који су побijeни на Багдали, никада нису предата породицама да их сахране. Остала су да леже плитко покопана, а то место, од ожалошћене родбине, чували су комунисти. Нисмо за то да се, после толико година, ови људи откопавају, али морамо знати да, поред Плаве гробнице на острву Виду, у Грчкој, имамо и Зелену гробницу на брду изнад Крушевца. Као што на Виду имамо спомен капелу, тако и на Багдали трба изградити спомен храм свим жртвама комунистичког терора, од Кочевја до Багдале.

Издана од савезника света Србија, у комунистичкој Југославији, стојички је поднела своје страдање. Наша вера учи да су мученици у хришћанству победиоци, па се због тога и свети великомученик Георгије назива још и *победоносац*. Подигнимо храм нашим мученицима из времена комунизма, јер смо сведоци победе која је утемељена на њиховим жртвама.

8

Свештеномученицима проти Авраму Јовановићу
и његовом сину проти Божидару, да се никада не
забраве.

Први пут сам чуо за свештеничку кућу Јовановић кад је мој отац 1986. године постао парох великошиљеговачки. На споменику, у центру села, погинулим мештанима у току Првог великог рата најпре је уклесано име проте Аврама Јовановића. Сретен Динић је написао, 1926. године, књигу „Погибиа проте Аврама О. Јовановића пароха великошиљеговачког”. У њој је описао мартирологиј свог духовника, кога су Бугари уз велико мучење погубили 28. фебруара 1917. године.

– Аманет вам остављам да љубите своју веру и Српство – биле су последње речи протине пред одлазак на мучилиште.

У Крушевцу сам по доласку на парохију, 1995. године, упознао господина Драгана Јовановића, унука чувеног Проте. Били смо пријатељи. Једном сам га замолио да ми каже све што зна о страдању свога оца:

„Мој отац Божидар Јовановић, свештеник из Великог Шиљеговца, рођен је 1892. године. Син је проте Аврама, архијерејског намесника, члана Великог духовног суда и народног посланика Среза расинског.

Мој брат Владета рођен је 1921. године и био је питомац Војне академије. Партизани су га заробили 14. октобра 1944. године у Бошњану и убили у Мрзеници. На вест да је Владета убијен отац је пошао да узме његово тело. У крушевачком Новом насељу ухапшен је од стране комунистичких власти. Нису помагале молбе да га пусте да сахрани сина. Мајка је успела да га сама тајно погребне на крушевачком гробљу.

Отац је затворен у Дом трговачке омладине. Мајка је одлазила да га види. Тамничари им нису дозвољавали да се сретну. Могла је само да остави храну. Крајем октобра речено јој је да је Божа спроведен у Прокупље. Моја сестра Радмила видела је очев капут на једном од затворских чувара. Плакат са стрељаним Крушевљанима објављен је 7. новембра. На њему се нашло и очево име. Касније смо сазнали да је отац, уз мучење, убијен 29. октобра 1944. године на Багдали.

Комунисти су чували стражу крај гробова. Нису дозвољавали да се узму тела и сахране. Покушаји да се бар упале свеће на стратишту одбијени су. Пријатељи породице Љутић одважили су се једне ноћи 1944. године, да откопају кафецију Драгослава и

његове синове Предрага и Михајла. У хумци коју су почели да откопавају нашли су везаног жицом мога оца. Препознали су га по карактеристичној свештеничкој крагни. Тада су наишли стражари и најурили их”.

По породичном предању Јовановићи су пореклом из Поповог Поља у Херцеговини. Њихов предак је из куће Јовановића у манастир одвео свог малог рођака, који је данас свима познат као свети Василије Острошки Чудотворац.

9

„Један од оснивача београдске телевизије, човек који је увео у наш свакодневни говор појам – телевизијска серија, а он лично их је написао преко тридесет, Новак Новак(овић) био је непревазиђени аутор чистог хумора, оног водвиљског, веселог, што зове на смех. А младост која га је у живот увела није му била весела. Као дечак од петнаестак година бринуо је о породици, мајци и брату, радећи као шегрт у фабрици салама, као спроводник камиона, и уједно ванредно полагао разреде гимназије, јер му је било забрањено да се редовно школује. „Присећам се свих догађаја који су потресали моје детињство и мла-

дост, затрпаних негде дубоко у мени”, рекао је у једном интервјуу, али без горчине, без мржње, без жеље за осветом. Није злопамтило. Догађај који га је коштао тешке младости није га огорчио, нити убио потребу да другима живот чини веселијим. Иако је много штошта друго и много урадио памтићемо га највише по најдужој и најгледанијој домаћој серији у историји ТВ Београд, „Позориште у кући”, која је почела да се емитује уживо октобра 1972. (касније снимана) и трајала годинама, а народ је гледао и волео. За живота никада није добио ниједну награду. Умро је 6. априла 1995. године.”

(Светлана Ненадовић, Дете је отац човека, V књига, Београд, 2010, стр. 125-6)

– Кажу да детињство може дуго да траје, да је човек понекад дете до своје педесете године. У ствари, до неког преломног тренутка. Тај тренутак у моме животу означила је смрт мога оца после рата и све последице које су из његове насилне трагичне смрти произашле по моју породицу. Несрећни политички обрачуни уништили су тада многе животе. Ја сам изгубио оца и у исто време ону приврженост граду у коме сам одрастао и у коме сам доживео најлепше дане детињства. Из Крушевца смо моја мајка, мој брат и ја протерани са нешто неопходних ствари, у фургону који нас је носио у неизвесност. Као неко ко загађује град и ко нема право да у њему борави – рекао је Новак Новак(овић) гостујући у

емисији „Детињство” на Радио Београду новинарки Светлани Ненадовић, која се посветила дванаесто-годишњем записивању на магнетофонску траку прича из детињства познатих људи (рад на овом пројекту преточила је у петокњижје *Дете је отац човека*).

— Мој деда је са седам година из Санцака дошао у Крушевац. Побегao је од Турака са родитељима. Скоро одмах по доласку, у размаку од недељу дана, помрли су му и отац и мајка и он је остао потпуно сам, без игде икога у непознатом месту. Усвојио га је Крста Новаковић, свештеник. Стари, заслужни свештеник кога се моја мајка сећала као високог човека са огромном брадом. Полуслеп, седео је сваког дана у време кад ђаци иду у школу на некој сточици пред вратима, деца пролазе, „Љубим руку”, кажу, а он сваког пита: „Чији си ти?” Колико га је мој деда поштовао, сведочи најбоље то што је своје име Новак Петровић променио у Новак Новаковић и узео славу поочима. Тако је кренула лоза Новаковића.

Мој отац био је свештеник у Цркви Светог Ђорђа у Крушевцу. Септембра 1941. године устаници су, међу којима Кесеровић са четницима, мобилисали сељаке из околних села, па кренули да ослободе Крушевац. Слабо наоружани, нису, наравно, успели у томе, али су изазвали Немце на одмазду. Одлучено буде да казну спроведу над Циганима и целу циганску малу, са женама, децом и старцима, истерају из њихових кућа и сад се чека шта ће даље бити. Крушевац блокиран, нигде живе душе на улицама. Руља Цигана улети у наше двориште. И шта мој отац уради? Обуче мантију, узме крст у једну руку, личну карту у другу и са обе дигнуте руке крене

средином улице предводећи Цигане. Немци свуда по крововима са напереним оружијем пропуштају целу процесију. Вероватно збуњени, јер је сцена просто невероватна. Филмска. Величанствена. Тако стигну у среско начелство, где отац нађе неког пријатеља, предратног полицајца, мало је то место, сви се знају, и он склони све Цигане у салу неког биоскопа који није радио, и ту их закључа. Немци добију наредбу да побију све Цигане, међутим, не могу да их нађу. И тако су сви Цигани из Крушевца остали живи.

Негде '43. године бануо је из Ивањице очев школски друг инжењер Мућа. Са њим је био један сасвим млад човек, много млађи од њега и они су, затворени у соби, дуго нешто са оцем причали. Никаквог коментара касније није било. Али сам ја, једног дана, преврћући породичне фотографије, угледао слику младог краља Петра II у посети цркви Лазарици. Он је у кабриолету са три своја друга. У једном од њих препознао сам оног нашег посетиоца. Ту је, наравно, и мој отац и народ који се за ту прилику код цркве окупио (н. д., стр. 126-133).

Миливоје-Мића Марковић, доајен Радио телевизије Србије, гостовао је 26. децембра 2010. године на Студију Б у ТВ емисији „Мој Београд”. Тада је испричао како је пре тридесет година гостујући на једној од три највеће америчке телевизије сазнао да они имају седам сценариста који пишу текстове за њихову популарну ТВ серију, а када им опадне гледаност, на располагању су им и двојица холивудских сценариста.

– Ми имамо једног – рекао је тада Мића Американцима.

– Ми немамо таквог човека – рекли су Мићи и замолили га да пренесе њихов позив Новаку Новаку, јер би га богато платили ако би прешао да ради за њих.

По доласку у Београд Мића је све испричао Новаку.

– Ма, каква Америка! – био је категоричан Новак Новако(вић) и остао је да живи и ради у Србији.

– Немојте, са чим ћу пред Господа! – завапио је пред целатима свештеник Јеврем Јеша Новаковић, отац Новака Новака, док су му они, уз смех и понижавање чина, цепали мантију пред погубљење, крајем октобра 1944. године на Багдали.

10

Верници Цркве Светога Ђорђа, у којој служим петнаест година, настављачи су духовне нити која сеже до оснивача града Крушевца – Светог кнеза Лазара. Разговори са њима после Свете литургије, откривају богату духовну баштину. Старији чланови цркве полако гасну, одлазе Богу на истину, у небески Крушевац. Један од њих је господин Добросав Миливојевић. Он ми је причао о својим прецима, животу у Крушевцу у доба окупације, путовању у Ћићевац 11. фебруара 1947. године. После његове смрти до руку ми је дошла књига „Камена хроника Дучаловића”.

+++

– Господе, све ће бити другачије – прошапута отац Јустин.

Дучаловића виногради њихали су се на јесењем поветарцу. Берба је била завршена. Злаћана нит од жутог лишћа поигравала је између старих чокота. Било је нечег нестварно мирног у овој питомини. Као да није било рата.

– Тиховање, Господе, подај души мојој – прошапута усамљеник, па се прекрсти и заплака.

Плакао је на овом истом месту и Миливоје Јовановић са својих девет синова и три кћери, када је са деветорицом рођене браће пребегао због турског насиља из села Сугубине у Старој Србији и настанио се у Дучаловићима. Умор и јесења киша која их је

непрестано пратила од последњег падалишта, савладаше их на овом месту.

– Нисмо фукара, браћо, не плачимо – усправио се тад Миливоје Јовановић пред својом чељади.

– Овде остајемо, нећемо више бежати – подржао га је неко од браће и запевао тропар крсној слави, Светом архиђакону Стефану.

Песму су, ту јесењу кишну ноћ, бришући сузе, прихватили сви Јовановићи и остали у Дучаловићима. У спомен на тај догађај овде следећег пролећа подигоше своје винограде.

Од Миливоја насташе Миливојевићи.

Пре него што се врати у манастир Сретење отац Јустин застаде на једном од сеоских гробаља, крај засеочког пута Овчар Бања – Дљин – Лучани, у поткриљу Врлаје, које овде старином зову „Пауновића гробље” и прочита запис на споменику Јелке, супруге Милана Јовановића: „Поживи 60 Г: А умрла 14 јула 1824. Г”. Прекрсти се, па начини десетак корака кроз дивљу траву са задигнутом мантијом, између гробова и застаде пред повећим надгробним спомеником са епитафом: „У овом гробу почива тело Миливоја Ш. Јовановића родом из Старе Србије село Сугубине. И пребеге је од турског насиља са 9 синова, три ћерке и 9 брата. Са Мирком и Милованом чим је Карађорђе подиго устанак он је се придружио с њим до Милоша и ратовање продужио са Милошем. За војничке врлине одликован је Таковским крстом под владом Књаза Михаила Обреновића. Поживио 80 год. А умро 1870. год. Овај споменик подигоше му унук Вилиман, сна Лепосава, прауника Зорка, зет Радојко и беле челе Миломир Славољуб и Светомир”.

Отац Јустин се прекрсти, па стаде читати са суседних споменика: „Спомен ратнику Станисаву М. Миливојевићу из Дучаловића погиге у рату у 42. г. свог века 26 нов. 1914. г. Слава му. Спомен подиже му супруга Божана и сама себи за живота. Овај помен показује име Радосава Миливојевића који поживи 36 г. Учествовао у рату као војник 2. чете 1. бат. 5. преко бројног пука погинуо 15. септ. 1914. год. на Церу против Немаца. Спомен подижу му: син Гвозден, унуци Миливоје, Мијодраг, жена Милосава и сна Анка и унука Мира. Овде почива дични Србин крабри ратоборац Радосав Миливојевић из Дучаловића бивши војник 1. чете 1. батаљона 10. пешадијског Пука 3. позива који је учествовао у рат: турски, бугарски и Аустро Немачком од 1912., па до 1918. г. Рођен је 14. фебруара 1869. г., а умро 19. августа 1932. г. Слава му и Бог да му душу прости. Спомен овај подиже му верна супруга Крстина Миливојевић.”

Усамљеник, калуђер, професор, философ, писац књиге „Достојевски о Европи и Словенству”, бегунац од новоуспостављене комунистичке власти у Србији Свети Јустин Поповић прошапута:

– Помени, Господе, слуге Твоје.

+++

У Ћићевцу је био пијачни дан. Рат је завршен, а као да није. Види се то и по скромној варошкој пијаци. Они који имају шта да изнесу на тезгу не смеју, плаше се нових власти. Чекају. Више се не зна где ће се санкилотски талас зауставити. Ако су, већ поубијали краљеве војнике по оближњим шумама и позатварали градске трговце и умућније сељаке одузевши им имовину, ко би га знао да и ово мало пилића, пасуља, лука, кромпира..., што га сиротиња из Ћићевца и околине донесе да прода и распростре крај друма за Крушевац, неће бити једног дана поотимано. Добросав Миливојевић је јутрос стигао из Крушевца да купи нешто од хране, јер је овде све јефтиније.

Имао је десет година кад је почео рат. Једанаест кад му умре мајка, Милица, из чувене алексиначке куће Димитријевића која је изнедрила првог декана Богословског факултета Српске православне цркве у Београду, проту Стеву Димитријевића. По завршетку рата Зоне – како су сви Добросава звали – и његова браћа, остају две године и без оца. Комунисти су Божидару Миливојевићу, првом увознику „Форда” у овом делу света, једном од најпознатијих крушевачких трговаца, власнику више локала у центру града све одузели од имовине, а њега затворили у Забелу. У већи део његове куће уселили су непознате људе да ту живе. Добросав је прошлог Божића први пут посетио оца. Није га нашао у пожаревачком затвору, већ на Кучајским планинама. Смрзао се и он и оно мало хране што је понео затворенику док је изашао на Црни Врх. Оца није препознао.

– Да не беше твога родитеља нико од нас не би преживео – рекоше му заробљеници – он нас научи да се на минус двадесет и пет по лицу намажемо ималином.

– Не плачи – наредио му је отац кад су се загрилили – Миливојевићи не плачу.

Мирис црног ималина са расплакалих образа и нека језа прострујала је чулима четрнаестогодишњака.

– Сине, знаш како сам те износио на терасу наше куће кад најјаче грми да чујеш удар звука налик рици топова са Солунског фронта.

Божидар Миливојевић био је носилац Обилићеве медаље за храброст и Албанске споменице. Из Дучаловића је отишао у војску пред Балканске ратове. Са малим прекидом, пред Први светски рат, војничку униформу је носио осам година. Добровољно се ја-

вио да из своје прве чете првог батаљона десетог пешадијског пука пређе у дванаести пешадијски пук народне војске „Цар Лазар”, кад је овај пробијао Солунски фронт. После пробоја фронта и рањавања на Кајмакчалану из љубави према палим ратним друговима Дванаестог пука, који својим животима платише улазницу у отаџбину, заветовао се да ће после рата живети у њиховом граду – Крушевцу.

— Дете, купи их слободно, благо нани, млади су и лепи – прозбори старица, па поглади два пилета крај њених ногу, а онда се усправи и устаљеним покретом дрхтавих руку затегну црну мараму на својој глави.

+++

На сталаћкој штацији није било осмеха. Он се изгубио у озбиљним лицима путника с набораним челима. Пушачи завили дуван, па одбијају од себе димове. Непушачи умотани у своје мисли увлаче у себе уздахе. Пућкају свој пређени животни пут, док чекају воз, повремено испуштајући понеки уздах. Један путник, са црним шеширом и марамицом у џепу свог сакоа, ослоњен леђима на зид штације читао је новине. Добросав је успео да успава два пилета тако што им даде да пију ракије. У воз живину не примају. Ако се пилићи не огласе из плетене корпе добро покривени мајчином кецељом, оном истом коју је носила кад је њему и браћи спремала последњи пут палачинке, у новој кући усељеној пред рат 1939. године у Обилићевој улици, могу да стигну до Крушевца. Како су само биле лепе те вечери, пред рат, у новој кући у центру града кад их је мајка

позивала у кухињу на палачинке. Замириса, на трен, мајчин пекмез на топлом тесту, расу се тај дах сталаћком штацијом, док је Добросав намештао кецељу на корпи са пилићима.

– Бог да јој душу прости – помисли, а једна суза му заискри у оку.

– Живот детета без мајке тежи је од мог Солунског фронта – признаде му отац на Кучајским планинама, док га је испраћао у пратњи једног стражара до излаза из радног логора.

+++

Дође воз. Из њега, најпре, изађоше три голобрада милиционара. Откад је револуционарна власт сашила нове униформе за своје официре и милиционаре ти, углавном, млади људи све више су затезали своје опасаче. Њих тројица поскочише плочником штације утежући своје униформе у кожане опасаче, па застадоше пред путником који је читао новине.

— Друже, дај исправе — ослови га милиционар који је, сад се добро видело, накривљивао десном ногом тако да су тај ритам у ходу пратиле и његове две петокраке увезене на рамену униформе једнолично поскакујући.

— Изволите, господо — показа легитимацију путник.

– Ми нисмо више господа, друже – запрети милиционар док је прстима пребирао по путниковим исправама.

– Ја сам тако васпитан – на изненађење свих људи са штације повишеним гласом одговори путник и јаче стегну новине у својим рукама.

– Васпитаћемо ми тебе, и то добро, има времена – одбруси милиционар враћајући исправе, па се обрати Добросаву – Јел’ тако, мали?

+++

Добросав – Зоне Миливојевић (1931-2005), био је верни син српске цркве. На богослужења је долазио у Храм Светог Ђорђа. Презвитер у овом храму постао сам 1995. године. Десет година знало се његово место у цркви, стајао је крај Распећа Христовог. Он ми је испричао како је после рата био спречен од стране једног комунисте да унесе славски колач у храм. Миливојевићи славе Светог Стевана, 9. јануара. Отац је био на робији, а мајка је преминула за време рата, па је Добросав, тог, славског јутра, понео колач у цркву. На улазу у порту дочекао га је човек у кожном капуту:

– А, ти мали где ћеш?

– У цркву – одговорио је Добросав и покушао да прође крај незнанца.

Човек у кожном мантилу се тада испречио пред дечака и ударио му шамар. Колач се откотрљао на улицу, а сузе низ лице сирочета.

После очевог одвођења на робију и одузимања имовине у центру Крушевца, комунисти су, тако, покушали и душу да узму Добросаву Миливојевићу.

Зонетов син је народни посланик Срђан Миливојевић.

11

Јуна 2010. године у Крушевцу је умро господин Жарко Јездић – син Здравка Јездића званог Кандило. Он је био мој парохијанин. Две године пре његовог уснућа замолио сам га да ми напише сећање на свога оца о коме сам слушао приче од старих Крушевљана. Сачувано је сећање на човека који је у најтежим данима на питање: „Како си Здравко“? одговарао: „Добро је, добро, хвала Богу, још гори кандило.“

+ + +

Прелиставам рукопис покојног Жарка Јездића у коме пише: „Догодило се, кутија мога сећања отворила се приликом писања овог текста”. Двадесет и три странице, формата А четири, исписане су ћирилицом – лепим рукописом. „Покушаћу да кроз ово сећање оставим својој деци аманет да сутра буду добри, часни људи и, надасве, смерни хришћани православни”, пише у посвети.

Здравко Јездић – Кандило рођен је 1906. године у селу Заовине на планини Тари као шесто од осморо деце у сиромашној кући Вула и Јоване Јездић. Од малих ногу служио је код виђенијих домаћина из свог родног краја „кол’ко да се прехрани и ако се могло да мало хране и жита пошаље својима кући да се прехрани чељад”. Кад је мало поодрастао, престао је да служи по сеоским кућама и са

својим братом Луком дошао је у Ужице, где постаје пиколо – келнерски помоћник „који се сатирао од посла дан и ноћ само да би се доказао и једног дана и он постао келнер”. Кад је остварио свој сан, обукао је белу келнерску кошуљу и могао је лакше да дише. Како је говорио: „Бог је и њега погледао”, а могао је више да пошаље и својима у селу као и да помогне Луки. У Ужицу Лука постаје члан Комунистичке партије, док је Здравко, како је истицао, „цркавао за краља” и грдио брата да се мане те „црвене немани”. Још тада код Кандила се препознавала љубав према читању књига, а „умео је лепо и господски и да се обуче: бела кошуља и кравата, шешир”. Такав стиже 1930. године са братом Луком у Крушевац. Градске кафане: *Таково, Касина, Липов лад, Париз...* где су се испредале најразноврсније приче добијају у Здравку свог јунака. Неку годину касније браћа Јездих закупљују локал код Споменика косовских јунака и отварају кафану. „Крушевац је у то време био предиван град са дивним и чистим улицама. Мирисним цвећем у сваком дворишту. Град је био умивен и опран. Испред сваке радње и кафане морао се сваког јутра почистити тротоар. За неодржавање хигијене града казне су биле драконске. По чистоћи и лепоти живота Крушевац је био чувен у то доба у Србији. Градоначелник је био апотекар Крста Новаковић. Од њега су страховали сви који су кршили ред и дисциплину. Радовали су му се сви градски невољници и сиромаси, јер је имао срце и душу да пружи помоћ. На једној добротворној вечери Здравко је упознао Крсту Новаковића и стекао доживотну симпатију за овог човека који је био племенитог кова. Умео је Здравко касније да каже: „Крста није само човек,

већ је то људина”. Ратна 1941. година покосила је Луку Јездића, кога су Немци тог лета стрељали у дворишту крушевачке Гимназије. Здравко у лето 1943. године добија сина. У те дане, он бива ухапшен као таоц и спроведен на Слободиште у Крушевцу – где су Немци стрељали више стотина људи. „Видевши Здравка у строју за смакнуће Крста Новаковић приђе немачком команданту и скоро љутито му рече: „Овај човек има сина у колевци. Дете није честито ни видео, а ви га убијате.” Од тада Здравко доби надимак *Кандило*. „Кад год би га који од пријатеља упитао: „Како си Здравко?”, он би овлаж дотакао обод свог шешира и онако „ерски” одговорио: „Добро је, још гори кандило.” Ускоро је депортован у Борски рудник где је провео у ропству на принудном раду више од годину дана. После окупације настављено је страдање Здравка Кандила, јер му се власт коју су спроводили „комуници” – како их је он звао, никако није допадала. Због оштрог језика многи Кандилови познаници из редова Комунистичке партије и бивши партизани саветовали су Здравковог кума Стеву Пантелића, који је био комуниста, да га мало уразуми. Панта им је тада одговарао: „Ако зауставите воду Дрину да не жубори, онда ћете зауставити и мога кума Здравка Кандила да не каже оно што мисли.” Кандило је радио у кафани „Париз” у центру града, нешто мало у „Ослобођењу” и „Европи”, али „*Париз* је био његова крв”, како је умео да каже. „Е, у том и таквом *Паризу* – поратном елитном хотелу долазили су, гостили се и одседали: песници, сликари, књижевници, домаћини из околних села, градска елита, трговци, али и продавци семенки, чистачи ципела... Кандило је свакодневно збијао шале, за то време

опасне умотворине – којима је *шибао* црвене крушевачке *буџоване*. Они су се на то љутили, а два пута због *језичине* Здравка су „частили” затвором. „И затвор је за људе”, говорио је Кандило и настављао по своме.”

+++

После рата у кафани „Париз” револуционари су организовали политичку трибину. Било је то време када је једна од најпознатијих комунистичких парола била: „Земља сељацима, фабрике радницима.” Смењивали су се говорници из нове власти. Кад су завршили своје говоре, питали су окупљени народ: „Да ли има неко питање?” Ко шта сме и да мисли, а камо ли да приупита! Од старог правила – мисли својом главом, сад је наступило ново – мисли у својој глави. У граду је владао страх и трепет који су револуционари завели кад су ушли у Крушевац и многе виђеније људе из народа поубијали. Тишину је прекинуо Кандило:

– Добро, бре, Кекеран – обратио се једном од говорника – слажем се. И земља сељацима и фабрике радницима. Ал’ где је лова. Ко ме оста лова? Мангупима?

+ + +

У хотелу, неком згодом, настадоше неке паре. Директор се даде у потрагу желећи да пронађе новац и лоповлук заташка како брука не би пуцала по чаршији. Али од његових молби келнерима и особљу хотела да врате новац не би ништа. Управа хотела одлучи да крађу пријави милицији. Дође инспектор у хотел, построји особље, али се извршилац не огласи. Љутну се инспектор, па им рече:

– Пошто паре нисмо нашли и испадосте сви поштени, довешћу дресираног пса трагача који ће очас посла да нађе лопова.

На то ће Кандило:

– Немој лебати! Нас ће то куче све да поцепа!

+ + +

Педесет и неке године нареди Београд да се ску-
пла неки зајам. Поче кампања по Крушевцу. Пар-
тијски секретари и директори фирми добише дирек-
тиву да се код уписа зајма пријаве сви радници.
Одзив у граду беше ударнички свуда, сем у *Угости-
тељском предузећу Жупа*. Видевши да код келнера
и ђевабџија негде запиње градски моћници органи-
зоваше „Збор радних људи” у хотелу „Париз”. Оку-
пило се кафанско особље, мислио би човек да слу-
шаоци упијају сваку реч општинског синдикалца
који им објашњава за шта ће све бити уложене паре
од зајма, да ће после свима бити боље, да ће се жи-
вети лепше... Заврши он излагање, па ће сав срећан
јер је обавио посао у миру и тишини да каже:

– Има ли неко од присутних нешто да пита или
да неком нешто није јасно?

Јави се кандило:

– Ма, све је то лепо. Треба зајам уписати. Али све ми се чини да те паре неће отићи тамо где треба, па предлажем да ви у општини ушијете своје џепове док се зајам не намири!

+++

У оно време, људи који су издржавали казну затвора у Крушевцу морали су свакодневно да иду на принудни рад по градским градилиштима где се укаже потреба. По правилу, затворенике су слали на најтеже послове. Изградња атомског склоништа иза „Дома деце палих бораца” – сада је то Дом за незбринуту децу „Јефимија” – био је један од најтежих послова у граду. Једном, колони лоших момака која је кренула из затвора на ово градилиште приђе кафеџија Мића Грба, па дотури Здравку нешто хране и упита:

– Где вас то воде?

– Воде нас да правимо фијоку (затвор) за црвене буцоване кад истекне њихових пет минута!

+ + +

У кафану, негде пред мрак, стидљиво улази жена са малишаном – водећи га за руку. На споредним вратима „Париза” увек је било смештено неколико резервних столова, који су служили као допуна активним столовима ако се појави више гостију. Ови столови су били неугледни и голи – без чаршафа. Жена седа за један од тих столова и узима малишана у крило. Угледа их Кандило, сети се своје беде из ране младости, приђе им и упита:

– Одакле долазите? Где идете? Јесте ли гладни?

– Гладни смо – прозбори жена са дететом.

Кандило их премести за леп сто у сред кафане, отрча до роштиља и убрзо се врати са храном и пићем, те их послужи. Жена и дете не пипају храну, већ само гледају у њу.

– Зашто, снајо, не једете то што сам вам донео? – упита је Кандило.

– Немам одакле да платим – одговори жена.
– Све је плаћено. Не брини и пријатно – убеди је Здравко да једу.

У хотел уђе кума Дара, која је стигла из Прокупља, па свратила да види кума и да се мало одмори. Здравко јој тад показа жену и дете како једу и исприча све. Дара се уплаши да њен кум има „ретке прсте” и неће ништа остати за његову децу, па му то и каза.

– Биће, кумо, биће. Не брини. А оно тамо, части онај главоња – шверцер стоком, који је до сада смазао толико колико она мученица поједе за пола месеца.

12

Била је ратна, 1999. година.

„Багдала” (*Крушевац, број 444/2000*) је питала :
„Који је за Вас догађај у културном животу крушевачког краја у 1999. години био селективан, узоран, подстицајан, развојно нов?”

Одговорио сам:

Од догађаја у културном животу крушевачког краја у прошлој години издвајам књигу песама Верољуба Вукашиновића „Како је тихо Госпoде” у издању „Народне књиге”.

Још се у мени, нису слегли сви утисци из прошле године. Време које претходи рату, сам рат и оно што после њега следи, сместили су се сувише брзо у 1999. годину. Прозори душе отворени, увек,

за бољим и лепшим у човеку, затворише се. Кроз једно поломљено прозорско окно стаде да ветри сва заглушујућа тутњава ратне године. Ово окно, у дубини душе, не разби звецкање оружја „силних оклопника без мане и страха”, већ један песник, кад је бацио мреже своје и запевао у овој нашој страдалној генисаретској питомини:

Како је тихо Господе.

Верољуб Вукашиновић, испуњен молитвеним тиховањем, пробудио је својом тишином све средњовековне исихасте са Мојсињске Свете горе, који се стадоше молити:

Сачувај и одбрани

Господе ову песму

Чудесно изронише из дубине мога бића: *Света места, Зографи, Јутрење у Каленићу, Љубостињске липе, Неимаров потпис на Зидању Љубостиње. Разли се Јесења светлост, усред, Очеве молитве у пчелињаку, Молитве дародавцу, Молитве за исцељење. Исцелише се молитвом и светлошћу, коју још Боговидац Мојсије позна, на гори Хориву, (2.Мој.3,2)* душе многих. Испуни се песникова молитва:

Нека душе читача

Барем на трен обасја

Пламичак мога плача

Сред страшног многогласја.

Зачу се серафимска мелодија стихире, што подиже дух. Песникову молитвену мелодију тишине, потпомогнуту старим исихастима, усред рата, прекри мирис липа:

Миришу липе госпође

У светлој срми словенској.

Липа је код Срба, и Словена уопште, била свето дрво. Народ је веровао да ју је грехота посећи. Око старих цркава и манастира налазе се и данас липе.

На крају се, у години рата, песник, исихасти, читаоци и свештенослужитељ стадоше молити:

*Како је тихо Господе
У овом храму осаме
Чују се само молитве
И умни шапат везиље.*

Прозори душе се отворише.

13

Рат је и даље трајао.

– До тада њене увек бистре очи тих дана су повремено биле испуњене страхом од оног што ће доћи – рекла је новинару Иренина мајка Слађана Митић.

Митићи живе у селу Рибанце надамак Врања. Земљорадња је овде преча од свега, па и од рата.

– Као да је предосећала нешто. Као да се бојала смрти. Често је питала да ли је бетонска плоча, испод које смо се склањали кад бомбардери долете, довољна заштита. Питала је да ли ће она погинути. Бринула је шта ће даље бити. Покушавали смо да је одвратимо да не носи тако црне мисли у својој главици, али нисмо успели – рекла је мајка, док се присећала трагедије гледајући у велику урамљену фотографију своје кћери, насред зида дневне собе „где се у сеоским кућама обично чувају слике светаца” (*Политика*, 16. април 2006. године).

Ирена је имала петнаест година. Априлско сунце, те ратне 1999. године, припекло је. Земља у њиви Митића се крунила под ногама. Ред се отегао, а Ирена је са мајком ишла за трактором и садилницом. Садиле су кукуруз. Њих две, јер је домаћин отишао у рат. Само што су на њиви посадиле први ред кукурузом појавио се црни НАТО бомбардер. Бомба је експлодирала западно од Враћа, између Рибанца и Павловца, надомак њиве Митића.

– Испод Иренине главе била је локва крви када смо је подигли са земље. Гелер је ушао на десну слепоочницу и изашао на супротну страну потиљка. Брзо је одвезена у Враће, а одатле колима хитне помоћи у нишки Клинички центар. Спаса јој није било – рекла је после седам година мајка.

Ирена Митић сахрањена је на гробљу у Нерадовцу.

На парчету бомбе, пронађеном приликом увиђаја на месту злочина, била је писана порука:

„Лоша времена. Зар није то дивно. Ерик Н.”

Р. С. Амерички борбени пилот потпуковник Харолд Ф. Хуч Мајерс убио се 12. септембра 2010. године. Његови пријатељи су тада за новине изјавили да је он имао ноћне море после 1999. године и бомбардовања Србије.

– Сањао је људе како горе од бомби, њихову вриску, јауке. Сањао је децу, старце, раскомадана тела. Најгоре је било када није могао да се пробуди и поред таквих снова. То му је очигледно дошло главе – рекао је један од његових пријатеља (*Курир*, 21. септембар 2010. године).

14

После рата, држао сам *Слово* на опелу Ненада
Симоновића, у Крушевцу, 8. априла 2006. године.

Ожалошћена породицо, драги пријатељи

– Ја ћу бити последњи Србин који ће отићи са Косова и Метохије – рекао је, те 1999. године, Ненад Симоновић, кад су Срби напуштали Призрен.

Његов деда Исидор одазвао се позиву краља Александра и после Првог светског рата настанио у Призрену. Када је 1941. године под окупацијом рођена Велика Албанија, Исидор је морао напустити Косово и Метохију и избећи у Србију. После рата вратио се кући, обновио домаћинство и од сина Радована добио четири унука: Богољуба (1948), Миодрага (1950), Бошка (1952) и Ненада (1954).

Живело се тешко тих година у Призрену. Утеха се проналазила на службама у Цркви Светог Ђорђа, а снага у стасавању порода. Поштовала се заветина

очувати име српско и своју крсну славу Светог Николу – заштитника свих путника. Школовање је било императив у кући Симоновић. Учили су сви добро. Ненад је био инжињер организационих наука. Запослио се, оженио и добио три кћери. Браћа су му отишла из Призрена. Он је живео у родном граду. Једна реч је остајала за Ненадом после сваког сусрета, разговора и пословања са савременицима: *Поштење*.

Волели су га и Албанци. Помагао им је и у најтежим ратним данима.

Кад су сви напуштали Призрен, он је остао у својој кући. Позив браће да се склони у Крушевац није прихватио. Нестао је 16. јула 1999. године. Пронађен је 2002. године у заједничкој гробници. Сва истраживања су показала да је убијен након нестанка. Јуче је породици, у Мердару, допуштено да преузме његово тело.

Право је Господе да га данас испраћају, са народом, свештеници крушевачке Цркве Светог Ђорђа Победоносца, јер се Њему, до последњег часа у Призрену, Ненад молио.

Право је Господе да поставимо два питања:

Где је на сахрани представник државе за коју је овај човек положио свој живот?

Где је изасланик међународне заједнице, која је требало да чува овог човека?

Мајци покојног Ненада – Милијани, његовој супрузи Милени, кћерима: Маријани, Ивани и Анђели, његовој браћи, ближој и даљој родбини, његовим Призренцима, окупљеним данас крај Ненадовог одра, испред Српске православне цркве изјављујем саучешће.

Молимо се оснивачу овога града и утемељивачу
Косовског завета, Светом кнезу Лазару, да још бли-
же Богу приведе Ненада Симоновића, чувара Ко-
совског завета.

Вечан му помен! Бог да му душу прости!

15

– Велике силе се играју са нама – чује се често у нашем разговору.

Сасвим случајно, пошло ми је за оком да сазнам о којој игри је реч.

Чарлстон су играли. Чарлстон играју с нама. Чарлстон ће играти са Србима, ако не прогледамо.

Свештеник Александар - Алекса Поповић Млађи из Врбнице главни је јунак моје књиге „Мојсињски меандри”. Он је, по породичном предању, био педесет други свештеник из куће која је наследно, и пре Косовске битке, давала Српској цркви клирике. Имао је петорицу синова свештеника. Повест о њима штампана је у првој књизи „Послушања”. Син свештеника Алексе Поповића прота др Радивој Јосић био је декан Богословског факултета, а супруга Драгиња рођена је сестра архимандрита Илариона Весића, ректора призренске богословије, коме је посвећена друга књига „Послушања”.

Унук свештеника Алексе Поповића, архитекта Милорад Јосић из Београда, јавио ми се после читања мојих књига писмом. „Примите много срдачних поздрава како Ви лично, тако и све Ваше колеге свештеници при Храму Светог Ђорђа, где је мој отац прота Радич Јосић провео највише година свештеничке службе, и где сам и ја, као дечак, а доцније као младић присуствовао Служби Божјој, палио свеће и секао свој славски колач.” Нешто касније, господин Милорад Јосић дошао је у Крушевац, и том приликом, поклонио ми је сачувани фрагмент библиотеке свештеничке куће Поповић. Било је ту нешто мало старих књига и часописа које узех да прелиставам. Тако ми до руку дође „Глас епархије нишке службени црквено-књижевни лист за поуку и црквену књижевност”, под уредништвом проте Тадије Костића, у издању епархијског свештенства, штампан у Нишу 1907. године (година трећа, број 15), у коме нађох једно писмо. Писмо је стајало као обележивач за приказ књиге који је написао свешт. Ал. Ј. П. (м). Послао га је из Берна, 23. маја 1910. године, своме оцу, Радивој Јосић студент Старокатоличког факултета. Чланак из „Гласа епархије нишке” носио је наслов:

„Језиди, поклоници ђавола” (страна, 437-441). Био је то, из пера свештеника Алексе Поповића, приказ књиге једног врло ученог језуите, истраживача демонизма, који је користио псеудоним Батаиљ. Читао сам више пута овај текст и чудио се. Сада га препуштам, уз један коментар у закључку читаоцу ове књиге:

„Батаиљ је отпочео своја испитавања почетком осамдесетих година да би, десет година касније, написао обимно дело, у два тома, *Le Diable au XIX*

siecle. Вредни аутор лично је улазио у најскривенија светишта демонопоклоника у Кини, Америци, Индији, сам је све видео, посматрао, изучио, насликао, написао, узимао учешћа у свима могућим тајнама и уопште имао изглед човека, који је проучавао свога противника до савршенства и ступао у борбу противу њега у пуној ратној спреми са свешћу његових јаких и слабих страна.

Батаиљ говори о култу ђавола тоном који не подлеже никаквој сумњи. Главно гнездо демонопоклоника (Луциферита, Паладиста) налази се у Савезним Државама Америке у Чарлстону. Овде је подигнут њихов главни храм, који, да би одвратио пажњу, представља публици не ђаволску, него масонску ложу (капелу) – *Али Масони*. По Батаиљу, то су већ прави ђаволомолци (дозвољавамо себи да измислимо ову реч у паралели за реч богомољци). Свима је познато да код Масона постоји нарочита „реч”, крајња, последња, основна реч, која се под најстрашнијом тајном саопштава, тек, потпуно и у свему посвећеним члановима секте. Ова „реч” као да није ништа друго, него откривање масонске тајне, која се састоји у томе, да се не моле Богу, него ђаволу.

У главни храм демонопоклоника у Чарлстону тешко је завирити странцу. Батаиљ је тамо пуштен у својству „вука у овчијој кожи”. Он је злонамерно прибавио дипломе на виши положај разних масонских друштава и ови су документи отварали пред њим сва врата светиња мрака и ноћи. Не пуштају тамо просте љубопитљивце, зато што се у храму чува најкапиталнија „светиња” Луциферита, прави *Бахомет* идол, кога је направио, по предању, сам Сатана, те је предан његовим верним синовима, по-

клоницима и ритерима храма. Идол је намештен у, засебно уређеној, троуглој соби са најдебљим зидовима и најстроже чуваној. У ову „светињу светих” има приступа веома мало чланова секте. Батаиљу је испало за руком да ту завири и он описује овог идола.

Бахомет – то је фигура са козјом рогатом главом, људским рукама, крилима на леђима и козјим ногама. Он седи на кугли на којој је спреда нацртан натпис некакав, чудноватим јероглифима; то је својеручни потпис Велзевула или Балзевуба, генералисимуса војске сатанине. Реч Бахомет вештачка је, она излази из фразе: *Templi Omnium Nominum Pasis Abbas*, то јест *Отац светског храма свију људи*. Ако почетна писмена свију ових речи: Тем-О-Н-Р-Аб, прочитамо обрнуто, то излази *Varphomet*. Батаиљ уверава, да је слика Бахомета обавезна за све капеле свију друштава и кругова ђаволопоклоника. Сећамо се, да је једном извирио у новинама извештај, да овакво друштво постоји и у Петрограду, да имају Бахомета и да служе ђаволу службу – чувену „Црну службу”.

Разуме се да демонопоклоници имају своју потанко развијену науку. Владика света, по овој науци, (тако утврђује Батаиљ, који је читао свете књиге Луциферита) јесте сам Сатана Луцифер. Њему су потчињена четири главна демона: главнокомандујући његовом војском – Базевуб; затим, Астарот, његова жена Астарта и Молот. Ови главни чиновници имају под својом управом цео штаб генерала – седамдесет два демона, оба пола. Ови генерали предводе 6666 легиона ђавола, а сваки легион има 6666 ђавола редова, тако, да општа снага и број војске

Луциферове, позната његовим обожаваоцима износи 44. 435. 633 ђавола.

Библијски Антихрист преобратио се код ђаволо-поклоника у веома важно дејствујуће лице њихове веронауке. Његова земаљска генеалологија позната је у пуној тачности: 29. септембра 1863. године родила се прабаба Антихриста. По речима Батаиља, то је нека Софија Целдер, ћер једног врло важног масонског чиновника. Кроз тридесет три године, 29. септембра 1896. треба да је рођена баба Антихристова (ћер Софије Цедлер). За још тридесет три године, 29. септембра 1929. године родиће се његова мати, а кроз даљих тридесет три године и сам Антихрист. Равно тридесет три године после рођења Антихрист ће се јавити у свету и отпочети земну војну са Богом. 29. септембра 1996. године земна борба биће завршена и поље битке пренеће се на небо, где ће бити одсудна битка између Бога Адонаја с Луцифером. Кроз три године, 29. септембра 1999. године, Луцифер ће победити Адонаја и настаће, најпосле, давно очекивано од целе васионе вечно блаженство. Такав, изгледа да је символ вере демонопоклоника, паладиста, како они сами себе називају, изводећи овај назив из речи паладијум, јер се у њиховој власти налази велика светиња (као код Атињана, њихов Паладиум) верна слика Бахомета.

У међуречју долине Еуфрата и Тигра, знаменитих библијских река, налази се варошица Синцар, престоница малог племена Језида или Изида, Изидија, чувених демонопоклоника. ПравOVERНИ Муслиман, наравно, с негодовањем гледа на ову чудновату и тајанствену веру, јер се Језиди, по њему клањају Шејтану-ђаволу. Они имају некакву свету књигу *Сохут Шеит*, али је странцу немогуће да је

види, јер верују ко је покаже странцу томе прети ужасна смрт. Батаиљ уверава да они имају своја светилишта. Једно од њих налази се у пећини – негде у неприступачним планинама Курдистана. Зидови капеле као да су сви декорисани људским костима и сви други украси одражавају се у оваквом загробном стилу. У зиду изнад олтара, смештено је у удубљењу распеће, али не усправно, него обрнуто, главом доле. Пред распећем је жртвеник, пред којим жрец врши службу. Батаиљ је о томе озбиљно уверавао и чак је у књизи штампао фотографије језидске капеле и службе језидских жречева.”

Мајкл Мур у филму „Фаренхајт” поставља председнику Америке питање, да ли је истина да Бин Ладенови са њим и његовом породицом одржавају пословне везе двадесет пет година. Он тврди да је Бушов отац, бивши председник Америке, плаћени консултант у компанији „Карлил груп” чији је један од инвеститора породица Бин Ладен. Људи ове компаније су и Реганов министар одбране Френк Карлучија, Џејмс Бејкер, Џон Мејџор... Један од Бин Ладенове браће, Сафик, *11. септембра*, када је нападнута Америка био је на „Карлил груповој” конференцији у Вашингтону.

16

Уз стране звуке Чарлстона, следују домаћи проблеми. Ево, како их са највишег места српске духовности својим *Писмом из Берна*, од пре сто година, преживљава будући декан наше најзначајније духовне школе – Богословског факултета.

Декан теолошког факултета прота др Радивој Јосић (1889-1960) у Српској цркви оставио је траг духовног интелектуализма – као уздарје својим свештенопрецима и печат на вишевековну свештеничку лозу Поповић – Лапчевић – Јосић, која је, по предању, рађала попове од времена пре Косовске битке до наших дана.

Када је комунизам заљуљао брод Богословског факултета, 1. јула 1952. године и избацио га са Београдског универзитета, прота Радивој био је његов декан. Није напустио брод теолошког факултета јер је знао из породичног предања колико су истините речи Светог Атанасија Великог (четврти век), које је изговорио у доба свога прогона:

– Облачак је, проћи ће!

Прота Радивој докторирао је на Старокатоличком факултету у Берну. Предавао је у богословијама, док није започео са радом Богословски факултет Српске цркве у Београду 1920. године, где је предавао тридесет шест година.

Студент теологије у Берну Радивој Јосић одговара на очево писмо у коме му је предочена понуда владика, црквене власти, да пристане на студирање у Русији, уз то се и рукоположи – постане свештеник, а што значи пре тога ожени, ако жели да добије стипендију.

Из писма се види да се Радивој дописује са свetim Николајем Жичким (*др Велимировић, који се налази у Русији*) и ректором богословије протом Стевом Веселиновићем.

„Драги оче Леко,

23. Mai 1910.
in Bern

Твоје сам писмо данас добио у коме ми саопштаваш о оним предлозима из Митрополије и Богословије. Изнећу ти у овом писму, које су, по мом мишљењу, добре и рђаве стране њихове, мада си и ти неке поменуо.

Има много ствари које ми отежавају, да примим оне предлоге отуд. Ја сам ти насигурно једном писао да теолошки факултет могу за три године да свршим и докторирам. Мени, дакле, остаје још само две године па да га завршим. Предпоставимо да одем у Русију, онда губим ову годину и још, поврх тога, морам тамо четири године студирати. Дакле, ту су две године упропаштене! И после тако дугог

студирања, шта ће бити од мене? Бићу потпуно у њиховим рукама и окретаће ме како они хоће. А то је баш оно с чиме се не могу помирити. Рећи ћеш ми можда: буди миран, па ће ти добро бити. Али то је готово немогуће. Ја ћу се морати појавити као јавни радник и унапред знам да се с њима нећу моћи слагати. И тада ће бити као са г. др Ч. Марјановићем. Ако останем овде, разуме се, има изгледа да ћу се с њима још мање слагати, али ја ћу се тога ради још боље наоружати. Ја ћу овде упоредо и филозофски факултет свршити и кад ме отуд изјуре, ја ћу онда у гимназију. Ради овог другог факултета (филоз.) требаће ми још само пола године више или у крајњем случају година дана. После тога уверен сам, да се из Русије нећу вратити с таквим богословским знањем с каквим би одавде изашао. То је појмљиво, јер тамо нема слободног духа, не сме се слободно мислити, теологија и њена дела су под црквеном цензуром, а нарочито њихове академије. Ето, све би то тако било. Ја би се и тамо могао служити немачком богословском литературом, али је најтежа ствар са том ђавољом женидбом! Поред оних тешкоћа (ићи с женом тамо) које си ти навео, још је једна већа, а то је: може ли се то тек онако напамет, где мора човеку цела будућност за неколико недеља наћи жена? Мени је тај предлог као с Марса пао. Где да нађем жену? Та мени је тај свет готово непознат! У Богословији беше то немогуће, у селу још горе, а на проводације се не смем ослонити. Ја не познајем још ни једну за коју бих рекао да би била ваљана и пасујућа жена. Овај ће се семестар завршити ове године нешто раније због овамошњих великих свечаности, дакле,

23. Mai 1910 Th.
in Bern!

Lieber Onkel,

Stvoje sam imao danas dobit
u kome mi saopštavam o ovom predav-
anju iz Ministarstva i o svojoj
Muzici mi u ovom imenu, koje su
to, ovom ministarstvu, dođe i pizave strane
ne vasekove, na da su i mi neke
otmanu.

Uma novo svađu, koje mi
očekavati, da primim ove predavane
otau. Ja sam mi naslutno jedinom
otau, da tvojim fakultetom otom
za tri godine da svim i svađu-
otom. Uma dake otom, jom
samo dve godine na da ga svim
otomotavim da odem u Tuziju,
kada otom otom i jom
otom otom otom otom otom
otom otom. Dake mi su
dve godine otomotavim! U otom
otom otom otom, otom te otom
otom. Otom otom u otom
otom, i otom me, otom otom.
Otom. Otom otom otom otom otom
otom: otom otom, otom mi otom
otom. Otom otom otom otom.
Otom te otom otom otom otom
otom otom, i otom otom otom
da se otom otom otom otom.
Otom otom otom otom otom otom.
Otom otom otom otom otom otom.

Писмо Радивоја Јосића своме оцу свештенику
Александру Поповићу, Берн 23. маја 1910. године

15-ог јула (по кат. или правосл. 2. јула), а они ће нас на сваки начин још почетком августа испослати. То је исувише кратко време за тражење жене! То је врло тугаљива ствар и ја не знам шта да мислим о томе! Размисли се и ти добро о томе, па ми онда пиши. Та ствар мора ускоро да се реши – док је још Архијерејски сабор на окупу. Доцније још не може ни говора о томе бити.

Једно је што ме привлачи да примим оне услове. То је стипендија. Ја већ увиђам, да ме ти о свом трошку не можеш даље издржавати и желео бих да ти се што скорије скинем с врата. Твоје мишљење, да тражим стипендију (макар и малу) за овде и да по свршеним студијама примим (ђаконски) свештенички чин је немогуће у дело привести. Они су попустили у „калуђерењу”, али је велико, велико питање, оће ли тако далеко у томе дотерати и да се не женим и да се не зађаконим и да овде студирам. Они се свим силама труде да природе у Богословији мишљење да се с теолошким докторатом на западу не може добити служба тамо! Лажу их, да је г. др Велимировић отишао у Русију да поново студира и сврши Духовну академију! То ми пише један од тих кандидата за стипендију, мада сам ја од г. др Велимировића потпуно добро обавештен. Он ће се бавити тамо свега годину дана и то ради упознања с организацијом – конституцијом руске цркве. Уосталом, за годину дана се и не може свршити Духовна академија!

О томе ћу писати г. Веселиновићу, да видим шта ће он рећи. Немогуће ми је, пак, послати молбу (с сведочанством) г. Митрополиту, јер је моје сведочанство на универзитету и отуд га могу узети само онда кад се испишем. А ја не могу ради сумњиве

ствари жртвовати овај семестар. Но, ту кад би се хтелo, могло би се на други начин помоћи.

Шаљи што пре паре, јер сам остао без марјаша, такорећи. Још сам се задужио да бих уписао часове и на филозофском факултету. Свега сам тамо уписао часова за четрдесет дана, а требало је више. Због тога ће ми идућег семестра требати више часова да упишем. Најмање се може уписати за тридесет дана и тада се рачуна семестар. Али првих семестара се треба више уписивати, да би се у доцнијим мање уписало и имало више слободног времена за рад.”

17

На старом крушевачком гробљу, крај Цркве Светог Агатоника, на једном споменику тихује епитаф: „Овде почивају 4 брата Василије, Александар, Лука и Благоје Милошевић као прави Срби изгубише младе животе од Немаца у нападу на Крушевац 1941. спом. под. отац Иван, мајка Велика и себи за живота брат Бранко”. Ова данас заборављена крушевачка браћа, која су несумњиво и победоносци, погинула су кад су Швабе 1941. године освајале град. Једна немачка граната је погодила њихову скромну кућу.

У књизи *Заборављено путовање кир Сретена Динића* објавио сам први пут, после осамдесет пет година, репринт потресног ратног путописа – споменика *Српска војска и бежанија кроз Албанију и на Крфу*. Сртен Динић је ово дело објавио у *Ратном дневнику* и *Српским новинама* 1916. године у Солуну. Наше посланство у Паризу превело га је на француски језик и ставило на располагање сорбонском професору Жозефу Ренаку, који је те године држао у Паризу предавања о српској трагедији кроз Албанију. Овај заборављени ратни путопис, који је уједно и споменик и победоносац, није једини заостављени догађај из историје крушевачког краја који васкрсава књига *Заборављено путовање кир Сретена Динића*. Наиме, књига почиње са описом првог егзодуса у животу Сретена Динића. Имао је само годину дана када је у наручију својих родитеља морао да бежи из свог родног села – Великог Шиљеговца. Данас заборављена *Великошиљеговачка битка* вођена је од 7. до 9. октобра 1876. године, у Првом српско-турском рату. Генерал Сава Грујић (1840-1913), министар у више српских влада, посланик у Цариграду, Петрограду, Бугарској, Атини, председник Државног савета, писац прилога из историје Првог српско-турског рата, (*Мобилизација српске војске за рат 1876. године, Наша офанзива 1876. године, Операције тимочко-моравске војске, Продирање Турака у долину Мораве и одбрана Алексинца 1876. године, Свршетак рата 1876. године...*), у овом рату био је начелник артиљерије код генерала Черњајева. Он је објавио у Београду 1898. године књигу *Битка на Великом Шиљеговцу*, у Штампарији Краљевско-српског Војног министарства, на 58 страница. Пре тога, он је у *Ратнику* ли-

сту за војне науке, новости и књижевност, књига XLI, свеска III, година XX, стр. 225-282, штампао рад *Битка на Великом Шиљеговцу под одбрамбеног фронта Кревет-Вукања*.

Радојко Николић у *Каменој књизи предака*, Београд, 1979. године, која доноси натписе са надгробника западне Србије, је забележио: „Да се гинуло на Шиљеговцу уписано је на неколико споменика. Туричанин Василије Јанковић, каплар „народне војске, поживи 32 год., а на Шиљеговцу 7. октомбра 1876. год. за отечество бранећи се од Турака тешки је рана допао, а умро је у чачанској болници 21. октомбра 1876. г.” Лука Коџопеља из Лука је „за славу и слободу своје браће Срба борећи се против Турака погинуо у битци на Шиљеговцу округа алексиначког”, н. д., стр. 115.

У Крушевцу је 1. новембра 1876. године командант бањског кора пуковник Ђуро Хорватовић написао извештај *Релација битке на шиљеговачким висовима 7. октобра 1876. године*. Овај писани споменик објавио је ђенерал Сава Грујић у наведеном делу, стр. 269-275. После сто и осамнаест година у *Победоносцима*, први пут, објављујем репринт овог крушевачког војног извештаја. Пуковник Ђуро Хорватовић био је „командант свију трупа између Вукање и Кревета”. Он је 28. септембра 1876. године у Великом Шиљеговцу потписао бројно стање официра (135), старешина (1.752), подофицира (72), војника (11.521), коморција (1.949); свега је под његовом командом било 15. 429 бораца. Коња је било 2.951, а волова 1.049. Турци су у борбама на Великом Шиљеговцу ангажовали 25.000 бораца. Српска војска имала је, према извештају начелника санитета моравско-тимочке војске потпуковника др

Владана Ђорђевића, 1.240 рањених бораца. Он у свом извештају од 16. октобра 1876. године, вели: „Ни један командант није имао кад да поднесе извешће о убијенима”. Ђенерал Сава Грујић пише: „Тродневна битка на Великом Шиљеговцу завршила се са падом нашег фронта Велики Шиљеговац – Вукања, који је Хорватовић са својим бањским корпусом равно шест недеља држао и бранио. Изгубивши положаје на овоме фронту, он се 9. октобра увече повукао на леву обалу Рибарске реке на висове од Светог Аранђела до Црквине. За ова три дана борбе Хорватовић је изгубио око 1.600 бораца које мртвих које рањених”, н. д., стр. 248. Када упоредимо извештај др Владана Ђорђевића и писање Ђенерала Саве Грујића излази да је у Великошиљеговачкој бици било 360 погинулих наших бораца. Ево, како су, по опису њиховог команданта пуковника Хорватовића, тада гинули његови војници у „старим шумама и младим густим шумарицама”.

„Трупe наше бејаху поселе ону косу, која се од Вукање северно од Јастрепца лево, од потока Лудака пружа, поред Зубовца, Радевца, Градетина, Пешчанице, Кормана па се код Горњег Љубеша са једним својим краком спушта у равницу моравску, а другим својим краком се пружа на Ђуниске висове и Свети Нестор, и тако се стрмо свршава к Морави. Коса ова покривена је старом шумом, а местимице, младим густим шумарицама. Дуж косе водио је пут од једног до другога крила употребљив за све родове оружја. Пред косом бејаше између Гредетина и Радевца чиста долина потока Лудака, тако исто пред Зубовцем бејаше терен чист.

Позиција ова бејаше утврђена на зубовачким висовима са три пољска редута између и пред којима су била подигнута пољска утврђења за по једну чету. Лево од Зубовца, а под селом Радевцем бејаху подигнути ампласмани за батерије; на спрам Гредетина, Пешчанице и Кормана а на другом краку поменуте косе бејаху подигнута пољска утврђења - редуту за по једну чету војника а тако исто и више задњих батерија. Осим тога бејаху минирани путеви који воде са турске позиције преко Радевца, Гредетина, Пешчанице и Кормана.

Трупе бејаху распоређене на целој позицији овако:

На крајњем десном крилу у Вукањи био је комбиновани ескадрон, две комбиноване чете и чета Црногораца. Овај одред имао је задатак да осигура десно крило од узнемиравања турских долином Турије, а сам да дејствује долином те реке у леђа противнику на његову комору, возове итд. У исто време да чува пролазе, преко Јастрепца на Три кладенца, Гребац, и да држи везу по Равној Гори са клисурском војском, као и то, да дејствује демонстративно преко Јастрепца у долини Попшице кад клисурска војска предузима офанзивне покрете.

На десном крилу бејаху три батаљона: голу-бачки, алексиначко-моравски и колубарски са две горске батерије; посели су висове зубовачке.

На центруму бејаше бригада крагујевачка и бригада чачанска са једном 12 п батеријом.

На левом крилу које се протезаше до Крета бејаху у првој линији батаљони: алексиначко-моравски II класе, рамски I класе, крушевачки I класе, први и други моравски I класе, а у резерви батаљони: тамнавски и колубарски II класе, београдски,

расински I класе, лознички пак батаљон заузео је редуте број 2 и 3; а други лепеначки и грузански I класе заузели су стрељачке ровове на десном крилу левог крила позиције; омољски батаљон заузео је редуте према путу што води са косе гредетинске; алексиначко-моравски батаљон био је у заштити код батерија. На овом крилу учествовала је једна лака и једна тешка, пола једне тешке 4 п батерије и два 12 п топа.

Турци бејаху посели адровачке висове, које су из раније имали утврђене, а потом корманску косу на којој су подигли више батерија и редута. Све ове батерије турске бејаху управљене на центрум нашег левог крила и на батерије на овом крилу подигнуте.

Октобра 7. ујутру бејаше отпочела јака киша, која је скоро целог дана без престанка падала. У 7 часова Турци нападно прво на центрум нашег левог крила и то путевима који воде од Пешчанице и од Гредетина. Наше предстраже на Гредетину одступиле су због јаког напада непријатељског и то први и други моравски батаљон повукли су се у шуму. Тад је непријатељ заузео вис гредетински; други грузански батаљон, који је заузео стрељачки ров, држао се само четврт часа, пак је одмах напустио ров, повукавши са собом и неки део од другог лепеначког батаљона који је заузео редут Радовић. Одступивши од прилике 500 корака они се изгубе у шуми. Турци су напредовали нагло пошто су видели редуте напуштене и заузели их. Све ово трајало је од пола осам до девет часова пре подне.

Напад на наш центрум почео је у 8 часова; ну ту непријатељ наиђе на јак отпор и кад је мајор Шпаховски запалио мину, онда је напад за неко време престао. У 10 часова трупе центрума, које су биле

код центрума батерије број 7, напусте ту батерију, и непријатељ ту продре. Батерија г. капетана Павловића и Оптркића буду тиме доведене у опасност, али њиховом енергијом буду избављене. Центрум буде јако нападнут, те напусти ровове, редуте и одступи. Батерија г. капетана Оптркића из своје прве позиције заузме код винограда другу позицију и отвори ватру против непријатеља, а тиме је причинила те непријатељ није могао напредовати. Лево крило кад је видело да батерија одступи, мада се није борило, одступило је путем водећи Каонику. Од овог времена напредовање наше било је немогуће пошто су се трупе повукле нешто по шумама, а нешто по кућама шиљеговачким. Непријатељ је био доста јак да поседне редуте „Радовић”, „Бинички”, број 2 и 3, „Ђукнић” и „Хорватовић”, али није могао јако напредовати и тако село Шиљеговац остане до мрака у нашим рукама.

Број рањеника не зна се пошто су се трупе биле разишле, ну мисли се да је губитак незнатан. Од официра тешко је рањен г. капетан Фок.

На центруму пак беше се бој овако развио:

Ујутру у 7 часова видело се да се јаке турске колоне спуштају с виса у шуму поред левог крила нашег. Одмах затим чуло се пушкарање. На левом крилу били су као предстраже лепенички батаљон под командом капетана Облова, а затим у резерви јасенички батаљон под командом капетана Барченкова. Капетан Барченков, видећи да је опкољен са левог крила, морао се упустити у борбу у исто доба кад и лепенички батаљон. Беше нужно да се у резерву левом крилу пошаље још и крагујевачко-драгачевски батаљон, кога су Турци одмах напали. С тим батаљоном био је мајор Аксентије Јаков-

љевић. Непријатељ наступајући с фронта и са левог крила стројно (низамом) у великом броју брзо је заузео вис поменутог крила, те се шта више почео спуштати у долину и приближавати се главној нашој позицији. Сва три батаљона левог крила растурили су се. Погинуо је потпоручник јасеничког батаљона г. Јурковски и јункер Цибин при добровољачком батаљону.

Моменат је био непријатан. Ну, командир 12 п батерије капетан Срб зауставио је кретање Турака, бацајући их на вис косе у лево. У исто време капетан Срб заповедио је своме трубачу да свира наступање, и при магли која је била, Турци су мислили да наступају наше колоне. Турци су почели одступати и бој се прекинуо од 12 до 2 часа.

У 2 часа време се разбистри и Турци нападну на наш центар и десно крило.

Пред центром, то јест пред висом, који је узет од Турака 16. септембра, био је на предстражи карановачки батаљон, који је био принуђен да одступа у стрељачки ров на главној позицији. У том батаљону погинуо је поручник Стромихов. Муниције беше нестало. Потпоручник Марко Ћирић беше отишао сам за муницију предав команду потпоручнику Богданову, али у путу буде рањен.

Наше батерије 12 п капетана Срба и 4 п капетана Никодија Стефановића биле су у јакој пушчаној ватри. Код последње (Никодијеве) био је и посматрао борбу потпуковник Пичугин. Код капетана Срба рањен је потпоручник Петар Кекић. У батерији Никодијевој погинуо је поручник Сретен Гавриловић. Потпуковник Пичугин, био је лако сконтужен.

Главна снага турска управила се беше на наше десно крило, где је био крагујевачки батаљон под командом капетана Горђенка. Тај батаљон одбио је Турке на том месту још 4. септембра и био је постављен на то њему познато место. Батаљон се држао дуго и упорно. Најзад се покаже потреба да се отправи у линију из резерве трнавски батаљон, и одмах за тим две чете студеничком батаљона.

Наступање Турака биваше све јаче и јаче. У трнавском батаљону погинуо је поручник Козловски, поручник Виндоређ и јункер Почиков.

То је тако трајало до 4 часа. На месту где беше главни логор стајале су три линије резерве: у првој две чете чачанске бригаде; у другој сав први гружански батаљон, који још није био у борби; а у трећој две чете колубарског батаљона под командом поручника Троицког, који тек што је стигао са Зубовца – њега беше у помоћ послао пуковник Журовијев. К првој линији резерве присајединио се капетан Барченков с неким официрима, чији су батаљони били растурени још ујутру.

Резерва је стајала под доминацијом граната, и била је изложена дејству експлодирајућих метака. Било их је и рањених, ну резерва је морала остати ту због моралног подржавања бојне линије.

Изгледаше да ће Турци бити одбијени, кад на једанпут, сасвим неочекивано нагне сва прва линија резерве натраг не гледајући на старање официра да је поврати; пробије се кроз другу и трећу линију и тако наступи опште одступање.

Свршетак те катастрофе бележи се сјајним делом капетана Срба, који успевши спасти топове по-

хитао је с послугом у стрељачки ров и шта више сопственом руком ухватио је једног Турчина.

Увече заузесмо другу позицију код Светог Аранђела, (реч је о Цркви Светог архангела Гаврила у Великом Шиљеовцу – о којој сам 2009. године објавио књигу, п. п.), где се беше прикупила тек трећина војске од оних осам батаљона којима сам командовао. Инжињерски ровови на старој позицији остали су неупотребљени.

Десно крило није учествовало тога дана у борби, осим што је поменути батаљон био послан центруму у помоћ, тако исто и крајње десно крило у Вукањи.

Цела борба овога дана има тај резултат: да је лево крило наше потиснуто из свију утврђења и да је изгубило вис на коме су шиљеовачки виногради, и задржало се над Шиљеовцем по забранима у половини тога виса, где је увече у 6 часова по престанку борбе ланац предстража био повучен а трупе остале повучене у бивак до друма Шиљеовац-Каоник. Центрум бејаше потиснут из свога положаја и бејаше се задржао под Гревцем са предстражама, а са остатком трупа код Светог Аранђела; десно пак крило остало је на висовима зубовачким, а крајње десно повукло се селу. Такав бејаше положај наших трупа после битке – ноћу између 7. и 8. октобра. Ту ноћ добијем поткрепљење од главног команданта моравско-тимочке војске г. ђенерала Черњајева: три батаљона од руског одреда – и заповест да сутра нападнем Турке на вису шиљеовачком, да заузем вис шиљеовачки, а и целу позицију коју су лево крило и центрум 7. октобра напустили.

У 7 часова ујутру 8. октобра стави се војска левога крила у покрет према вису шиљеовачком;

трупe руског одреда узеле су десно над селом Шиљеговцем да нападну Турке на том вису на коме су мали редут постројили, а пред редутот избацили густе низ стрелјачки. Напад овај помаган је лакоm батеријом са виса јужно од Шиљеговца и са две батерије са висова у лево од Шиљеговца за Ђуниском реком. У овом нападу учествовао је одред са Крeвета побочно у турско десно крило, а тако исто и батерија са Крeвета. Напад бејаше са великом енергијом предузет. Наше су се трупе прикупиле близу врха виса и ту борба дође у стагнацију и трајаше до 4 часа по подне. Извучем још једну батерију лево од Чукаре и она поче дејствовати. На овај начин ватра артилеријска бејаше управљена на турско утврђење на вису шиљеговачком из три тешке и једне лаке 4п батерије. Борба се пешачка на ново покрене напред; десно крило бејаше подишло шанцу с бока, а лево јаком пешачком ватром из турских редута бејаше на брзо заустављено; ватра артилеријска продужаваше се са великом жестином – момент за решење битке беше ту – ја послах још два батаљона из резерве да изврше потоњи јуриш. Турски редут беше опкољен, али јака поткрепљења турска, која стајаху на висовима позадним пристигоше брзо и одбише напад и спасоше своје утврђење и посаду; борба се пушчана разви са великом жестином, и наши и Турци остадоше на позицији у близини једни према другима, а ноћ стаде на пут даљој борби.

Између 7. и 8. увече кад бејах добио заповест и поткрепљење да нападнем Турке на шиљеговачком вису издадох заповест команданту центрума да са виса над Гревцима и од Светог Аранђела са резервама стави се у офанзивни покрет ујутру идућег

дана. Тако и беше. Али напад центрума није могао довољно напредовати, ма да је на се привукао знатнију масу противника и тиме олакшао напад нашег левог крила на шиљеговачки вис. После овог напада центрум је остао на висовима више Гревца лево од реке.

Десно крило и крајње десно крило пошто су са центрумом од чести учествовали у борби, услед неуспеха центрума, повукли су се на висове на левој обали Рибарске реке изнад Рибара. Тако се свршио бој 8. октобра.

Октобра 9. лево крило са трупима руског одреда наново отпочне борбу са Турцима на висовима шиљеговачким. Пошто сам, пак, добио заповест да трупе повучем на висове лево од потока који иде од Светог Аранђела – то наредим одступање, али трупе наше бејаху са Турцима развиле жестоку пушчану ватру да се ово одступање извршило до пола три часа по подне, потпомагано јаком ватром артилеријском са две батерије на позадним висовима. У један час бејаху Турци доспели до првих кућа села Шиљеговца, које одмах запалише. За овим следоваше општи напади Турака у ројевима, упркос нашој артилеријској ватри која их непрестано децимираше; наши бејаху напустили ивицу села, али иза врљика, плотова, шумица, цбунова, кућа бејаше се упорно борба водила. У том турска кавалерија произведе атак путем шиљеговачким силазећи на насип. Трупе наше пешачке бејаху принуђене да нагло напусте село Шиљеговац и да се повуку на висове на левој обали потока што тече са Јастрепца крај Светог Аранђела. У три часа бејаху Турци овладали Шиљеговцем и запалили га. За даљи напад не бејаху способни, јер су се и сами били растурили и

њихов покушај за напад наших трупа на другој коси бејаше пушчаном ватром и картечком потпуно одбивен.

Октобра 9. око три часа бејаху, дакле, наше трупе заузеле позицију лево од Шиљеговца, на спрам Црквина.

1. новембра 1876. године, Крушевац, командант бањског кора, пуковник Хорватовић.”

Да је Турцима Великошиљеговачка битка била веома значајна види се и по томе што су је започели на Бајрам, иако: „7. ујутру бејаше отпочела јака киша, која је скоро целог дана без престанка падала”, н. д., 276. Ђенерал Сава Грујић пише: „После тродневне Креветске бите, која је стајала толиких жртава и Србе (Креветска битка, од 16. до 20. Септембра 1876. године, кошта нас 6.000 које погинулих које рањених, а највише од умора и хладноће оболелих бораца, н. д., стр. 234) и Турке, осећала се потреба за одмор и овај је настао ћутећи и трајао све до краја септембра, ма да уговором није утврђен. За то време велике силе у Цариграду нису престале да раде, да се дужим примирјем непријатељства сасвим обуставе. Кнез (Милан, п.п.) јавио је 27. септембра ђенералу Черњајеву да све силе раде у Цариграду за примирје од четири до шест недеља и да ће се ово закључити још ове недеље, но да ће Порта гледати да има какав одлучан успех, зато Врховни командант поручује Черњајеву да ово има на уму и да сходне мере предузима... Јер да би Турска повољније услове за себе ставила (приликом склапања примирја са Србијом, п.п.) морала би њена војска на Морави имати какав одсудан успех какав до тад у долини Мораве још није имала. Преговарајући, дакле, са великим силама о примирју

Турска је слала својој моравској војсци нова поткрепљења како у свежим трупима тако и у џебани и позицијској артиљерији”, н. д., 225-6. Абдул Керим-паша и Ахмед Ејуб-паша нису предузимали веће операције док нису обезбедили обимнија појачања. Преко сто топова новог типа распоређено је ка српском фронту од Алексинца до Ђуниса и Вукање, предвојеног Јужном Моравом. После Великошиљеговачке битке наступио је петодневни предах. Нови напад Турака био је силовит. Турска војска је надирала и 18. октобра стигла у Ново Село. Сутрадан је ишчекивала боље време за напад на Крушевац, али је вест о двомесечном примирју зараћених страна осујетила даља њена освајања.

Према *Изводу из релација батеријских командира (дејство артиљерије за време Шиљеговачке битке)* са српских положаја испаљено је 2.459 граната, н. д., стр. 275-278. Примери јуначког држања наших војника пред надмоћнијим непријатељем дирљиво сведоче о срчаности победоносаца. Капетан Срб, кога у свом извештају хвали пуковник Хорватовић, командовао је Трећом тешком западно-моравском батеријом. Ова батерија је дејствовала у центру Великошиљеговачке битке. Капетан Срб у свом извештају о овој битци вели: „Октобра 7. Турци нападају на целој линији. Непријатељ се провукао крот густу шуму и користећи се кишом и маглом продро да нас на левом крилу пресече. Пешадија одступа. Против наступајућег непријатеља осуо сам жестоку ватру да га тренутно задржим. Затим видевши опасност за топове, пошто испалих један плотун картечом, позовем тобџије са пушкама (њих 23 на броју), а Кекићу наредим да топове спасава; и тако са тобџијама и делом пе-

шачке заштите одржим се у шанцу испред винограда и више пута непријатељске јурише одбијем и једног Турчина жива заробим и више оружја и прибора. Ну, пошто наша пешачка заштита одступи, а непријатељ десно од потока поче да заилази, напустимо предњи шанац и одступимо на задњи. Из овог положаја још једаред са тобџијама јуришим на непријатеља и отерамо Турке, при чему један тобџија погине и један буде рањен. У овом задњем шанцу придржао сам се са 34 тобџије и две чете пешака од три до пет часова, док десно крило није потиснуто, а лево у нeredу одступило. Кад су Турци нагло јуришали сваки је гледао куд да се спасе. Пуковник Клиндер неуморно се старао да људе задржи излажући се највећој опасности. У одступању наиђем на турску коњицу, која нам пут пресече и једва лево умакнемо. Батерија одступи у пола четири часа по подне и увече заузме положај на крушевачком друму спрам Каоника. Тога дана утрошено је 360 граната и 2 картеча. Имали смо два мртва и два рањена. рањен је потпоручник Кекић куршумом у чељусти”, н. д., стр. 276-7.

Војвода Живојин Мишић у својим *Успоменама* је забележио: „Овај јединствени приказ храбрости и упорности у одбрани својих домова посматрао сам из близине, заклоњен иза једног грма. Од силног узбуђења срце ми се стезало и сузим очима посматрао сам ово чудо од јунаштва наших дичних Шиљеговчана. Кад су Турци дошли до предње ивице села Шиљеговчани се зауставише и отворише паклену ватру на непријатеља, који се заустави испред њих. Остали наши делови војске, десно и лево од села, полако одступаху. Турци неколико пута преузимаху јурише да би Шиљеговчане отерали, али

ови храбри соколови се не мицаху ни стопе с места. Пуковник Хорватовић је неколико пута узалуд трубом командовао одступање – Шиљеговчани ни да чују. Турци, најзад, јаким масама почеше опкољавати село о чему упућени ордонанси обавестише поменуто чету Шиљеговчана, те најзад ови храбри војници почеше лагано одступати, бранећи се упорно из сваке куће, док напослетку не беху принуђени да изађу из села.”

Уочи битке пуковник Хорватовић издао је наредбу: „Сваког команданта или командира чести, који не би довољно утицао на борбу и са оном енергијом коју изискује збиља нашег положаја, даћу под војни суд. Сваки старији има право потчињеног да убије за време борбе, ако овај одступи без изричног налога или се да у бекство”, н. д., стр. 246.

Јунаштвом се покушала надоместити наша слабашност у људству и војној опреми. Генерал Сава Грујић вели: „Наша су средства била скоро исцрпљена. После Креветске битке многе су тешке пољске батерије остале без муниције и начелник артилерије био је принуђен да нареди да се до израде нове муниције из тешких пољских топова пуца са муницијом лаких топова, међући у метак по два лака фишека. Многе су команде остале са последњим фишеком. Криза је настала и у самој крагујевачкој фабрици где није било више ни гвожђа ни олова за израду муниције. Главни командант послао је у Крагујевац ревизиону комисију да проучи средства фабрике и да настане на бржу израду муниције. Како наши суседи, чувајући свој неутралитет, нису пропуштали за Србију не само оружије и муницију већ ни сирови материјал за ово, то се за набавку олова прибегавало тој досетки те је оно у облику во-

доводних цеви поручено било, а за гранате наређено је да се до набавке новог ливеног гвожђа употребе стара ђулад од глатких топова, јер у наредби је речено – у крајњој невољи и глатки топови за одбрану позадних позиција мораће нам послужити. Попуњавање губитака у људима није ишло боље. Борбе и настало јесење кишно време знатно су проредили наше батаљоне, који су спали на половину и на трећину прописа ратних, с којима су у рат ушли”, н. д., стр. 226.

Српска влада је прикупљала податке о ратним злочинима турске војске од првог дана рата. Стране силе биле су упознате о страдању српских победоносаца од првог дана рата. Српска штампа је објављивала изводе из ових извештаја. Тако је забележено да су Турци у близини Великог Шиљеовца нашли Милосава Панића, старца од осамдесет година, који је чувао овце у шуми, убили га и одсекли му главу. На исти начин убили су и Аксентија Миладиновића у његовом винограду. У крушевачком срезу Турци су опљачкали, а потом запалили села: Велики Шиљеовац, Рибаре, Зубовац, Росицу, Бољевац, Крушинце, Зебицу, Рлицу, Срндаље, Гревце, Здравине, Сушицу, Позлату, Малу Реку, Беласицу, Ђунис, Каоник, Црквину, Гаглово, Мали Шиљеовац. Запленили су крупну и ситну стоку и убили велики број свиња.

Руски добровољац Хвостов описао је драму српске бежаније после Великошиљеовачке битке: „Отегла се колона кола натоварених покућанством, живином и ситном децом, смешано једно с другим на брзу руку. Иду старци намрштена, озбиљна погледа са кремењачом из Милошева устанка о рамену, иду жене и девојке носећи на себи што су још могле

од пљачке спасти, иду рањени и изнурени народни војници са бледим преплашеним образима, иду мајке носећи нејач на рукама или на леђима, а старију децу вукући обешену себи о skut или водећи их за руку и спотичући се често под теретом у блато, у урвине.”

Друга књига „Послушања”, објављена 2001. године, донела је изабране списе архимандрита Илариона Весића (1852-1906). Уједно, она је била и позив на обнову архимандритовог споменика на старом крушевачком гробљу који је подигнут по идејном решењу Петра Поповића, јер су у књизи објављене и фотографије срушеног споменика. Хвала Богу, овај позив је успео и споменик архимандриту Илариону Весићу – за историју уметности несумњиво најзначајнији на крушевачком гробљу – је обновљен.

После изласка из штампе књиге *Птице из Науса*, 2005. године, у Рибарској Бањи је постављена спомен-плоча: „На овом месту 25. августа 1913. године Његово Величанство краљ Петар Први Карађорђевић потписао је декларацију о повратку Косова и Метохије матици – Краљевини Србији; Рибарска Бања, 2006. године”. Краљ Петар I Ослободилац у Рибарској Бањи, 25. августа 1913. године, обзнанио је: „Српском Народу! После два рата који скоро годину дана прекидоше ваше послове и ваше напредовање, настао је благодетни мир. Ја овим

проглашавам присаједињење Краљевини Србији свих освојених области у границама које су одређене: према Краљевини Бугарској уговором о миру закљученом у Букурешту; према Краљевини Грчкој српско-грчким споразумом; према Албанији привременом демаркационом линијом и саобразно решењима Амбасадорске конференције у Лондону, докле нарочита међународна комисија не буде извршила коначно разграничење; према Краљевини Црној Гори, за сада демаркационом линијом војне окупације, до коначног разграничења; према Босни и Херцеговини досадашњом границом. Ми смо дужни стићи просвећене европске народе којима смо ми, као многовековни грудобран од нападача, омогућили мирно напредовање. Ја се сада више него икада поносим што сам син и краљ такоме народу, и молим Свемогућега да му никад не ускрати своју милост и заштиту. Живео мој мили и витешки српски народ!” Овај проглас српском народу су потписали и заступник председника министарског савета др Лаза Пачу, министар грађевина Ј. П. Јовановић, министар просвете и црквених послова Љ. Јовановић, министар правде М. Ђуричић, заступник министра унутрашњих дела – министар правде, министар војни и почасни ађутант Њ. В. краља ђенерал Мил. Божановић, министар народне привреде др В. Јанковић, заступник министра иностраних дела – посланик др М. Спалајковић, *Птице из Науса*, стр. 15-16. Тако су Срби после петвековног турског ропства ослободили Косово.

У књизи *Птице из Науса* писао сам како сам открио споменик проти Милуну Ј. Стојадиновићу на старом крушевачком гробљу:

„Има томе десет година кад постадох свештеник при Цркви Светог Ђорђа у Крушевцу. У то време још није био завршен нови парохијски дом, па смо нас седморица свештеника имали на располагању две канцеларије у старој црквеној кући, подигнутој пред Балканске ратове. У њеном пространом предсобљу, из кога се улазило у малу крстионицу, скромне канцеларије, магацин и собу за црквењака, пажњу ми је привукла лепа спомен-плоча и стари ормарић с књигама. „Ову кућу подиже и поклони Цркви Светог Ђорђа Мара Филипа Јовановића, трговца из Крушевца, за спомен свој и свога супруга Филипа, 1912. године”, пише између мермерних ликова Филипа и Маре, задужбинарски загладених у придошлицу, које је потписао мајстор Ђертото. Прво слободно време искористих да прегледам стари ормарић с књигама. Он ме је неодољиво подсећао на сеоску библиотеку старог српског ратника из мог детињства, с предратним насловима Српске књижевне задруге у првом плану. Древни часописи и мало књига богословске садржине, уз нешто архивске грађе, почивали су затворени у доњи део ормара. Ту нађох дело проте Милуна Ј. Стојадиновића *Српска Голгота споменица са стазе живота*, штампано 1940. године у Крушевцу. Пошто прочитам ову књигу, упитам за њеног аутора, најпре свештенике, а онда народ. Међутим, нико од мојих саговорника не знаде ништа да каже о проти Милуну. После тога више пута сам читао *Српску Голготу* и носио се мишљу да посетим архив епархије нишке с надом да ћу ту открити ко је њен аутор. Једном упитам и епископа, али ћутање о проти Милуну се не прекиде. Све моје знање о њему заснивало се на претпоставци да је пореклом

из Стопање, будући да је породица Стојадиновић некада живела у овом селу крај Крушевца. После пет година, у Крушевцу је штампана књига Животија Живановића о Стопањи. Он је рођен у овом селу и годинама је истраживао његову историју. Једном упитах њега да ли му нешто значи име проте Милуна Стојадиновића.

– Како да не – одговори писац и рече ми неколико цртица из протине биографије, упућујући ме на „Лесковачки зборник”:

– Ту сам читао један рад о њему.

Тако открих рад проте Драгутина Ђорђевића о проти Милуну Стојадиновићу у „Лесковачком зборнику” за 1992. годину. После читања протине библиографије оживех сећање на своје рукоположење у чин презвитера у лесковачкој цркви. Тада сам имао част да упознам проту Драгутина Ђорђевића, народног просветитеља и најбољег познаваоца живота и обичаја у Лесковачкој Морави. У биографији проте Милуна недостајала је година упокојења и место где је сахрањен.

– У Стопањи није сахрањен, сигурно – рече ми Животије Живановић.

Два пута сам ишао у Јавно комунално предузеће „Крушевац” и од њих тражио да погледају своје старе књиге, не би ли у њима пронашли гробно место знаменитог проте.

– Не, он није сахрањен на старом крушевачком гробљу – добих последњи одговор.

Годину дана касније, сахрањивали смо једног мог парохијанина на старом крушевачком гробљу. Кад приђосмо раки, угледах крај ње старински, мало нагнут, споменик од пешчара с необично великом заједничком фотографијом седог свештеника с

камилавком, продуховљеног лика и његове супруге. Приближих му се и прочитах: „Овде почивају и чекају опште васкрсење и живот будућег века прота Милун Ј. Стојадиновић (1864-1941) и његова супруга протиница Даринка (1866-1934)”, а онда се прекрстих од чуда."

Прота Милун Ј. Стојадиновић био је у своје време најелитнији српски свештеник. Мени чини посебну част то што је он био и катихета крушевачке Гимназије – школе у којој десет година предајем веронауку. Иначе, он је заслужан за подизање цркве у Лесковцу у којој сам рукоположен за презвитера 1995. године. Прота Милун је као сиромашни ученик београдске богословије морао једно време да послужује по богатијим кућама, па је тако био запослен у кући књижевника Лазе Лазаревића. Касније је прота радо бринуо о даровитим ђацима – као што је био његов синовац Милан Стојадиновић, у српској историји записан као председник краљевске владе. Интересантно је да је утицај стрица био видљив код младог Милана Стојадиновића и у одабиру тема његових првих штампаних радова. Тако је будући председник краљевске владе 1909. године штампао у Београду књигу *О регулисању парохија*. У књизи *Ни рат ни пакт* Милан Стојадиновић пише о својим школским данима: „За „Краљеве награде” које су се делиле на дан Светога Саве буде једне године расписана тема из Црквеног права: о материјалном издржавању свештенства, које је онда живело у врло бедном стању. Мој стриц, Милун Ј. Стојадиновић, био је протопрезвитер у Лесковцу. Код њега сам пронашао доста материјала о томе питању, а у његовој кући сам видео како у ствари живи

српски парохијски свештеник. Да бих добио податке, особито о стању православног свештенства у Аустро-Угарској, путовао сам у Сремске Карловце и у библиотеци српске Патријаршије прегледао дотични материјал и разговарао са неким познаваоцима тог питања. На тај начин мој рад је био добро документован да сам добио „Краљеву награду”, што је било велико одликовање за једног младог студента.”

Проту Милуна су познавали и ценели најзначајнији људи свога доба у српском народу. Патријарх Гаврило, на Савиндан 1939. године, му пише: „Приликом данашњег Вашег славља седамдесет пете годишњице живота и педесет пете годишњице Ваше ревносне службе Богу и народу шаљемо Вам уз Наш Патријарашки благослов најсрдачнија честитања.” Свети Николај Жички пише: „Нека би благи Господ благословио венац лета његових и учинио га плодовитим на духовној њиви Својој до краја – и преко краја. Амин. Боже дај!” Свети исповедник Доситеј Загребачки пише: „Срдачно честитам прославу седамдесет пет година живота и педесет пет година службе Богу и народу.” Своје честитке слављенику тада су упутили: епископ нишки др Јован, Његова екселенција председник краљевске владе др Милан Стојадиновић, министар правде Милан Симоновић, народни просветитељ Сретен Динић, многи свештеници, протин кум Влада Теокаровић, индустријалац из Параћина, и многи други.

Стари прота, годину дана касније, 1940. године у Крушевцу штампа књигу *Српска Голгота споменица са стазе живота*. Он се тако одазива, како вели у предговору ове књиге, на распис Светог

архијерејског синода, којим се апелује на свештенике – страдалнике из Првог светског рата да своје сећање запишу како би се „штампала једна Споменица која би у потпуности очувала успомену на све националне и црквене мученике”. „У том циљу ја сам послао нешто мало материјала на употребу, али то је недовољно, а све не би ни могло стати у општу Споменицу. Зато сад износим у овој књизи шири опис свега што сам лично преживео као одјек ондашњег крика, нека чује ко треба да чује, и нека зна ко треба да се поучи. Јер збиља, све је онда било угрожено и срозано: и земља и имовина и слобода и живот! Само наша част и национални понос остали су на висини.” Тако је у овој књизи сачувано од заборавља пешачење проте Милуна и тројице његових колега свештеника, у зиму 1916, уочи нове године, у пратњи бугарског стражара из Лесковца, преко Грделице, Цепа, Сурдулице, Ћурковице, крај Власинског језера, села Божице, Треклин, Земан у бугарске логоре: Хасково, Горње Паничерово – где су били годину и по дана и Ескиџумаја – „прво нас стрпаше у једну основну школу, па после у једну стару џамију пуну сваког ђубрета, да смо морали сами износити балегу и чистити патос, а после у неку бившу ткачницу. Но, сви услови за живот били су као и у Паничереву! На Велики петак дадоше нам по парченце црвљивог качкаваља, а на Васкрс чорбу од пасуља! ... Много пута, тобож за неку „кривицу”, шибали су поједине логораше дебелим прућем, по голој стражњици – до липтања крви. Од силних болова јаук се чуо до неба. А много пута су их убијали као зечеве пушком, јер су тобож хтели да побегну! ... Храна као за свиње: у казане од по сто литара ставе по два-три

килограма пасуља који плива у води горе-доле и ту се стављају разне траве: купус, пепељуга, штир, патлиџан, трули краставци, тикве итд. Права свињска мећа! ... Било је протојереја ставрофора и игумана који су морали копати рупе за нужнике и чистити их! ... И у свој тој страхоти ради душевне хране сетимо се по који пут песника који каже: „Хај, што Србин јоште живи крај свих зала, песма га је одржала њојзи хвала!”, па чешће отпевамо: „Завичају мили крају у ком сам се родио, душе моје мили рају, ко те не би љубио?”, затим: „Ој, Србијо мила мати, увек ћу те тако звати”, итд.”, н. д., стр. 121-154.

Прота Милун Стојадиновић штампао је три књиге *Споменица са стазе живота*. Прву књигу је посветио својој преминулој супрузи Даринки, 1935. године. Другу књигу је исписао својим размишљањима: шта је време, о времену и вечности, црква о животу, успех... У њој је известио о прослави свог свештеничког јубилеја 1939. године у Крушевцу. Трећа књига: *Српска Голгота*, штампана је 1940, годину дана пред протину смрт. Другу књигу прота је започео насловом *Порука с неба*:

„Необичан, али не и чудан наслов. Необичан, јер се ретко дешава, а није чудан, јер се стварно дешава и ако је то за нас необјашњиво. Познавајући данашњи свет и његов менталитет, знам да ће неко рећи: „Гле! Шта је ово сад, како може бити порука с неба?” А ја кажем да може бити, да је бивала, бива и биће. И баш те поруке с неба дају нам инспирацију – надахнуће за наш живот и рад на земљи. Ево примера:

1. Кад зора свиће, зар то није знак или порука да настаје дан?

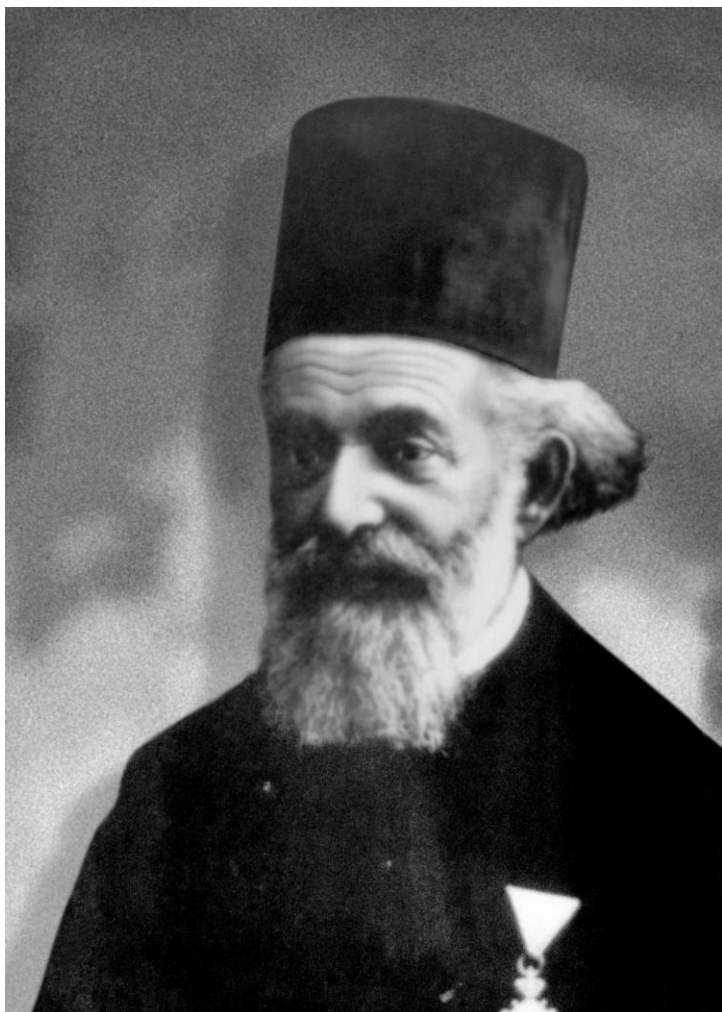
2. Кад се небо наоблачи и окупи грмљавина, зар то није знак или порука, да ће бити киша? „Но то је”, рећи ће неко „по природном закону”. Али има и натприродних појава.

3. Кад се цару Константину Великом појавио крст на небу са натписом „Овим ћеш победити”, зар то није била порука с неба?

4. Кад приликом нашег устанка на дахије, како вели песник, „небом свеци сташе војевати”, зар ова знамења нису била порука с неба и Србима и Турцима.

5. Кад сам ја за време окупације као трогодишњи логораш у Бугарској – вучен скоро кроз целу њихову државу, половином рата у селу Горњем Паничереvu, близу Старе Загоре, Казанлука и чувеног балканског „Шипка” кланца на реци Тунци, крај Долине ружа, са преко хиљаду намучених српских заробљеника на дан Светог цара Константина и царице Јелене, усред дана, видео на небу огроман велики крст од облака, тумачећи ову чудну појаву многима сам тихо у поверењу рекао: „Ово је за нас браћо добар знак, не бојте се, Бог нам објављује спасење. Силом смо са нашег огњишта милог отргнути и овде доведени, силом ћемо бити и ослобођени. На крају крајева *наша је победа.*”

У лето 2010. године, приметио сам да се срушио протин споменик на старом крушевачком гробљу и то тако да је његово лице, епитаф и фотографија, пало на земљу и остало да лежи скривено од очију јавности прекривено надгробником од пешчара. У својој архиви имам фотографију споменика пре његовог пада са које преузимам протин лик за ову књигу. Године 2014. објавио сам књигу *Заборављени прота Милун Ј. Стојадиновић*. После читања ове књиге јавио ми се г. Божа Недић из Стопање. Он је организовао са својим сељацима пренос срушеног протиног споменика у стопањску порту. На Петровдан 2015. године владика Давид освештао је овај споменик, усправљен, крај олтара стопањске цркве.

Прота Милун Ј. Стојадиновић (1864-1941)
фотографија са надгробног споменика

18

Недалеко од Мојсињске Свете горе у селу Бачини, код Варварина, 1931. године рођен је прота Миливоје Ђирић. Он је постао победоносац на Духове, 30. маја, 1999. године.

Била је литија тог дана у Варварину. Прота је одслужио Свету литургију и одржао „незаборавну проповед” (*прота Живомир Миловановић, Проповедници правде и истине, Крагујевац, 2003, стр. 143*). Потом је пререзао славски колач и благословио ручак. Устао је од стола у тренутку када је НАТО бомбардер својим пројектилима погодио мост крај цркве. Био је у групи верника који су потрчали ка мосту да помогну жртвама. Тада је

уследио нови удар. Пилот се вратио да „овери” свој циљ. „Протино измасакирано и обезглављено тело једва је препознато међу раскомаданим телима других невиних жртава”, н. д., 143.

Прота Миливоје био је пчелар.

У његовом родном селу рођен је др Драгољуб Јоксимовић.

Ускоро ће бити два века (1810–2010) од када су Срби уз помоћ Руса однели победу над Турцима у Варваринској бици. Вук Карацић је забележио:

– Године 1810. одреди главнокомандујући, граф Каменски, генерал-мајора графа Цуката с неколико иљаде Руске војске да пређу у Србију... те Турке на Варварину славно разбију и избију у Ниш... Ове су године Срби имали под својом владом целу Србију уз дуж...

Сто година касније, 5. септембра 1910. године, у Варварину је било веома свечано. Краљ Петар Први са синовима допутовао је дворским возом. Митрополит Србије Димитрије, краљевска влада, чланови руског посланства у Београду, изасланици београдске општине били су у краљевој пратњи. Из Русије је допутовао гроф О' Рурк, унук руског генерала, који је 1810. године предводио српско-руску

војску против Турака на Варваринском пољу. Ви-соке госте поздравила је маса света из околине Варварина. У Варваринском пољу, код саме обале Мораве, тог дана, освештан је споменик са натпи-сом: „Генералу графу О’ Рурку, заповеднику руске војске у боју на Варваринском пољу и осталој браћи Русима, борцима и јунацима на Варваринском пољу у спомен стогодишњице боја, захвални Темнићани 1810-1910.” Краљ, гроф О’ Рурк, руско посланство и београдска општина положили су венце крај спо-меника у облику мермерне пирамиде. Други спо-меник, нешто нижи, али и он у облику мрке мер-мерне пирамиде, подигнут је код цркве у варошици, са натписом: „Јови Курсули и осталим јунацима и борцима у спомен стогодишњице боја на Варварин-ском пољу, захвални Темнићани 1810-1910.” Овде су уз краља и Русе венац положили и српске комите. Освећењу споменика присуствовао је и батаљон пешадије, вод коњице и коњичка батерија из Ћуп-рије. Ручак је приређен под вењаком у центру варо-ши. Прву здравицу напио је краљ Петар. Подуже је беседио о значају прославе. Дописник „Политике” преноси да је краљ говорио о „задатку млађе гене-рације, на којој је да свој народ подигне и прослави у сваком погледу.” После краља беседио је секретар руског посланства у Београду господин Муравјев. Овај говор је био ватрен и изазвао је одушевљене код гостију, јер је говорник, по писању „Политике”, „изнео на који су начин Руси и Срби дошли до везе, да пре сто година ратују и да то што је раније било постоји и данас.” На крају, здравицу је испред орга-низатора прославе подигао др Драгољуб Јокси-мовић у којој се захвалио краљу, митрополиту, вла-ди и гостима на посети. У три часа краљ и његова

пратња испраћени су дворским возом за Београд. „Политика” је сутрадан известила: „Јуче, пре подне, по свим пуковима у Београду и у унутрашњости држана су предавања о значају Варваринске битке.”

„Глас црквено-књижевни лист свештенства епархије нишке” објављује 15. септембра 1910. године, најпре, чланак свештеника Милуна Ј. Стојадиновића, *Варваринска прослава*. „Прослава ова по важности својој одјекнула је свом Србијом”, тврди чланкописац, и додаје: „То нас је искупило у свете храмове да учинимо помен и одамо заслужено признање погинулим јунацима. Јер на тај начин ми васпитавамо данашње поколоње, будући и челичећи у њему дух патриотизма и родољубља... А кад је та свест будна и јака, биће и наш рад обилатији и успех сигурнији у свему што нас води напретку, величини и слави!” Слично краљу и свештеник Милун Стојадиновић се обраћа српској омладини пред којом су велики задаци на путу ка слави. Наравно, на том походу, нама као малом народу наша узданица су Руси. Зато, свештеник Милун за овај трен наше историје вели: „Он нам делом сведочи да су Руси наша браћа, која за нас и живот свој полажу. А то је за нас велика утеха, а за наше непријатеље страх и трепет. С тога кличемо: *Слава српским и нашим херојима на Варварину! Живела словенска слава!*”

Тако је у Варварину слављено српско-руско пријатељство, али и широм Краљевине Србије, с краја лета 1910. године. Краљ, влада, црква, војска, београдска општина, маса народа били су надахнути великом руском подршком. После су уследили ратови: два балканска и Први светски. У њима је

омладина српска посејала своје кости по балканским ратиштима поштујући заветне речи свога краља и јерархије. Организатор варваринске прославе био је др Драгољуб Јоксимовић. Он је рођен у Бачини 1872. године. Школовао се у Параћину, Крушевцу и Београду. У доба Варваринске прославе био је народни посланик и одборник београдске општине. Као народни посланик био је члан војне анкете, која је пред Балканске ратове проучавала стање војске и припремала њену реорганизацију. У току Првог светског рата постао је члан главног одбора Интернационалне парламентарне конференције за трговину. После рата учествовао је као члан наше делегације на Конференцији мира у Паризу 1919. и 1920. године.

Још један век је на измаку од Варваринске битке. Сада су утисци боље сазрели, па и руско – српско пријатељство по оружју. Иван Ивановић завршавајући своју књигу *Народна буна – Топличка држава*, цитира максиму Гистава Ле Бона о Француској револуцији: „Напор мојих предака у Француској револуцији био је можда некористан, јер би пожњевена добит по цену толиког рушења била за добивена доцније, без тог напора, простим ходом цивилизације.” Историчар Љубодраг Димић је запазио: „Енергија српског народа у протекла два века била је усмерена да се обједини Српство, да настане нека већа држава.” Данас је јасно да би савремени пројекат Европске уније био довољан за интеграцију Српства, с тим што би нас, наравно, без силних ратних страдања у протекла два века сада било неупоредиво више. Зато би, пред прославу два века од Варваринске битке, на варваринским мрким мермерним пирамидама ваљало дописати: „Омла-

дини српској – безразложно палој у ратовима деветнаестог и двадесетог века – спомен да се никада не заборави.”

Р. С. Овај рад сам писао с јесени 2009. године. У пролеће следеће године медији су пренели вест о отказивању варваринске конференције о уласку Србије у НАТО. Председник општине Варварин изјавио је за *Град*, 16. април 2010. године: „Присуство представника руске амбасаде и подршка прослави 200. годишњице битке на Варваринском пољу у септембру ове године, нису повезани са отказивањем конференције.” Новинар је подсетио:

„У Варварину је 30. маја 1999. године од НАТО бомби бачених на мост преко Мораве страдало десет, а повређено седамнаест цивила. Међу погинулима била је и кћерка председника општине Зорана Миленковића, шеснаестогодишња Сања, једна од најбољих ученица Математичке гимназије у Београду.”

19

Крушевац је основао Свети великомученик кнез Лазар. Од тада он не престаје да се стара о свом граду. Прва крушевачка црква, оснивачева придворица, носи његово име – Лазарица. Њему помаже у чувању Крушевца Свети великомученик Георгије, коме је посвећена Саборна црква у Крушевцу, освештана 1904. године. И трећи заштитник Лазаревог града јесте победоносац – Свети мученик Агатоник.

У првој књизи *Послушања*, 1997. године, писао сам о трећем крушевачком храму – Цркви Светог Агатоника. Ову цркву – селицу, која је „на изричит захтев управе предузећа Милоје Закић” пренета из круга ове фабрике 1966. године на крушевачко гробље, освештао је Свети Доситеј Загребачки на Светог Агатоника, 4. септембра, 1930. године. Доситеј

Васић епископ нишки и први српски митрополит загребачки један је од јунака моје књиге *Птице из Науса*. Он је постао победоносац после усташког мучења у Загребу 1941. године. Црква Светог Агатоника подигнута је на месту где почивају крушевачки победоносци из доба турске окупације. Њено пресељење на градско гробље захтевали су крушевачки титоисти. Новине *Југославија*, бр. 36, од 28. августа 1930. године, стр. 2, овако најављују њено освећење:

„На месту на коме се сада налази завод „Обилићево” Турци су вешали и убијали наш народ и на истом месту сахрањивали. На овом месту неко је успео да постави на једном гробу најпростију спомен-плочу. У околини код народа постоји предање да се једној мајци чији је син јединац био на самрти јавио Свети Агатон и рекао јој: „Отиди са сином на гроб, помоли се Богу и Светом Агатону и син ће ти оздравити”. Мајка је то учинила и син јој је оздравио. Од тада народ сматра овај гроб за светињу. Овде је прво направљена једна проста капелица 1892. године да би у њој поклоници могли палити свеће. Године 1914. пуковник Божа Крстић, управник барутане, са својим особљем из захвалности Богу и Светом Агатону решио је да подигне на том светом месту цркву. План за цркву израдио је архитекта Јанко Шафарик. Краљ Александар положио је камен темељац 1914. године. Прилозима и добром вољом особља барутане „Обилићево” црква је и сазидаана. Повлачење српске војске из отаџбине 1915. године онемогућило је да се црква и освешта. По ослобођењу брига свих управника и особља „Обилићева” била је да се ослобођена барутана из које је непријатељ однео и последњи клинац реновира и

прилагоди новим потребама наше увеличане отаџбине. Особље није заборавило ни Цркву Светог Агатоника. Она је постепено дозидана, изграђен је иконостас, иконе и све што је потребно за освећење цркве. Сада особље увеличане барутане, Завода „Обилићево” и верни поклоници из захвалности Свевишњем и светом Агатонику, као и Њ. В. краљу Александру за успешну обнову барутане и стварање Завода „Обилићево”, освећује Цркву Светог Агатоника на дан 4. септембра – овај дан црква и слави. На освећење је позван већи број гостију.”

У књизи *Топле сузе на путу за Јерусалим*, 2002. године, објавио сам повест о трагедији Александра Миладиновића (1911-1947) из Дворана. Његов син Милосав (69), мештани: Хранислав Радовановић (81), Радоје (74) и Драгица (75) Тодоровић посведочили су тада да је Александар Миладиновић сахрањен крај Цркве Светог Агатоника у кругу барутане „Обилићево” у Паруновцу. „Убијен је од снага КНОЈ-а у атару села Дворане, месту званом Равница. С њим су заједно погубљени Драгић Панић из истог села и Жика из Степоша. Од места погибије до школе у Модрици њихова тела, по наређењу власти, превезао је својим запрежним колима Душан Стојановић из Дворана. Одатле до барутане „Обилићево” у Паруновцу превози их жена Боже фијакеристе из Модрице. У кругу барутане свучени су догола и усправљени уз кестенова стабла, а онда повезани жицом. Сахрањени су крај Цркве Светог Агатона у кругу фабрике. Гроб им се не зна.”

У селу Доњи Степош, код Крушевца, 2010. године патријарх Иринеј освештао је Цркву Светог Агатоника. Кад сам као пароксијски свештеник пи-

сао молбу за освећење ове цркве добио сам од Грађевинског одбора овог храма архиву на увид. Тако ми је до руку дошао овај документ:

„Potvrda, kojom radnici SM. Kruševac potvrđuju da su dana 10. 4. 1980. godine, privremeno oduzeli jednu knjigu za prikupljanje dobrovoljnog priloga za izgradnju crkve u selu Donjem Stepošu. Knjiga dobrovoljnih priloga je oduzeta od Vasiljević Milana iz Donjeg Stepša. Knjiga je od imenovanog oduzeta iz razloga što je ista predmet prekršaja koji je počinio Vasiljević Milan, Spasojević Bogdan i Smiljković Živadin svi iz sela Donjeg Stepša. Navedena knjiga biće uz prijavu dostavljena sudiji za prekršaje. Knjigu predao: Vasiljević Milan, следи потпис ћирилицом, Ovlašćena službena lica: Milinko Mihajlović i Milivoje Milanović, потписи ћирилицом.”

Кад смо 17. јула 2010. године у манастиру Наупаре звали патријарха да освешта новоподигнуту Цркву Светог Агатоника у Доњем Степошу испричао сам какви су били „радници С. М. Крушевац” према овом храму. Рекао сам и како после првог читања њихове *Потврде* нисам могао да се сетим шта значи скраћеница СМ. Зато сам питао све старије свештенике из Цркве Светог Ђорђа, али није било одговора. После неколико дана сетих се да је скраћеница СМ. означавала Станицу милиције. Патријарх онда каза да је у околини Сврљига, тих година, био сличан случај. Милиција је одузела *Књигу добровољних прилога* једне цркве, па кад је видела списак приложника петнаест дана је позивала сваког добротвора храма на информативни разговор у СМ.

Свети великомученици Георгије, кнез Лазар, мученик Агатоник, Свети исповедник Доситеј Загребачки, приложници и ктитори храмова из *Књига добровољних прилога* били су и остали победоносци.

20

Црква је заједница верних у Христу. Нажалост, код нас се црква више доживљава као институција или сакрални објекат – грађевина или, чак, примитивна религијска свест, а мање као скуп крштених и у Христу слободних личности, са критичком свешћу, које живе „у слободи којом нас ослободи Христос” (Гал. 5,1). У првој или раној цркви, није било тако.

Од градитељства до личности – крстио сам свој приказ књиге коју је написао прота др Предраг Пузовић о Цркви Светог Ђорђа.

У Бранковини, осамдесетих година прошлог века, стану сељаци говорити:

– Ништа не уради наша Десанка Максимовић за нас. Свак’ гледа да остави нешто свом родном крају: пут, ћуприју, чесму, а она не.

Кад је то чула песникиња, мирно је одговорила:
– Оставићу им себе.

У Београду је 2004. године објављена књига *Црква Светог Ђорђа 1904-2004* из пера протојереја др Предрага Пузовића са уводном речју епископа нишког Иринеја.

Аутор, и у овој књизи, на себи својствен начин пише историју Српске православне цркве, тако што износи прегршт сувишних података о грађевинским радовима при Храму Светог Ђорђа у Крушевцу:

„фарбарско молерске радове извео је Драган Павловић, молер из Крушевца... урађен је нови репрезентативни месингани полијелеј који има сто сијалица (страна 62) ... инсталацију је урадио Вукадин Миловановић из Крушевца (стр. 61)... бакар је купљен у Севојну код Ужица за 340.000 нових динара, односно 34 милиона старих динара (стр. 57)... списак црквених утвари и књига са ценом које треба купити (стр. 46-48)... за извођење радова на црквеном дому и звонари понуде су поднели: ГП „Јастребац”, ГП „Жељин”, ГП „Градитељ” и приватни предузимач Милан Смиљковић, архитекта из Крушевца. Понуда Милана Смиљковића била је најприхватљивија, па је са њим склопљен уговор за 2.112.660 динара (стр. 80)

Тако смо добили Књигу грађевинских радова храма, која жели да буде и црквена.

Овако погрешан поглед на историју цркве следи и уводничар, па вели:

– Сама чињеница да за стотину последњих година у Лазаревом граду, коме је основе положио и за који је везано најславније име наше националне историје, није подигнут ниједан нови храм, речито говори о нашем духовно-моралном стању.

Зато, ваља, поставити питање:

Зар прва или рана црква, која нема предузимаче и набављаче не удари темељ хришћанству својим предивним члановима – јунацима, мученицима, философима, учитељима, добротворима... литературом?

Свети Николај Жички у поговору охридског *Пролога*, пише:

„Календар је прва књига, коју сам ја у детињству видео и у руке узео. Она је код нас у селу стајала за иконом, и са поштовањем се узимала у руке и опет стављала на своје место. Тајанствена и, за мене у то време, чаробна књига имена, самих имена, без видљиве садржине и без објашњења. Ни слушао нисам, како велику садржину скривају та имена. Та књига ме је очаравала; ја сам је поштовао без знања и волео без разумевања. Чар те књиге лежао је, изгледа, баш у именима, у самим голим именима. Шта би значила та имена? Сада бих на то могао одговорити: значе, да је личност све. Све што је около и поред и на личности са вечног видика нити се рачуна нити се броји; царства и државе, блага и круне, направе и културе, части и славе све је то потчињено личности, у служби личности, ништавно према личности.”

Књига протојереја др Предрага Пузовића због градитељског, а не личног приступа црквеној историји не исијава лепотом светитеља, и њихових библијских порука, који су ходили у двадесетом веку Храмом Светог Ђорђа у Крушевцу. Сувишни градитељски подаци завређују пажњу да се нађу у *Летопису храма*, али не и у књизи која жели да буде, како је уводничар третира, монографија.

Свети Николај Жички, Свети исповедник Доситеј Загребачки, Крушевљани из књиге *Споменица грађанима града Крушевца палим за уједињење Српства 1912-1920. године*, која се чува у Храму Светог Ђорђа, парох Цркве Светог Ђорђа свештеномученик багдалски прота Јефрем Новаковић, отац Новака Новака, црквењак Божидар Радовановић, кога погубише Немци 23. септембра 1941. године, док је звонио, у сред порте... не нађоше места у

књизи *Црква Светог Тора 1904-2004* проте др
Предрага Пузовића.

Зато објавих 2006. године у Крушевцу трећу
књигу *Послушања (Прилози из историје Цркве
Светог Тора 1904-2004)*.

21

„Свако од нас у себи има неки простор, неку собу, неки подрум, неку оставу, где одлаже своја осећања, своје успомене, одлаже неке речи, реченице, нека лица, љубави, и обилази их повремено гледајући како неке од њих полако вену и постају нејасне, ма колико се трудио да их залива сузама, ма колико се молио да остану и не оду.”

(Звездан Јовић, *Serbia Sacra*, Крушевац, 2003)

Приказ књиге *Serbia sacra* објавио сам у часопису *Савремена библиотека*.

У старом српском језику реч СОПОТ означавала је извор или место где вода извире. Отуда на десетине насеља на српском језичком подручју носе ово име. Старосрпску именицу сопот пратио је глагол *сопсти*, који је означавао *шуморење, шопотање, извирање воде*. Даничићев *Речник из књижевних старина* открива да је један од најлепших манастира немањихког периода био подигнут „Светои Троици оу Сопотаху.” Манастир Свете Троице данас је познат под именом Сопоћани.

Звездан Јовић романом *Serbia Sacra* захвата воду са старог изворишта, јер у шуморењу – шопоту чисте воде гради слику Србије које нема. Древну свету Србију исписују манастири, храмови, људи који на

себи носе крштењем знак Свете Тројице, а у свом језику по Даничићевом Речнику, Свету Тројицу у Извориштима. Триадологија (РЕЧ о Светој Тројици) открива да је Бог Отац извор или корен Бога Сина и Бога Светога Духа. Serbia Sacra у својим топонимима има утиснуту Творчеву Премудрост, а у својим људима исписан текст Мартирологија. Ову тајну спознао је Звездан Јовић на време. Зато је његово ишчитавање звезда или небеса српског језика (Логоса) породило књигу, коју би имало смисла повезати у дрвене корице обложене кожом са утиснутим иницијалима, а поднаслов јој исписати, избледелим црвеним мастилом, полууставним словима српско-словенске рецензије: *Поменик живих и умрлих*

Марко Евгеник, последњи мушки потомак династије Немањића, главни јунак романа, сведок је времена када се рушило српско царство после 1371. године. Он пише аутобиографију: „Се писах аз инок Митрофан, раб Божји, прљав од греха, неискупљен бескрајним молитвама, зван у грешном животу Марко Евгеник, сада стар и болестан, овде у келији Манастира Сопоћани.” Док пише свој животопис он осећа мистично присуство свога покојног оца, који стоји у монашкој ризи у углу келије.

„Благочастиви и богољубиви господин мој отац стоји у монашкој ризи у углу келије, краљ Јован Урош Палеолог или Јован Дука, сада само инок у црној монашкој ризи, монах Јоасаф, без игде ичега, који је оставио своју краљевину Алексију Анђелу, као поклон и отишао у Хиландар и Ватопед на Светом Атосу да умре и да га мртвог по његовој жељи пренесу и сахране у Сопоћанима, где је умро његов далеки рођак Стефан Првовенчани и сахрањен са својом женом Аном Дандоло – унуком силног мле-

тачког дужда Енрика Дандола, који је са својим крсташима разорио и спалио Константинополис. У Христа Бога благородни краљ и мој отац је сада ту близу, сахрањен у порти цркве у Сопоћанима као што је и желео. И краљица Андроника – моја блаженопочивша мајка је поред њега. То ме смирује, а шапат њихових гробова ми помаже да у бесаним ноћима не полудим.”

Тако у келији Манастира Сопоћани, крај Цркве Свете Тројице у Извориштима, отпочиње шапат гробова или роман *Serbia Sacra*.

Данило Киш је у току писања *Енциклопедије мртвих* открио да болује од неизлечиве болести. Звездан Јовић је написао роман од преко хиљаду страница, који, како вели његов рецензент „није стигао да приведе завршној варијанти.”

Звездан Јовић, лекар са специјализацијом из анестезиологије и реанимације и звањем примаријуса оживљава исконске вредности средњовековне Србије и лако их претаче у роман питак за читање.

22

Први амерички председник – Џорџ Вашингтон поручио је својим наследницима: „Трудите се да на сваки начин одржите у себи божански пламен савести.” Отац Никодим Ђураков својом књигом *Љубав јача од смрти* оставио је сличан аманет. Приказ ове књиге објавио сам 1996. године у *Православљу*.

Скерлић је још приметио да је у нашој скромној богословској књижевности мало оригиналних дела. Преводи и преноси туђих духовних спознаја доминирају нашим књижарама.

Пред нама је књига у којој се преплићу хагиографија и романсирана биографија једне руске монахиње, под насловом *Љубав јача од смрти*. Надахнуто писана, она плени једноставношћу израза, која подсећа на приповедачку нит древних Срба. Поднаслов књиге јесте *Живот и подвизи мајке Марије Скобцове, руске монахиње двадесетог века*. Уједно, ово *Житије* је још једна праслика тешког живота беле, царске, руске емиграције.

– Ко ме се ми, руски емигранти, нисмо обраћали и то јавно: Лондону, Америци, господину Велсу, господину Ериоу... чак, и папи. И нико ништа! – рекао је Дмитриј Сергејевич Мерешковски 1928. Године у Београду на Конгресу писаца.

(Негослав Јованчевић, Пророчке речи Дмитрија Мерешковског 1928. године, у *Каленић*, бр. 6, Крагујевац, 1998, стр. 44).

Слике одрастања мати Марије у њеној родној Риги и стасавања у Анпи и Петрограду, у књизи оца Никодима, преламају се са њеним избеглиштвом 1921. године у њој, заувек, стран Париз. Она је била прва девојка која је завршила петербуршку Духовну академију. Њена познанства са Константином Победоносцевим, Александром Блоком, митрополитом Евлогијем, протом Сергијем Булгаковым... откривају нам духовни амбијент у коме је стасавала мати Марија Скобцова. Књига подсећа на тешке дане руске царске дијаспоре. Мајка Марија старала се о сиромашним земљацима тако што је отворила прихватни центар за сиромаше *Лормел и Нојзи*. Читалац ће поставити многа питања док чита књигу оца Никодима Ђуракова, бившег ректора призренске Богословије, сада духовника Манастира Светог Романа у Ђунису. Почев од оних неизбежних питања намењених Русима о сатанизму Октобарске револуције и пустоши коју сеје револуционарна свест. Преко питања упућених Европи због хладног пријема избеглих Руса. До питања себи о покајању, монаштву, подвигу, помоћи коју су православни хришћани пружили париским Јеврејима у току немачке окупације. На крају читања дела *Љубав јача од смрти*, у епилогу, уследиће победоносни одговор на сва питања која се рађају у књизи. Одговор чини ову

књигу и мартирологијом. Мученичка смрт мати Марије, која је спасавајући младу земљакињу отишла преко реда у гасну комору нацистичког логора у Равенсбургу, 31. марта 1945. године, најбољи је хришћански одговор на сва питања рођена у току читања ове књиге. Тако је мати Марија посведочила да је код победоносаца хришћанска љубав јача од смрти.

Мати Марија писала је песме. Прилог књизи је избор из њене поезије, којем је придодата песма Александра Блока настала после његовог првог сусрета са мати Маријом.

Уместо поговора писац нам открива како је настала књига. Отац Никодим је први пут чуо за мати Марију док се школовао у Западној Европи. После тога објавио је фељтон о њој у *Православљу*, јануар-април 1975. године. Прошло је двадесет година од тада и аутор је решио да напише ову књигу, како би сачувао сећање на мати Марију Скобцову.

Књига је штампана у Крушевцу 1995. године.

Р. С. Мати Марија канонизована је 2004. године и уврштена у ред светих.

О томе видети: Светитељи нашег времена *преподобномученица монахиња Марија*, превод са руског, у *Православни мисионар*, септембар-октобар 2010. године, стр. 7.

23

– Шишај, ал’ пази кожу – исцери се милиционар који је везао младића за столицу.

– Рекли су још стари Латини – прихвати спрдњу његов колега који му је помагао у послу.

– Јел’ тако? – унесе се младићу у лице трећи милиционар.

– Ћутиш! Не знаш латинске пословице! А! Шишај Мирко! – заповеди први милиционар свом млађем колеги.

Петровдански сабор код цркве у Житном По-току, касније ће комунисти ово вековно окупљање народа у овом месту преселити из порте на ваша-риште, залепезио се у широку кружницу народа ко-ји се тискао око центра са старом расклиматаном

столицом, на којој је седео младић уморан од пружања отпора тројци милиционара. Његово дубоко дисање и стезање свезаних руку у песнице представљало је последњи титрај отпора. Уста су му била снажно свезана црвеном марамом. У горњој половини марамом преполовљеног младићевог лика са стиснутим вилицама искриле су уплашене очи, које су се по лепоти већ биле прочуле међу топлличким девојка. У дну доње половине уплашеног младићевог лика кроз раздрљену кошуљу с напетим вратним жилама немирно је скакутала јабучица.

– Смрт фашизму – продра се трећи милиционар.

– Слобода народу – отпоздрави први милицајац.

Народ, упарађен за сабор, а разасут по широкој посматрачкој кружници, ћутао је. Није било време да се било шта каже. Од негдашњег правила: „Мисли својом главом”, сад је настало ново: „Мисли у својој глави.” Један дечак се отрже мајци и приђе милиционарима. Уплашена жена притрча да га ухватити за руку и привуче к себи.

– Нека, снајка, нека. Дете треба боље да види социјалистичко васпитање – прозбори милиционар и започе шишање.

Јордан Миловановић је мирно седео на столици док су одсечени праменови његове косе падали по порти. Прошле године је почео да пушта косу, па када је видео како је таласаста и лепа одлучио је да је сачува. Није ни слутио да ће због ње постати епицентар највећег сабора у свом родном крају. Милиционари су у његовој дужој коси видели јасну асоцијацију на младићеве ујаке који су били Дражићевци.

– Пустио би ти и браду ко прави четник, ал’ је још немаш – церио се најстарији милиционар.

Јорданови ујаци били су браћа Предраг и Ненад Ристић из Средњег Статовца.

Топлички писац Драгољуб Гоцан Аврамовић нагледао се оваквих обести револуционара у своме веку. Ту је и корен његовом роману *Албинов противгамбит*. Говорио сам на промоцији ове књиге у парохијском дому код цркве Лазарице:

Кад су Американци тридесетих година прошлог века имали велику кризу свога друштва, сазвали су своје најпаметније људе да већају шта им ваља чинити. Научници су били једногласни:

– Америци недостају знање, знање и знање.

Ако би такав скуп био сазван данас у Србији, сасгласје би било:

– Србима недостаје покајање, покајање и покајање.

Велике метаније недостају.

Покајање у савременој српској књижевности, у наше дане, оживљава роман *Албинов противгамбит*, из пера топличког писца Драгољуба-Гоцана Аврамовића.

Осећање дубоке кризе у нашем друштву било ми је мотив да напишем књигу *Топле сузе на путу за Јерусалим*. На теолошком факултету митропо-

лит Амфилохије предавао нам је Увод у богословље. Учили смо да грчка реч *крисис* значи суд. Криза јесте суд.

У *Топле сузе* сам унео и фрагмент из песме једног крушевачког писца, који је седамдесетих година прошлог века певао о Јосипу Брозу.

Књигу је прочитао један професор књижевности, па ју је показао песнику.

– Шта кажеш за песму? – упитао га је.

– Она је лепа са књижевне стране и данас – одговорио је песник.

– Шта мислиш да си је посветио Богу, каква би тек била?

– Ех, шта смо ми онда знали ... само за дух тог времена – завршио је промишљање песник о свом делу.

Знање је путоказ ка покајању.

Рођен сам у Топлици. Мој отац је тамо био свештеник осамнаест година. Знам колико су стварне речи из романа *Албинов противгамбит*: „Људи морају да сатерају негде дубоко у себе нагон за просипање крви, па да се назову господарима свега што им је Бог поверио на управљање.”

Кад чујете да је овај роман уврштен у школску лектуру, знајте да су Срби спремни на покајање.

У *Расинским аналима*, (број 2, Крушевац, 2004), писао сам о једном ратном дневнику, који је успео да чудесно претраје до наших дана. Победоносац је његов аутор, а и он сам је такав:

„Среда, 13. март, Мустафа Паша. Од јутрос једнако се чује пуцњава око Једрена. Има извештаја да смо заузели неке позиције и ровове. У једно време чу се силан пуцањ, веле да Турци одступају и сами руше своја утврђења, те су и своју барутану упалили .

Опет се чу тресак и непрестано пуцање. Око једанаест сати чу смо да је Једанаести пук ушао у Једрене и да је Девети јако страдао. У једанаест сати престаде пуцање и чу се да је пало Једрене. Кад смо сели да ручамо, чула су се већ звона, а стигао је и извештај да је Једрене заузето. Депешом је јављено да се пошаље коњ господин Степин и да је у дванаест сати званични улаз у варош.”

– Имамо дневник из Балканских ратова пронађен у Варварину, на једном тавану, 1997. године – рече ми архивист у Историјском архиву Крушевац, кад му затражих нешто за читање из тог доба наше историје.

– Дневник – помислих – одлично.

Тих дана писао сам књигу *Птице из Науса*, па су јунаци из балканских и Првог светског рата походили моју малу радионицу за писање. Уз јутарњу кафу заврших читање књиге Сретена Динића, *Српска војска и бежанија кроз Албанију и на Крфу*, па реших да одем до Архива и видим шта има код њих интересантног за читање. Динић је овај дирљиви ратни путопис објавио у *Ратном дневнику* 1916. године у Солуну. Убрзо је преведен на француски језик у нашем посланству у Паризу и стављен на располагање Жозефу Ренаку, професору Сорбоне, за његово предавање о српској трагедији.

–Путопис – помислих пошто затворих књигу Сретена Динића – право је благо је што је написан.

Прелистах књигу још једном и зауставих се на деветој страници: „А регрути прикупљени из целе Србије, као птице селице за далеки пут, загрлили се по двојица и тројица и певају, као да су пошли на свадбу:

*Ој Србијо мајко мила
Ти ћеш бити царевина*

– Али треба још много курбана за царевину, моји синови – примећује један чича и пробира путање где нема блата.”

Окретох нову страницу и прочитах: „Ето, тако је отпочела српска патња од дана када су Србију напали заједно Немачка и Бугарска. Слегла се цела безжанија и војска у Крушевац, Краљево и Чачак мислећи у почетку да се даље неће ићи и да ће савезници стићи у помоћ. Али се убрзо увидело да се мора даље продужити.”

Затворих књигу и реших да прошетам до Историјског архива.

Помислих, шта да нема дневника? Није ли Библија најлепши дневник! Аутори, кроз векове, надахнути Духом Светим пишу свету књигу Старог и Новог завета или савеза (дневника) Бога са човеком.

Срби би морали написати Дневник својих страдања и патњи из кога би читали изабране перикопе у дане националних празника.

У почетку беше Реч, писано је.

Испред Архива реших да прочитам писмо које је Лисијан Милсан написала 18. октобра 1917. године Душану, сину Сретена Динића, поводом предавања

о Србији које је његов отац одржао у Полињију у Француској.

Пошто уђох у читаоницу нагло промених план: – Молим вас, имате ли нешто из Балкански ратова за читање – затражих од архивисте.

– У раду треба бити маштовит – помислих – пошто добих ратни дневник на читање.

Два дана сам читао две свеске школског формата, писане мастилом, од 1. јануара до 21. августа 1913. године, и уживао. Човек је писао свакога дана: у Мустафа Паши, Кади Кеју, Једрену, Пловдиву, Софији, на путу Пирот-Ниш, Куманову, Скопљу, Врањској Бањи, Нишу, на путу за Београд...

Он је професор. Чита француски *Matin*. Пријатељ је Боре Станковића. Његов син Иван, официр, 21. августа 1913. године постаје помоћник дивизијара у Битољу.

Свој радни дан, у ратном вихору, започиње:

„Устао сам у пет сати и обишао све пекарнице.”

Он је хлебарник српске војске који зна да:

„Не живи човек само о хлебу” (Мт. 4,4).

Зато, пише дневник.

Његово име давно је уписано на небесима.

Изабрана места из његовог пожутелог ратног дневника штампају се први пут.

У почетку беше Логос, зар не!

+ + +

„Свети Сава, понедељак, 14. јануар 1913. године,
Мустафа Паша – Кади Кеј

У пет сати ујутру стадоше кола пред кућом из којих изађе Илија и донесе карту од Пере и цедуљу од командира у којој вели за дивизијареву наредбу да господин Протић и ја одемо у Кади Кеј до девет сати.

Спремимо се, попијемо чај и у пола шест кренемо се на пут, те стигосмо на време. Пошто смо попили чај код господина Зарије дође наредба да се иде у цркву.

У цркви је служио архимандрит Мирон, а за певницом су били: два свештеника, господин Протић, неколико учитеља и богослова и господин Жабарац – глумац, мој ђак. У столовима су били господи Рашић и Зарија, два потпуковника, мајори, а у цркви, која је била пуна, сви професори и учитељи наше дивизије. Служба је тако одслужена какву ова црква никад није имала нити ће имати. Господин Протић певао је *Кол славен наш Господ в сиоње* (Колико је славен наш Господ у васиони, сиону, као светиња), а на завршетку отпевао је хор химну Светог Саве *Ускликнимо с љубављу*.

Из цркве одемо сви у гвоздену бараку, где је био постављен сто за све госте. Домаћин је био Пера, као најстарији. Били су гости и бугарски учитељ и свештеник из Кади Кеја.

Пошто је прочитана молитва, пресечен славски колач и отпевана химна Светом Сави *Ускликнимо*, настало је послужење, а затим је декламовао глумац Жабарац *Стражу*. Певале су се разне песме: *Јадна Босно* и друге, а затим на молбу господина ђенерала

и других господин Пера отпева *Кол славен наш Господ в сиюе*.

После овога наста ручак: риба с мајонезом, супа, говедина с реном, паприкаш и печење, вино с киселом водом, леб и погача.

За време ручка напио је врло лепу здравицу господин Рашић просвети и њиховим радницима, која је много урадила код омладине на буђењу и развијању свести за оваква дела која су осветила Косово и заблагодарио јој на ранијем послу и сарадњи. Одговорио је господин Протић и архимандрит Мирон.”

„Среда, 13. март, Мустафа Паша

Од јутрос једнако се чује пуцњава око Једрена. Има извештаја да смо заузели неке позиције и ровове. У једно време чу се силан пуцањ, веле да Турци одступају и сами руше своја утврђења, те су и своју барутану упалили.

Опет се чу тресак и непрестано пуцање. Око једанаест сати чу смо да је Једанаести пук ушао у Једрене и да је Девети јако страдао. У једанаест сати престаде пуцање и чу се да је пало Једрене. Кад смо сели да ручамо, чула су се већ звона, а стигао је и извештај да је Једрене заузето. Депешом је јављено да се пошаље коњ господин Степин и да је у дванаест сати званични улаз у варош.

Настаде дерњава и дрека Бугара код џамије, дају да се пије ракија. Узимају је флашама, па и мањеркама.

Звона звоне, а из Деветог пука дошли су за веш и погачу и веле да су погинули командант батаљона и многи официри – пола пука изгинуло и рањено.

По ручку дошао у варош, а отуд кући. Варош окићена. Спавао мало, па онда с Ристом ишао на пиво. Лупа добош да се домови осветле, иначе ће бити кажњени. До дванаест сати слободно се веселити.

О погинулим и рањеним још се ништа не зна, само приче из позадине, разуме са много више губитака но што је у ствари.”

„Четвртак, 14. март, Мустафа Паша

Нашао се са пуковником Зечевићем који ми рече да се Шукри паша заиста предао Степи – нашој војсци и да о томе имамо написмено, а да га је овај предао Иванову или Сивову (заборавио сам коме од ове двојице рече). Вели да је било вредно видети борбу, јер се таква не да видети, па и сад би требало видети положаје. Рече ми да се обратим Воји Живановићу, началнику за одобрење.

Има рањених преко хиљаду и двеста и мртвих преко двеста. Официра највише резервних, два или три команданта батаљона. Дејство наше артиљерије било је стравично. У Једрене ће моћи да се иде за пет дана, а што се тиче изласка тамошњих житеља, на знаде да ми каже.”

„Среда, 20. март, Мустафа Паша

Господин Костоглу ми причао о Бици на Марици, под краљем Вукашином, код Черномена – Черомена. Вели ми да има једно тепе (тепе = старо место, п.п.) Срб Сенди код Мустафа Пашине станице – на северу код Новог села. Ту је била жандармеријска касарна. Кад су ту копали, нађен је гроб са

врло много закопаних, отуда и назив Срб Сенди, Срб угаснуће, Пропаст Срба.”

„Недеља, 28. април, Куманово

Устао у пола пет, умио се и обукао, тек после пет устао и газда Миле. Газдарица поранила и почистила кућу.

После шест сати отишли смо у цркву. Било доста света. Од официра прво дошао потпоручник Ескић, учитељ, мој ђак. Кад се свршило јутрење дошао и архимандрит Мирон. За певницом певају учитељ певчик и попа кроз нос – по грчком начину. После дошли: доктор Пољански, Добра Марковић, Зарија, ђенерал Рашић, капетан Брашић, Таса Кузмановић, окружни началник Ранко Трифуновић и други. На хору певали певачи Седмог пука, којима је дириговао поп Јовић. Служба је испала не може боља бити. Било је и остало свештенство. После службе, пред црквом, разговарао с ђенералом. Нас неколико отишли код началника на кафу. Одатле с Добром Марковићем отишао у турску кафану, где он купи дуван, па одосмо код њега. Стан му врло леп. Заједно је са Заријом. Соба украшена сликама свију наших владалаца: кнеза Милоша, кнеза Михаила, краља Милана, краља Александра и других. По свему се види да су добри Срби. Сестра домаћинова млада удовица. Муж јој је као комита погинуо.

У четири сата с господином Протићем на колима одвезли се до извора киселе воде. Вода је топла, млака. Један наш официр направио је чесму и озидао базен за купање. Код чесме смо разговарали с двома женама Српкињама, које причају какве су зу-

луме трпеле од бугарских комита, једној су дете изгорели.

По повратку видео се са господином Чајкановићем.”

„Понедељак, 24. јуни, Ивандан, Куманово

Наши напредују. О Криволаку се не зна. У вароши пред канцеларијом началника станице нашао сам се са Миланом Миловановићем – сликаром. Он ми рече да је Криволак повраћен и да су Бугари одбијени. Био је тамо, а сад иде на Царев Врх, а и на Рајчанско бојиште. Био сам с њиме код фотографа и фиксирао две плоче. Поподне никаквих вести, долазе понека кола с рањеницима. Пре подне седам-осам кола, све сами Бугари. Сликао их Миловановић.”

„Уторак, 25. јуни, Куманово

Поподне нисам спавао. Отишао сам до близу Нове цркве и гледао пролаз рањеника наших и Црногораца. Један постарији Црногорац са две ране виче: *Живели Срби и Црногорци*, вели, кроз петнаест дана ће се опет борити. Наши веле да нема много мртвих, четири посто. Све рањено у руке и ноге.

С протом Стејићем чух, од поднаредника с телефона да наши свуда напредују. Степа је отишао дубље у Бугарску и има успеха – потиснуо Бугаре.

С протом сам отишао до Нове цркве и ту нађосмо господина Мих. Марковића – мог бившег професора и директора. На питање откуд он овде, зајеца и рече да му је погинуо син Милан на Злетовској

реци, рањен у трбух и умро у Кратовској болници, па је дошао да га пренесе. Утучен од жалости, жао ми да га посматрам. Останем с њиме да му се нађем. Каже ми да је понео сандук и већ колима испратио напред за Кратово, па свратио до цркве уз пут и ту дознао да је донет, такође, његов рођак, син ортака и пашенога Исидора Радовановића, трговца из Краљева. Кад је ушао у цркву, спази на поду један сандук и приближи се њему, да види који је то јадник, код кога нема никога, кад тамо прочита име свога сина. Грдан потрес за оца који је изгубио таквог красног сина као што је био његов Милан. Наредимо у општини те испрате човека жандарма да врате кола са сандуком, па с њиме одем до началника да свршимо све формалности за пренос.

Прота са још два свештеника одржао је опело најпре оног рођака, а после и Милану. Код началника затекосмо Голумбовског, надзорника пекарске чете, наредника из Београда и госпођу оног потпуковника што је био командант жандармерије у Београду са којим смо недавно седели у друштву капетан Дринчић и ја, кад је полазио да прими команду погинуо па је дошла да га пренесе.

Михаило сврши све што треба за допуштање и шиљање депеше Врховној команди. Одатле одемо до цркве да присуствујемо опелу поручнику Душану. Прота још неко време остаде са нама па оде, а ја останем све дотле док није извађен и пренет у донети сандук Миланов леш и сандук залемљен. Испратимо сандук на кола за станицу, па онда с професором одем до општине, где послаше фијакер, те га испратих. Баш ми га је жао. Изгубио таквог доброг сина пошто га је извео на пут, остао му само онај болесни. Страшна судбина.”

У вароши сам се нашао са господином Протићем и калуђером Валеријаном – професором у Гимназији. Били смо у хотелу *Врање*, где дођоше и седоше за наш сто пуковник господин Миливоје Стојановић, командант Пука кнеза Лазара и др Рувидић. Разговарали смо о рату, о вери код војника и официра, о утицају рата на побожност и веру. Причао је пуковник, а и ми, о доживљајима за време рата и борбе. О духу цара Лазара који прати свој пук. Како је добро пролазио; о грому и другим случајевима. Како су поједини, који су псовали, гинули итд.”

25

У јесен 2008. године, на позив свештеника Срђана Јаблановића имао сам промоцију својих књига у Прагу, на Малој страни.

Православље у Чехословачкој, после хиљаду година, обновљено је по завршетку Првог светског рата.

Први епископ, у земљи мисије свете браће Ћирила и Методија, постао је др Мађеј Павлик – у монаштву Горазд. Он је био успешан римокатолички свештеник до своје четрдесете године живота. Онда прелази у православље и постаје клирик Српске православне цркве. Замонашен је у манастиру Крушедолу, био је игуман Гргетега и архимандрит Хопова. Патријарх српски Димитрије хиротонисао га је 25. септембра 1921. године у Београду за епископа чешког и моравско-шлеског.

Написао је: *Житије светих Кирила и Методија, Православни катихизис*, превео *Литургију светог Јована Златоуста*, штампао *Историју Библије*.

Тридесет богословаца послао је у српске богословије и трпео нападе римокатоличке цркве.

Српска црква, после Првог великог рата, изаслала је епископа нишког Доситеја у мисију у Чехословачку. Изабран је, после једног миленијума, мисионар достојан наследник свете Браће.

Епископа Горазда убили су Немци 1942. године. Проглашен је за светитеља. Слави се 22. августа.

Епископ нишки Доситеј постао је први православно митрополит загребачки 1933. године. Страдао је од усташа 1941. године. После зверског мучења вегетирао је до смрти 1945. године. Канонизован је за светитеља, слави се 31. децембра као свети исповедник Доситеј Загребачки.

Богословија у Карловим Варима и теолошки факултет у Прјашову отворени су половином прошлог века.

После поделе државе на Чешку и Словачку, 1993. године, Православна црква се није раздвајала. Поглавар ове цркве носи титулу *архиепископ Прага, митрополит свих земаља Чешке и Словачке*, представља двеста хиљада верника организованих у двеста четрдесет пет парохија са двеста шеснаест храмова и сто четрдесет свештеника.

Три песме, које следе, и *Библиографске цртице из Чешке цркве* посвећене су светима Горазду и Доситеју. Њиховим молитвама, Господе Исусе Христе, помилуј нас .

БОГОРОДИЧНА ТРАВА

Рођена је на Светога Јована
Крштена, кад доби пеге
Од Ваведења
До Велике Госпојине
Пребивала је у околини Ниша
Путовала је у Болоњу
Преко Худобина и Хуста
Имала је за свако место
Личну карту са другим именом
Срео сам је на Васиљевдан, неукорењену
Приметно је туговала за својим коренима
Давала је себе тих дана на дар,
Као прострелник запљускивала је зиму
Била је бела од снега са распукнутим пегама
Заволео сам је у мирисним ноћима
Док је оцаклија тињала
Свидела ми се њена песма
Коју ћу увек носити
О *госпином цвету*.

ГОСПИН ЦВЕТ

*Сјатаго Јана хлеб био је горак
Чешком је ивањчица тужно звонила
Прострељено зеље певало је на ветру
Госпа са цветом пила је зечју крв
Зеље свјатојанскоје и зечја крв
Прострелили су земљом Моравском
Доситеј је тих дана стигао до Горазда
Чеси су добили за недугу сваку лек
Прострелник је узео мач
Косио је свеце
Горазд је остао мртав на здравој трави
Кирило и Методије су га дочекали
Петочисленик, најмлађи, пришао му је
И поклонио *госпин цвет*
Богородична трава, празновала је Јовандањ
Благо се поклонивши Придошлици
Госпин цвет је радосно звонио
Точећи сок живота.*

ЈЕРИХОНСКА РУЖА

Јерихонска ружа (Rosaanastatica)

Није постојала пре Христа
Настала је у стопама Богородице
С Богомладенцом у рукама
Док је бежала у Египат
Стога она спада у хришћански траг и извор
Укорењена је у Есхатон, зато
Ма колико сува била
Ако се у воду живу метне
Опет напути и процвета
Зову је и *цветак васкрснућа*
У њој је сачувано Рукописно благо
Библиографске цртице
Непознатог аутора
О Чешкој православној цркви
И две песме
Богородична трава и
Госпин цвет
које први пут објависмо.

БИБЛИОГРАФСKE ЦРТИЦЕ О ЧЕШКО–СЛОВАЧКОЈ ЦРКВИ

1. Павле Софрић Нишевљанин, Главније биље у народном веровању и певању код нас Срба, Београд, 1912. године, страна 13. и 133.
2. Митрополит Доситеј Васић, епископ нишки 1913-1933, Ниш, 1933. године
3. Један учесник, Свечано устоличење Његовог Високопреосвештенства господина Доситеја за првог српског православног митрополита у Загребу, *Преглед цркве епархије нишке* (у даљем тексту *Преглед*), Ниш, 1933, број 4, страна 45-51.
4. Синђел Иринеј Крстић, Портрет епископа нишког господина Доситеја, *Преглед*, Ниш, 1932, број 11-12, страна 229-235.
5. Пастир добри, *Преглед*, Ниш, 1932, број 11-12, страна 243-247.
6. Свештеник Жидек Јосиф, Православна црква чешка, *Преглед*, Ниш, 1929, стр 75.
7. Православље у Чехословачкој (Епископ Доситеј на апостолском делу), *Преглед*, Ниш, 1921, број 5-6, страна 139-143.

8. Писмо из Моравске (Литовел у Моравској, 21. април 1921. године), *Преглед*, Ниш, 1921, број 5-6, страна 143-145.

9. Д. , Епископ Доситеј као мисионар, *Преглед*, Ниш, 1922, број 2- 4, страна 1-4.

10. Худобин је проговорио (Освећење камена темељца првог православног храма у Чехословачкој, у Худобину, близу Литовела у Моравској), *Преглед*, Ниш, 1923, број 5-6, страна 19-24.

11. Карпато-Руси и наша Патријаршија (наша Патријаршија задржава за себе канонска права над православнима у Чехословачкој), *Преглед*, Ниш, 1923, број 7-10, страна 56-57.

12. Духовна Конзисторија аутономне карпатске православне Русије, Православна црква у карпатској Русији, *Преглед*, Ниш, 1925, број 1, страна 27-31.

13. Избор поглавара Православне цркве у Чешкој, *Преглед*, Ниш, 1925, број 2, страна 33.

14. Православна црква у Прагу, Јурисдикција Српске цркве над Чешком православном црквом, *Преглед*, Ниш, 1926, број 1, страна 50.

15. А. Новак, Живот и рад епископа-мученика Горазда, *Гласник* службени лист Српске православне цркве, Београд, 1957, страна 175-176.

16. Доротеј, митрополит Прага и целе Чехословачке, Чешки владика-мученик Горазд (поводом стоте годишњице рођења), *Гласник*, Београд, 1979, страна 57-63.

17. Приредио епископ банатски Атанасије, Погибија епископа чешкоморавског Горазда, Српска црква у Другом светском рату, П. о. из Зборника *Србија и коментари* 1990/91, Београд, 1992, страна, 96.

18. О страдању митрополита загребачког Доситеја и његовој смрти, види епископ Атанасије, н. д., страна 90

19. О страдању митрополита Доситеја Загребачког, види код др Ђоке Слијепчевића у *Историји Српске православне цркве*, књига друга, страна 609.

20. Гробље српских заробљеника у Јинждриховицама у Чехословачкој, који су умрли у времену европског рата 1915-1918. године (7100 српских и 189 руских гробова). Костурница капеле у Јинждриховицама свечано је освећана 8. јула 1932. године, фотографије у Календару *Вардар* за 1933. г., стр.66-67.

21. Синђел Доситеј Васић, Руска философија и Соловјев, Београд, 1909, страна 35.

22. Исти, Рад као социјални проблем, Београд, 1909, страна 16.

23. Исти, Скуп мисионара у Кијеву, *Духовна стража*, Београд, 1908, број 6-7, 183-187.

24. Исти, Други Велеградски конгрес (Рад источних и западних богослова на сједињењу цркве), *Гласник Српске цркве у Краљевини Србији*, 1909, број 20-21, стр.229-230; број 22-24, страна 257-259; број 27-28, страна 304-307; број 29-30, страна 328-330.

25. Исти, Један мисионарски центар, *Гласник*, Београд, 1910, број 22, страна 11-13; 1911. год., број 4, страна 51-55

26. Његово преосвештенство епископ Доситеј у Нишу, *Гласник*, Ниш, 1913, број 12, страна 223.

27. Епископ Доситеј, Свети Ђорђе Кратовац, Календар *Вардар*, Београд, 1925, страна 15-20 (Фотографија, Доситеј епископ нишки, страна 76-77).

28. Епископ нишки Доситеј, Путовање по важнијим местима света, Календар *Вардар*, Београд, 1932, страна 45-50.

29. Уз наше слике, биографије: Доситеј, епископ нишки, Календар *Васкрсење*, Београд, 1914, страна 81-87.

30. Аноним, Његово преосвештенство епископ нишки Доситеј (са фотографијом), Велики народно-црквени календар *Свети цар Константин* за 1928. годину, Ниш, 1928, страна 65-66.

31. Ернест Дени (некролог), *Српски књижевни гласник*, нова серија, књига друга, Београд, 1921, број 2, страна 159-160.

32. Радомир Једлински, Горазд епископ чешкоморавски (1879-1942), Крагујевац, 1991. године, страна 99.

33. Архимандрит др Владимир Димитријевић, Верски покрети у Чехословачкој, *Весник српске цркве*, Београд, 1921, страна 47-66.

34. Драхомира Тенглерова Соукупова, Чехословачка хуситска црква и владика Горазд (поводом тридесете годишњице мученичке смрти), са Библиографијом радова епископа Горазда, *Православна мисао*, Београд, 1972, св. 1-2, стр. 120-130.

35. Митрополит загребачки Дамаскин, Горазд православни епископ чешки и моравско-шлески (1879-1942), поводом петнаесте годишњице његове мученичке смрти, *Гласник*, Београд, 1957, број 7-8, страна 172-175.

36. Ф., Православље у Чешкој, *Гласник*, Београд, 1923, број 7, страна 102-103.

37. Ф., Задаци у Чешкој, *Гласник*, Београд, 1923, број 12, страна 179-180.

38. Епископ шумадијски Сава, Седамдесетогодишњица васпостављања редовног стања у Српској патријаршији 1920-1990, Календар *Црква* за 1990. годину, страна 93-94.

39. У чешко-моравско-шлеској епархији од 1941-1945 године убијена су три свештеника, види, у *Број побијених свештеника Српске православне цркве 1941-1945*:

Др Душан Кашић, Српска црква под немачком окупацијом, у *Српска православна црква 1920-1970*, Београд, 1971, страна 231.

Епископ Атанасије, Српска црква у Другом светском рату, П. о. из зборника *Србија и коментари* за 1990/91, стр. 102.

40. Др Милада Паулова, Чехословачко-југословенске везе, *Народна енциклопедија* Станоја Станојевића, књига четврта, страна 948-955.

41. Исти, Конгрес потлачених народа Аустро-Угарске у Прагу у свибњу 1918. године, П. о. из зборника *Југословенског одбора*, Београд, 1966, страна 229-242.

42. Гробље интернираних Срба у Јинждриховицама, у Чехословачкој, за време Првог светског рата; Сахрана помрлих Срба интернираних у Јинждриховицама;

Спомен капела на гробљу интернираних Срба у Јинждриховицама, фотографије у *Споменици и гробља из ратова Србије 1912-1918*, Београд, 1986, страна 152-153.

44. Отац Јустин Поповић, На богочовечанском путу, Београд, 1980, страна 74-79.

43. Исти, Монашки живот по светим Оцима, Београд, 1981, страна 209-210.

44. Словачка, Притисци унијата, *Хришћанска мисао*, Београд, 1993, број 6-8, страна 23-24.

45. Иринеј Ђорђевић, *Ovo vadis, Vaticanum?*, *Хришћански живот*, Београд, јули-август 1922. године, страна 385-392.

46. Виолета Вучетић, Разговор са оцем Срђаном Јаблановићем, старешином Српске црквене општине у Прагу, *Православље*, Београд, 2006, година 39, број 935, стр. 28-29.

26

Светосавље је часопис Удружења студената Православног богословског факултета. Излазио је у Београду од 1932. до 1941. године. Његову библиографију објавио сам у његовом настављачу *Логосу*, бр. 4, Београд, 1992. године, који сам као студент основао са владикама Григоријем и Максимом и покојним Небојшом М. Крстићем.

1. Антоније, митрополит, Окружна посланица, *Светосавље*, Београд, 1932, свеска 6, стр. 297-302.

Исти, Чиме се разликује Православна вера од Западних вероисповести, Београд, 1932, свеска 3, стр. 97-104.

2. Атанасијевић др Ксенија, Суморне медитације, Београд, 1940, свеска 2, стр. 37-39.

3. Б., Влаховић Влајко, Литургички материјал у биографијама 13. века, Београд, 1933, св. 3-4 -5, стр. 197.

Исти, Нови Источник, Београд, 1934, св. 1, стр. 78.

4. Бановић Александар, Бергсонова најновија књига, 1932, св. 5, стр. 247.

Исти, др Т. Титов, Савремена мистика, 1932, св. 5, стр. 247.

Исти, Механизација живота, 1932, св. 4, стр. 176-182.

5. Бер., Задаци поколења, 1940, св. 2, стр. 13-17.

6. Берђајев Николај, Духовно стање савременог света, 1932, св. 6, стр. 278-289.

Исти, Истина и лаж комунизма, 1938, св. 4, стр. 145-157; 1939, св. 1-2, стр. 25-34.

Исти, О природи вере, 1933, св. 3-4-5, стр. 171-177.

7. Божовић Григорије, Наши манастири, 1932, св. 2, стр. 52-56.

8. Бор., Ђорђе Суварчевић, Задругарство и свештенство, 1935, св. 4, стр. 45.

Исти, Д. Д. Вуксан, Посланице митрополита црногорског Петра I, 1935, св. 4, стр. 45.

Исти, Професор Ненад Барачки, Васкрсеније или Ускрс, 1935, св. 4, стр. 46.

Исти, Цирилометодски вјесник, 1935, св. 4, стр. 46.

9. Борис, Др Бранислав Петронијевић, Чланци и студије, 1932, св. 4, стр. 185.

10. Борковски С. Д., Васпитање за веру у тежим случајевима, 1938, св. 3, стр. 115-123.

Исти, Проблем сазнања пре и сада, 1938, св. 1, стр. 4-17.

11. Бр., Југословенско – бугарски преглед, 1934, св. 2, стр. 144.

Исти, Нове смернице код нашег свештенства, 1934, св. 1, стр. 81-83.

Исти, Христианка, 1935, св. 4, стр. 43.

12. Брадарих Владислав, Феминизам и Свето писмо, 1938, св. 1, стр. 25-32.

13. Бракочевић Јоксим, Значај мисионарства 1934, св. 2, стр. 45-52.

Исти, Наша посета и боравак у Бугарској, 1935, св.4, стр. 28-31.

14. Бранкован Стеван, Еванђеље и истина, 1940, св. 2, стр. 39-44.

Исти, Могућност и вредност логичних доказа егзистенције Бога, 1940, св. 1, стр. 40-42.

Исти, Религија и искуство, 1941, св. 1, стр. 1-5.

Исти, Религија и метафизика, 1939, св. 3, стр. 38-42.

15. Братић Јован, Суочавања, 1934, св. 2, стр. 126-131.

16. Бркић Никодим, Урош Предић на изложби „Ладе”, 1937, св. 1, стр. 46.

17. Булатовић Б., Православно-христијанско ученије за нравственост, од Г. Ст. Пашева, 1940, св. 2, ст. 84-86.

18. Булатовић Веселин, Осврт на данашњицу, 1939, св.1-2, стр. 46.

19. Булгаков Сергије, Православље и држава, 1934, св. 1, стр. 25-36.

Исти, Православље и економски живот, 1933, св. 2, стр. 65.

20. В., др Петар Маркичевић, О дужности хришћанина, 1933, св. 1, стр. 38-39.

Исти, Наша анкета, 1933, св. 2, стр. 80.

21. Варнава, патријарх, Посмртно слово краљу Александру, 1934, св. 3, стр. 1-6.

Исти, Традиција, 1935, светосавски бр., стр. 3-7.

22. Василије, монах, Духовна смутња у нашем народу, 1932, св. 6, стр. 312.

Исти, Светитељи о светињи, 1932, св. 2, стр. 168-172.

23. Велимировић др Николај, епископ, Свети кнез Владимир крститељ Руса, 1932, св. 4, стр. 145-153.

Исти, Творци историје (Карлајлова и Толстојева теорија), 1933, св. 6, стр. 201-213.

24. Видов. М., Владан Л. Максимовић, Венац живота – систем моралне философије, Београд, 1936, св.1, 1936, стр. 57-60.

25. Вир Н., У служби Христу, 1935, св. 4, стр. 25-28.

26. Виријевић Нед., Путеви и вођи, 1936, св. 1, стр. 10-18.

27. Влаховић Влајко, А. Шмаус, Прилог историји постанка Његошеве Луце, 1932, св. 2, стр. 92-93.

Исти,† Доситеј Секуловић, 1932, св. 1.

Исти, Југословенство и цркве, 1933, св. 6, стр. 230-234.

Исти, О. Н. Хацић, Мухамед и Коран, 1932, св.1.

Исти, О. П. Влашић, Вјерујем, 1933, св.1, стр. 32.

28. В. Н., Конференција Омладинског комитета за мир и пријатељство путем цркава у Будимпешти, 1936, св. 3-4, стр. 184.

29. Врга Станко Ј., Поштовање личности –живог срца, 1936, св. 1, стр. 23-28.

30. Вујић Владимир, Из „размишљања о механичким и духовним колективима”, 1932, св. 5, стр. 215-217; 1932, св. 6, стр. 276-278; 1933, св. 6, стр. 221-225.

Исти, Мисли о просвећености, 1932, св. 3, стр. 112-114.

Исти, Повратак Сави Светитељу, 1934, св. 2, стр. 97-108.

Исти, Чему нас учи Божићна ноћ, 1936, св. 3-4, стр. 142-146.

31. Вукмановић Јован А., Еп. Николај, Царев завет, 1933, св. 2, стр. 88.

Исти, Посвећење или жртва, 1933, св.1, стр. 27-32.

Исти, Професорски конгрес у Загребу и веронаука, 1933, св. 3,4,5 стр. 116-131.

Исти, Ристо Ј. Драгићевић, Људске жртве (прештампано из *Записа*), Цетиње, 1930.

32. Вукмановић Лука, Борба идеологија, 1937, св. 1, стр. 1-6.

Исти, Главне мисли службе Светле седмице, 1936, св. 3-4, стр. 167-171.

33. Глоцар Ем. (и Вл. Марјановић), Ад, Христос и рат, 1933, св. 3,4,5, стр. 180-188.

34. Глумац др Душан, Блаженој сени Најсветијег Варнаве, 1937, св. 2-3, стр. 54-57.

Исти, Времена су опасна, 1932, св. 4, стр. 155-160

Исти, За уједињење Православља, 1933, св.1, стр. 1-6.

35. Гоговић Методије П., Богословље (светосавски свезак), 1935, светосавски број, стр. 72-75.

Исти, О истинском прогресу, 1936, св. 2, стр. 75-79.

Исти, Хуманизам у противуречности, 1936, св.1, стр. 28-36.

36. Д., Индивидуализам и социализам Светога Саве, 1935, светосавски број, стр. 48-52.

37. Дајковић Јован, Јубиларна прослава три догађаја из живота Његове Светости Патријарха Варнаве, 1935, свеска 4, стр. 31-33.

38. Даниловић Обрад, Улога Цркве, 1938, св. 1, стр. 39.

39. Д. Д., Ка новој основи религијске наставе од др Јордана Илића, 1938, св. 3, стр. 136-139.

Исти, Тима Димитријевић, Може ли школа постати фактор мира?, 1934, св. 2, стр. 142-144.

40. Деврња Милутин П., Најновија књига о Светом Сави, 1935, св.4, стр.39.

41. Деф., Вјесник Братства Православних бого- слова у Пољској, Варшава, год.1, бр.1, 1934, св.3, стр. 58-60.

Исти, Једна тешка духовна зараза, 1934, св. 1, стр.83-86.

42. Димитријевић Димитрије, Да ли је фети- шизам првобитни облик религије?, 1935, св. 4, стр.7-11.

Исти, Да ли је условљеност органског света анорганским тачност спонтане генерације?, 1940, св.2, стр.57-60.

Исти, Догмат о Богу Творцу и десцендентна тео- рија, 1938, св.3, стр. 103.111.

Исти, Живот и душа, 1938, св.2, стр. 56-63.

Исти, Каузалност и телеологија у органском све- ту као реализација највише мисли у природи и њи- хова најзначајнија паралела у натприроди, 1936, св. 3-4, стр. 133-142.

Исти, Материјализам и неовитализам, 1937, св.2-3, стр.64-69.

Исти, Не судите да вам се не суди (Мт. 7,1), 1939, св.3, стр.34-38.

Исти, О појави живота, 1937, св.4, стр. 112-132.

Исти, Појам целине и њен значај за философски поглед на свет, 1939, св.1-2, стр.3-9.

Исти, Религија и васпитање карактера, 1932, св.6, стр.292-296.

Исти, Седиште зла, 1934, св.2, стр. 114-116.

43. Димитријевић Стева, Православље Светог Саве, 1932, св.5, стр. 193-215; св. 6, стр. 249-276.

44. Драшковић Чедомир С., Б. Ђ. Михајловић, Манастир Пива, Никшић, 1937, 1937, св. 2-3, стр. 102-103.

Исти, Владимир Дворниковић, Борба идеја, Београд, 1937, 1937, св. 3-4, стр. 188-190.

Исти, Доментијан, Живот Светог Саве и Светог Симеуна, превео др Лазар Мирковић, 1939, св.3, стр. 45-46.

Исти, Еутаназија, 1938, св. 2, стр.74-83.

Исти, Једна потреба, 1936, св. 3-4, стр. 171-173.

Исти, Наша данашња црква, 1937, св.2-3, стр. 69-73.

Исти, + Јоксим Браковчевић, апсолвент теологије, 1937, св. 2-3, стр. 109.

Исти, Неколико одговора, 1939, св. 1-2, стр. 43-46.

Исти, О једнакости и неједнакости, 1937, св.1, стр. 34-38.

Исти, Списи Светога Саве у преводу др Лазара Мирковића, 1939, св. 1-2, стр.46-52.

45. Душанић Свет., Непознати митрополит Гаврило Михајловић, 1937, св.2-3, стр. 56-64.

46. Ђурђевић Ратибор, Хришћанска заједница младих људи, 1940, св.2, стр.93.

47. Ђорђић др Петар, Од Ђирила и Методија ка Светоме Сави, 1935, светосавски број, стр. 27-33.

48. Ђукановић Трипко, Црква и социјални рад, 1934, св.1, стр.25.

49. Ђукић Т., Вођа нације, 1935, светосавски број, стр. 24-27.

50. Ђуровић др Димитрије, Култура без социјалне правде и хришћанство, 1932, св.2, стр. 49-52.

Исти, Народњачко славенофилска Русија, 1933, св. 3,4,5, стр. 105-115.

Исти, Петар Петровић Његош, 1934, св.2, стр. 111-114.

Исти, Свет са верским и друштвеним идеалом и свет са политичко-економским теоријама и мртвим душама, 1933, св.1, стр. 6-10.

Исти, Улога језика у стварању мисли, 1933, св.2, стр. 51-55.

Ђусић М., За христолошку унификацију, 1933, св.3,4,5, стр. 177-180.

51. З., Примери у предавањима адвентиста, 1936, св.2, стр. 102-105.

Исти, Т. Урошевић, На својој бразди, 1933, св. 3,4,5, стр.195.

52. Зец Блажо, Калуђери отварајте ћелије, 1933, св.1, стр. 25-27.

53. Зјењковски Василије, Тоталитарна идеја и проблем васпитања, 1937, св. 4, стр. 132.141.

Исти, У чему је узрок савремене педагошке кризе и где треба тражити излаз из ње?, 1932, св.6, стр. 289-292.

54. Злоковић Љубомир, Др Радивој Јосић, Борба против и за јеванђелског Исуса Христа, Београд, 1936, 1936, св.1, стр. 60-62.

Исти, Ђоко Слијепчевић, Стеван Стратимировић митрополит карловачки као поглавар цркве, 1936, стр. 185-188.

Исти, Освалд Шпенглер, Пропаст Запада, Београд, 1936, 1937, св.2-3, стр.103-109.

Исти, Психологија и религија од др Б. Лоренца, 1938, св.2, стр. 90-92.

Исти, Религија као савлађивање, 1938, св.1, стр. 17-25.

Исти, Српски књижевни гласник, бр. 3, фебруар 1935, 1935, светосавски број, стр. 76.

Исти, Утапање у свет или превазилажење света, 1937, св. 1, стр. 22-29.

Исти, Човек, Црква и свет, 1936, св.1, стр. 36-48.

55. Иго Виктор, Слобода наставе, 1932, св. 4, стр. 172-176.

56. Илић Алекса, Атеистичко-материјалистичка философија и њене последице, 1941, св. 1, стр. 21-28.

57. Илић др Јордан, Монаштво Светог Саве и његов јавни рад, 1935, светосавски број, стр. 33-48.

Исти, Провизорност у животу као васпитна сметња, 1934, св. 2, стр. 108-111.

Исти, Хришћанско учење о човеку и васпитање, 1940, св.2, стр. 28-37.

Исти, Школа заједнице универзитета, 1934, св.1, стр. 1-6.

58. Јагодић Здравко, Два верника, 1934, св. 3, стр. 6-15.

Исти, С. Булгаков, Православље, 1933, св. 2, стр. 89.

Исти, Исходиште из економског несразмера, 1933, св.1, стр. 20-25.

Исти, Маргиналија, 1933, св. 6, стр. 225-230.

Исти, Маргиналија, 1934, св. 1, стр. 16-25.

Исти, Супраморализам Николаја Фјодорова, 1935, св. 4, стр. 11-16.

59. Ј. Б., Једна манифестација братских односа двају братских народа, 1934, св. 1, стр. 65-77.

60. Ј. К., Платонова естетика од Борисављевића, 1938, св. 3, стр. 139-140.

61. Ј. М., Др Јустин Сп. Поповић, Догматика православне цркве (књ. 2), Београд, 1936, 1936, св.2, стр. 107-110.

62. Јован, монах, Напомена поводом превођења Берђајева, 1936, св.1, стр. 48-53.

63. Јованкин Урош В., О Христу као путу истини и животу, 1940, св.2, стр. 54-57.

64. Јовановић Ј., Народне умотворине као одсјај Јеванђеља, 1933, св. 3, 4, 5, стр. 136-162.

65. Јовановић Перо, Алфред Адлер, Индивидуална психологија, Београд, 1937, св. 4, стр. 150.

Исти, Бенедето Кроче о религији, 1936, св. 3-4, стр. 180-184.

Исти, Д. Којица Миланов, Основни проблеми теорије сазнања, Београд, 1937, 1937, св.1, стр. 41-44.

Исти, Доживљавање и васпитање од С. Миловановића, 1938, св. 2, стр. 94-96.

Исти, Епископ Николај, Емануил; Тајне неба и земље; Чудесни доживљаји и догађаји из оба света, Краљево, 1937, св.4, стр.150.

Исти, Загорка Мићић, Феноменологија Едмунда Хусерла, Београд, 1938, св.1, стр.40.

Исти, Значај испитивања религије, 1939, св.4, стр. 35-38.

Исти, Морални закон, од др Ат. М. Поповића, 1938, св. 4, 196-198.

Исти, Народне драме од Драг. Костића; Писма из Америке од Ал. Видаковића; Социјални задаци светосавске цркве од П. М. Протића, 1938, св. 3, стр. 140-141.

Исти, Ниче о вредности, 1937, св.2-3, стр. 77-86.

Исти, Образовање воље, од Радмила Ст. Вучића, 1940, св. 2, стр. 86-90.

Исти, О буђењу интереса за религију, 1940, св.2, стр. 64-75.

Исти, О вредности у религији, 1938, св.3, стр. 123-131.

Исти, Опет о расколу, 1939, св.1-2, стр. 34-42.

Исти, О појму бесмртности, 1937, св. 1, стр. 29-34.

Исти, Основи схватања и оправдања религије, 1938, св.2, стр.63-74.

Исти, О схватању апсолутног, 1937, св. 4, стр. 144-150.

Исти, Психологија раног детињства, од В. Штерна, 1938, св. 2, стр. 92-94.

Исти, Смисао раскола, 1938, св. 4, стр. 190-196.

Исти, Стјепан Зимерман, Филозофија и религија, Загреб, 1936, св. 3-4, стр. 190.

66. Јоветић Јов., Натраг светосавским путем, 1932, св. 2, стр. 75-79.

67. Јонић Велибор, Мисли о Богу и човеку, 1932, св. 3, стр. 114-116.

68. Јосић др Радивој, Праотац Ноје и стара предања о потопу, 1934, св. 1, стр. 6-16.

Исти, Путеви ка срећи, 1940, св. 2, стр. 17-24.

69. Казимировић др Радован, О праву дипломираног студента православног Богословског факултета на упис на остале факултете Универзитета, 1936, св. 3-4, стр. 113-116.

70. Кандић В., Неофит Митрополит видински: Недељне проповеди, превео Миодраг Михајловић, 1939, св. 3, стр. 42.

71. К. Зоран, А. Мељски, Живот Карла Маркса, Берлин, 1933, 1934, св.1, стр. 77.

72. Кл., Пред светосавском годином, 1934, св. 3, стр.60.

73. Кордић С., Реализам у поезији (75. годишњица од рођења Владимира Јовановића), 1940, св. 2, стр. 68-75.

74. Костић Јован, Погледи на Шопенхауеров песимизам, 1936, св. 2, стр. 79-90.

Исти, Проблеми црквеног живота у данашњици, 1937, св. 1, стр. 15-22.

75. Липовац Јован, Култ Светога Саве у Боки Которској, 1935, светосавски број, стр. 52-58.

76. Лоренц др Борислав, Агностицизам, 1938, св. 3, стр. 100-103.

Исти, Метафизика и теологија, 1938, св. 2, стр. 49-56.

Исти, Од смрти до бесмртности, 1940, св. 2, стр. 24-28.

Исти, Теорија релативности и религија, 1935, св.4, стр. 1-7.

Исти, Qvo vadis, 1939, св. 4, стр. 2-6.

77. Манојловић Коста, За нови музички живот Српске православне цркве, 1933, св. 2, стр. 55-65.

78. Марган др Вл., Оче наш, 1933, св. 3,4,5, стр. 115-116.

79. Маринковић Живан, Перспективе будућности, 1932, св. 5, стр. 232-234.

80. Марјановић В. и Глоцар Ем., Ад, Христос и рат, 1933, св. 3,4,5, стр. 180-188.

81. М. Г., Николај Берђајев, Хришћанство и класна борба, Београд, 1936, св. 1, стр. 62.

Исти, Др Ђорђе Тасић, Савремени политички системи и схватања о држави, Београд, 1936, св. 2, стр. 112.

82. Медан Данило, Будућност Словена, 1938, св.1, стр. 32-39.

Исти, Достојевски и садашњица, 1936, св. 3-4, стр. 156-164.

Исти, Контуре светосавске идеологије, 1937, св. 2-3, стр. 86-92.

Исти, О љубави и милосрђу, 1938, св. 4, стр. 157-164.

83. Мијатовић Владимир, Др Гргур Јакшић, Борба за слободу Србије (1788-1816), 1937, св. 1, стр. 45.

84. Мијач Божидар, Једна марксистичка процена хришћанства, 1939, св. 4, стр. 27-35.

Исти, Морална вредност пастира као услов успешног проповедања, 1941, св. 4, стр. 5-15.

Исти, Новозаветни лик сиромаштва – богатства, 1937, св. 4, стр. 141-144.

Исти, Свештеник у књижевним радовима Светолика Ранковића, 1938, св. 3, стр. 111-115.

85. Милатовић Љутовид, Аница Шаулић, Свети Сава у народним причама, 1935, светосавски број, стр. 75.

Исти, Перспективе будућности, 1937, св. 2-3, стр. 92-97.

Исти, Човек и стварност, 1936, св. 3-4, стр. 173-180.

86. Милин Лазар, Геологија и Библија, 1935, св. 4, стр. 16-22.

Исти, Лаплас, Кант и Мојсије (први дан на земљи), 1934, св. 1, стр. 36-48.

Исти, Са Коларчевог народног универзитета, 1936, св. 1, стр. 64.

Исти, Трансформистичке хипотезе, 1936, св. 3-4, стр. 149-156.

-
- Исти, Хипотезе као догме, 1936, св. 1, стр. 3-10.
87. Мирковић др Лазар, Спремање студената Православног богословског факултета за научни рад, 1936, св. 2, стр. 65-68.
88. Момировић Петар, За нову оријентацију, 1932, св. 1, стр. 25-28.
89. Најдановић др Димитрије, Др Јустин Поповић, Догматика, 1932, св.5, стр. 238-242.
- Исти, Пут, Истина и Живот, 1932, св. 1, стр. 14-18.
- Исти, Савлађивање XIX века, 1932, св. 3, стр. 116-121.
- Исти, Савлађивање XIX века, 1932, св. 4, стр. 163-168.
- Исти, Светосавска паралипомена, 1932, св. 2, стр. 62-67.
90. Настасијевић Момчило, Белешке за стварну мисао, 1932, св. 5, стр. 217-219.
91. Настић Војислав, Т., Мисли, 1937, св. 2-3, стр. 97-101.
- Исти, Нешто о гордости, 1937, св. 1, стр. 6-15.
92. Николић Јован, Тајне и загонетке, 1941, св. 1, стр. 19-21.
93. П., Џон Дуи, Педагогика и демократија, Београд, 1934, св. 3, стр. 57.
94. Павловић Јован, Размишљање о свету и животу, 1934, св. 3, стр. 33-41.
95. Папић Митар, Црква и савремена стварност, 1934, св. 2, стр. 131-136.
96. Пашев Г., Химера или стварност?, 1940, св.2, стр. 6-8.
97. Пејовић Ђорђе, Борци и бјегунци, од Б. Ћопића, 1939, св. 4, стр. 45-47.
- Исти, Вече Јована Скерлића, 1939, св. 4, стр. 47.

Исти, Др Душан Недељковић, Расе и расизам, Скопље, 1940, св. 1, 1940, стр. 42-44.

Исти, Етички карактер научних и уметничких истина, 1940, св.1, стр. 26-29.

Исти, Подвиг на Суходолини, од Б. Јевтића, 1939, св. 3, стр. 43-45.

Исти, Рат и култура, од Др Е. Бенеша, 1938, св. 4, стр. 198-299.

98. Петржек Владимир, Политика и Ватикан у рату 1914-1918., 1932, св. 3, стр. 121-129.

Исти, Православне тенденције Хуситизма, 1932, св. 1, стр. 18-25.

Исти, Православне тенденције Хуситизма, 1932, св. 2, стр. 67-75.

99. Петровић Урош, За сваки дан, 1934, св. 3, стр. 18-26.

100. Пишманов Д., Идеали цркве – наши идеали, 1940, св. 2, стр. 13-17.

101. Погодин А., Неколико речи о омладини, 1936, св. 3-4, стр. 146-149.

102. Поповић др Атанасије, Морални узроци нерелигиозности једног дела наше интелигенције, 1936, св. 3-4, стр. 116-133.

Исти, Хришћанска љубав према ближњем и идеал хуманости, 1938, св. 4, стр. 164-190.

103. Поповић Ј., Шујо, Спинозина теорија сазнања, 1940, св. 2, стр. 75-79.

104. Поповић Јован, Васпитач и настава, 1941, св. 1, стр. 15-19.

105. Поповић др Јустин, Предговор једној догматици, 1932, св. 5, стр. 225-228.

Исти, Растко и савремена омладина, 1935, светосавски број, стр. 58-61.

Исти, Светитељство као просветитељство, 1932, св. 3, стр. 104-112.

Исти, Тајна Спаситељевог учења и тајна спасења, 1936, св. 2, стр. 68-75.

106. Попоски П., Брак и жена кроз историју у будућност, 1940, св. 1, стр. 29-40.

Исти, Да ли је комунизам остварљив, 1940, св. 2, стр. 60-64.

107. Прзивара Ерих, Искуство Бога и доказ о Богу, 1938, св. 2, стр. 83-90.

108. Продановић Р., Мајка плаче, Глас, 1939, св. 1-2, стр. 1-2.

109. Пудло Павле, Позадина у идеологији критеријума, 1932, св. 5, стр. 219-225.

110. Радуловић М., *Космогонија Божје Кнежевића*, 1940, св. 2, стр. 44-54.

Исти, Масарик о религији, 1940, св.1, стр. 16-26.

111. Рајковић Благоје, *Без земље, од Петра С. Петровића*, 1939, св. 1-2, стр. 52-56.

Исти, Звезда са Истока, 1939, св. 4, стр. 1-2.

Исти, Мисли, од М. Вуксановића, 1939, св. 4, стр. 45.

Исти, Павиљон Цвијете Зузорић – ретроспективна изложба Љ. Ивановића, 1939, св. 4, стр. 47.

Исти, Студентски теолошки дом – стварност, Теолошки факултет наша жеља, 1939, св. 3, стр. 46-47.

Исти, Харизматичко јерархичка институција у старој хришћанској цркви, од др Викентија Фрадинског, 1939, св. 4, стр. 48.

Исти, Црква и мир у свету, од Стефана Цанкова, 1939, св. 4, стр. 48.

Исти, *Црква* календар Православне Патријаршије за 1941. годину, 1941, св.1, стр. 29.

112. Рапајић Бранко, Актуална разматрања, 1932, св. 2, стр. 79-85.

Исти, Др Б. Лоренц на К.Н.У., 7. марта 1940. Године: Борба противу смрти у науци, религији и мађији, 1940, св. 1, стр. 46.

Исти, Др Душан Стојановић, Руски проблем филозофије и религије XIX века, 1932, св. 5, стр. 245-247.

Исти, Др Петроније Трбојевић, О црквеним реформама, 1932, св. 5, стр. 242-245.

Исти, Др Иван Ђаја, Индивидуализам у биологији, предавање на К.Н.У., 7. фебруар 1940. године, 1940, св. 1, стр. 44.

Исти, Најновије књижевно стварање владике Николаја, 1932, св. 4, стр. 160-163.

Исти, Пропагандно вече у Српском лекарском друштву – борба против венеричних болести, 1940, св. 1, стр. 45-46.

Исти, Поводом исправке др Ф. К. Гривца, 1932, св. 4, стр. 187-189.

Исти, Са стола (*Nova smer v serbski cerkvi*) – чланак г. Гривца у Богословном вестнику, 1932, св. 3, стр. 142.

Исти, Штампата у служби Цркве; Др Димитрије Стефановић, Нови завет, превод с грчког; наука и филозофија, 1933, св. 6, стр. 250-253.

113. Рапајић Јован, О једној књизи и поводом ње, 1937, св. 1, стр. 38-41.

114. Ребс, Опет нешто о нашем преласку на Правни и Филозофски факултет, 1940, св. 2, стр. 83-84.

115. С. Б., Савременост и хришћанство, од Александра Серђукова, 1940, св. 2, стр. 90-93.

116. Свети Сава, Извод из живота Светог Симеона од Светога Саве, 1935, светосавски број, стр. 61-67.

117. Слијепчевић Ђоко, Задаци наших генерација, 1936, св. 3-4, стр. 164-167.

Исти, Одговор Г. архимандриту др Петронију Трбојевићу, 1932, св. 3, стр. 134-139.

Исти, Савремена мисија наше цркве, 1932, св. 5, стр. 234-238.

Исти, Савременост и ми, 1932, св. 1, стр. 28.

Исти, Социјални дух садашњице, 1932, св. 3, стр. 129-134.

118. С. О., Кроз улице и душе, од Над. И. Тутоновић; Бугарска под старим и новим режимом, од Ч. Митриновића, 1938, св. 3, стр. 141-142.

119. Софар, Др Лазар Мирковић, Скитски устави Светог Саве и превод Хиландарски типик Светог Саве, 1935, св. 4, стр. 42.

Исти, Н. Берђајев, Смисао историје, Београд, 1934, св. 1, стр. 81.

Исти, Н. Бухарин, Теорија историјског материјализма, 1935, св. 4, стр. 43.

Исти, Фридрих Енгелс, Анти Диринг, Београд, 1934, св. 3, стр. 60.

120. Спекторски др Евгеније, Панславизам и словенофилство, 1940, св. 2, стр. 8-13.

Исти, Религиозна проблематика код Достоевског, Толстоја и Тургењева, 1933, св. 6, стр. 213-221.

121. Ст. М., Радован Кошутић, Христос и жена, 1933, св.1, стр. 37.

122. Станчић Јован, Социјални положај жене у историји, 1933, св.2, стр. 121-126.

-
- Исти, Социјални положај жене у историји, 1934, св. 3, стр. 15-18.
123. Стефан, мит. софијски, Да сви једно буду (Јн. 17,21), 1940, св. 2, стр. 3-6.
124. Стојановић др Душан, О прилагођавању духу времена, 1932, св. 4, стр. 153-155.
125. Стањаковић др Драг., Станојевић Станоје, Свети Сава, 1935, светосавски број, стр. 67-72.
126. Тасић др Ђ., Др Т. Поповић, Религија и морал, 1932, св. 4, стр. 182-185.
127. Теодосије, Извод из живота Светога Саве од Теодосија монаха, светосавски број, 1935, стр. 9-15.
128. Титов др Теодор, Догматски значај православног богослужења, 1932, св. 1, стр. 3-12.
- Исти, Палингенезија, 1933, св. 1, стр. 14-20.
- Исти, Православна кенотика, 1932, св. 2, стр. 56-62.
- Исти, Свети Сава као живи узор за српску православну богословску омладину, 1935, светосавски број, стр. 15-24.
- Исти, Светосавље, 1933, св.3,4,5, стр. 97-105.
- Исти, Уједињење православних студената, 1933, св. 2, стр. 49-51.
129. Тошић Ј., Ми студенткиње теологије, 1939, св. 4, стр. 42-45.
130. Тошовић Михаило, Живот или нирвана?, 1934, св.1, стр. 59-62.
- Исти, Консеквенције атеизма, 1933, св.3,4,5, стр. 162-171.
- Исти, Страдање невине деце, 1934, св. 2, стр. 116-121.
- Исти, Христос и рат, 1933, св.2, 69-80.
- Исти, Христос и рат, 1933, св.6, 237-250.

131. Трбојевић др П., О реформама црквеним, 1932, св. 2, стр. 85-92.

132. Тркља Лазар, Пастир, 1934, св.1, стр. 62-65.

Исти, Хришћанско гледиште на својину, 1939, св. 1-2, стр. 9-22.

Исти, Хришћанско гледиште на својину, 1939, св. 3, стр. 2-22.

Исти, Хришћанско гледиште на својину (свршетак), 1940, св.1, 1-16.

133. Троицки С., О устројству црквених општина у Српској Патријаршији, 1939, св. 4, стр. 6-27.

134. Уредништво, Акција за зближење православних студената, 1933, св.2, стр. 95.

Исти, Велики студентски збор, 1938, св. 3, стр. 144.

Исти, Др Александар Доброклонски, 1937, св. 4, стр. 157.

Исти, Др Р.В. Вешовић, Племя Васојевића, Сарајево, 1935, св. 4, стр. 44.

Исти, Др Чедо Митровић, 1934, св. 1, стр. 86.

Исти, Ђоко Слијепчевић, Први доктор нашег Православног богословског факултета, 1936, св. 3-4, стр. 184.

Исти, Живот и рад блаженопочившег патријарха Варнаве, 1937, св. 2-3, стр. 52-54.

Исти, Избор епископа, 1934, св. 2, стр. 146.

Исти, Идеја нашег удружења, 1938, св. 3, стр. 97-100.

Исти, Из живота и рада Њ. Светости патријарха Гаврила, 1938, св. 1, 1-4.

Исти, Изјава захвалности, 1939, св. 3, стр. 48.

Исти, Изјава саучешћа због смрти краља, оцу Горазду, на нашем теолошком факултету од бугарских студената, 1934, св. 3, стр. 56.

-
- Исти, Из Удружења, 1939, св. 1-2, 56.
Исти, Из Удружења, 1939, св. 3, 47.
Исти, Из Удружења, 1940, св. 1, 47.
Исти, Из редакције, 1934, св.1, стр. 87.
Исти, Из уредништва, 1940, св.1, 48.
Исти, Из уредништва, 1941, св. 1, 30.
Исти, Јубиларни зборник изабраних дела Блаже-
њејшег Антонија, 1935, св. 4, стр. 44.
Исти, Јубилеј митрополита Антонија, 1935, св. 4,
стр. 33-39.
Исти, Коларчев народни универзитет, 1933, св.
2, стр. 96.
Исти, Наша анкета, 1932, св. 6, стр. 296-297.
Исти, Наша анкета, 1933, св. 1, стр. 32.
Исти, Наша анкета, 1933, св. 2, 80-88.
Исти, Наша анкета, 1933, св.3,4,5, стр. 188-191.
Исти, Наша анкета, 1933, св. 6, стр. 254.
Исти, Наша захвалност, 1939, св. 3, стр. 47.
Исти, Наш нови студентски дом, 1940, св. 2, стр.
79-81.
Исти, Наша посета и боравак у Бугарској, 1934,
св. 2, стр. 144.
Исти, Наша реч, 1932, св. 1, стр. 1-3.
Исти, Наша реч, 1939, св. 3, стр. 1-2.
Исти, Наша сарадња са браћом Бугарима, 1940,
св. 2, стр. 81-83.
Исти, Некоректан поступак г. М. Бозољца, 1932,
св. 5, стр. 247.
Исти, О Берђајеву и Зјенковском, 1932, св. 6,
стр. 308.

Исти, О нашој православној интелигенцији,
1932, св. 6, стр. 309.

Исти, Организовање дипломираних теолога, 1933, св. 3,4,5, стр. 198.

Исти, О tempoга, 1934, св. 2, стр. 152.

Исти, Панди Папанастас, албански студент нашег теолошког факултета, 1935, св. 4, стр. 46.

Исти, Православље у Словеначкој, 1934, св. 2, стр. 144.

Исти, Пред оснивање Савеза православних религиозних друштава, 1938, стр. 144.

Исти, Пред реорганизацијом нашег Удружења, 1938, св. 3, стр. 143.

Исти, Припрема за Први свеправославни конгрес у Атини, 1936, св. 1, стр. 56-57.

Исти, Прот. др Теодор Титов, 1936, св. 1, стр. 53-57.

Исти, Рударска катастрофа у Какњу, 1934, св. 1, стр. 87.

Исти, Са уредничког стола, 1934, св. 3, стр. 60-61.

Исти, Светосавље у акцији, 1933, св. 3,4,5, стр. 200.

Исти, Светосавље у акцији, 1933, св. 6, стр. 254.

Исти, Светосавље на крају друге године, 1933, св.6, стр. 254.

Исти, Студентски живот, 1933, св. 6, стр. 254.

Исти, Студентски хришћански покрет у Румунији, 1933, св. 3,4,5, стр. 199.

Исти, Тридесетогодишњица смрти Н. Ф. Феодорова, 1933, св. 3,4,5, стр. 199.

Исти, Управа Удружења и Уредништва *Светосавља*, Осврт на чланак: Наш нови студентски дом, 1941, св. 1, стр. 28.

Исти, Управа Удружења, позив диломираним студентима нашег Православног богословског факултета, 1934, св. 1, стр. 79-81.

Исти, Хор студената теолошког факултета у Београду на хиротонији шангајског епископа, 1934, св. 2, стр. 145-150.

135. Флоровски Георгије, Богословски одломци, 1936, св. 2, стр. 96-102.

136. Франк Симон, Психоанализа као поглед на свет, 1934, св. 1, стр. 48-59.

Исти, Психоанализа као поглед на свет, 1934, св. 3, стр. 26-33.

137. Х., Омладински комитет Светског савеза за међународно пријатељство помоћу цркава у Краљевини Југославији, 1936, св. 2, стр. 90-96.

Исти, Црква календар Српске православне патријаршије, 1938, св.4, стр. 200.

138. Хајлер, *An papa sit Antichristus*, 1932, св. 5, стр. 228-232.

139. Хомјаков Алексеј, Еклесиолошке тезе, 1936, св. 1, стр. 18-23.

140. Хризостом, јеромонах, Универзитетски град у Паризу, 1939, св. 1-2, стр. 42-43.

141. Ћоровић др Владимир, О светосавској години, 1935, светосавски број, 7-9.

142. Шаулић Аница, Свети Сава, 1932, св. 1, стр. 12-14.

143. Шаф Филип, Мисли о Христу, 1935, св. 4, стр. 22-25.

Пред крај ове књиге објављујем своја два интервјуа. Први је објављен у часопису „Центра за емпиријска истраживања религије” *Религија и толеранција*, година VIII, број 14, Нови Сад, јул-децембар, 2010. године, стр. 403-410. Овај часопис издаје Филозофски факултет у Новом Саду. У његовом фронтиспису стоји: „Часопис има научну оријентацију.” Чланови редакције су професор др Зорица Кубурић (Нови Сад), професор др Драгољуб Ђорђевић (Ниш), професор др Милан Вукомановић (Београд), професор др Зоран Матевски (Скопље), професор др Иван Цвитковић (Сарајево), професор

др Сергеј Флере (Марибор), професор др Анкица Мариновић (Загреб). Интервју сам дао 3. октобра 2010. године, а разговор је водила професор др Зо-рица Кубурић са Филозофског факултета из Новог Сада, која је и главни и одговорни уредник часо-писа *Религија и толеранција*. Она је наш разговор насловила *Верска настава у Крушевицу*.

ИНТЕРВЈУ

ВЕРСКА НАСТАВА У КРУШЕВЦУ

„Разговор вођен 3. октобра у Цркви Светог Ђорђа у Крушевцу, где су се окупили сви свештеници и народ ради дочека патријарха Иринеја после устоличења у Пећкој патријаршији. Његов долазак очекивао се између 18 и 19 часова. Чекање је трајало до двадесет један сат. Кишица је тихо ромињала. У пријатним међусобним сусретима, верници су стрпљиво чекали. Млади који певају у хору цркве Лазарице, вежбали су за свој наступ, новинари су снимали разговоре с грађанима, интересујући се за то шта они очекују од патријарха. Мој саговорник био је Драгић Илић, свештеник, вероучитељ и писац.

Мене прво интересује најава патријарха Иринеја да ће Крушевац да добије епархију. Шта очекујете и зашто до сада није била једна епархија у Крушевцу?

То је историјско и теолошко и културолошко питање. Патријарх је то поменуо у више наврата, и та идеја постоји више од 15 година у црквеним круговима. И пошто је патријарх почео да је износи у јавност, од марта-априла па до данас, ми претпостављамо да је дошло време да се пређе на реализацију ове идеје. За постојање Крушевачке епархије има више разлога. Прво историјски разлози: Крушевачка епархија је постојала. Имамо као потврду и име једног крушевачког епископа. А пре тога Крушевац је припадао Белоцркванској епископији. Њено седиште било је у данашњој Куршумлији. Јер, као што знамо из историје, Немања је пре него што је постао велики жупан, док је још био само жупан, држао Топлицу, и онда је он ту подигао два манастира – Манастир Светог Николе и Манастир Пресевете Богородице. У овом другом манастиру се његова супруга, Ана – Анастасија, мајка Светог Саве, када је Свети Симеон отишао у Хиландар, замонашила, и ту је завршила, као калуђерица, свој овоземаљски живот. Свети Сава је зато, када је оснивао мрежу епископија, у Белој Цркви, тј. у данашњој Куршумлији установио епископију, 1219, и Крушевац је припадао тој епископији све док није формирана Крушевачка епископија, негде у 15-16. веку. Други разлог је духовни. Крушевац је, захваљујући историјским околностима, које су биле такве какве јесу, познат као средиште Моравске школе у архитектури, па ова идеја има потпору и у жељи да Мо-

равска школа у архитектури буде колико-толико обједињена. Црква Лазарица била би срце или центар те епископије, а из ње би пулсирали снажни духовни крвотоци. А види се ту и један загрљај Љубостиње и Раванице, дакле, ктиторске задужбине кнеза Лазара и његове супруге, па у том кругу треба тражити и границе те нове епархије. Конкретно, ако Манастир Раваница буде у границама Крушевачке епархије, а ми мислимо да је то оправдано, јер тамо почива оснивач и града Крушевца и ктиторске задужбине Раванице; то је толико логично и близу. Даље, незамисливо је да његова супруга буде изван тих граница, тј. Љубостиња и њена задужбина, јер је она ту и завршила свој овоземаљски живот. А кажем опет, њихово место заједничког живљења и њихова придворица је Лазарица. Дакле, у тим границама треба тражити нову епархију са седиштем у Крушевцу. Само по себи се наметнуло, и са те, духовне стране и са становишта историје уметности – поменута Моравска школа у архитектури у Крушевцу има своје срце. Наравно, ту би дошао још и манастир Каленић. И то би биле границе епархије: Куршумлија – Беле Цркве, Топлица, на југу, и Раваница, Каленић и Љубостиња, на северу. И то је отприлике оно што се наметнуло само од себе.

То је већ договорено или је тек у припреми?

Ја нисам компетентан да то кажем; ја могу да говорим само по теорији. Сад, докле се стигло с тим... Али, чим патријарх каже, претпостављамо да је близу реализација ове идеје. Да ли ће то бити на овом сабору или следећем, то су нека питања која ће епископи у Београду да решавају. Ја ту имам

обичај да кажем – пошто се бавим писањем, завршио сам Богословски факултет, предајем у Гимназији – онда кажем: не бавим се црквеном политиком, покушавам да се бавим црквеном науком и просветом. Држим веронауку у Гимназији десету годину, и први сам ушао у ту школу после полувековног прекида.

Ја сам доста писала о верској настави и то ме највише интересује, па Вас молим да ми кажете нешто више о свом искуству у раду, као вероучитељ.

Крушевачка Гимназија имала је прекид у предавању верске наставе од 1946. године. Тада су била двојица вероучитеља у крушевачкој Гимназији. Први је књижевник Павле Пудло, отац књижевника Ивана Пудла, човек који је био у то време један од најобавештенијих људи у граду, па и најпааметнији, то могу да тврдим. Он је пре Другог светског рата дошао у Крушевац. Иначе пореклом је из царске Русије. И стицајем околности добио је крушевачку Гимназију да предаје веронауку. Ту се оженио једном колегиницом, и он је био у тој плејади тадашњих професора крушевачке Гимназије, један од најпоштованијих људи. Интересанто је за њега да се за време окупације (то има у историји гимназије, у једној од две књиге, има тај догађај), 1943. године, успротивио спровођењу наређења министарства просвете Недићеве владе да у крушевачкој Гимназији они ученици који су интернационалисти тј. комунисти буду процесуирани. Он је на седници Наставничког већа изнео своје ставове: Ми то не можемо радити, ми нисмо министарство унутра-

шњих дела. А онда је после рата дочекао да од тих истих комуниста буде депортован у рудник, годину и више. Он почива на крушевачком гробљу. Други је Живан Савић, прота, писац. Он је исто предавао у гимназији и интересантан је можда за вас јер су 1975. године у овом граду запалили комплетан тираж његове књиге *Кнез Лазар*, што је јединствен пример можда у историји цивилизације – да у једном граду буде спаљена књига о оснивачу града из пера свештеника који је служио у Лазарици, придворици кнеза Лазара. Дакле, после тих људи, када су се стекли време и услови, ја сам први ушао у крушевачку Гимназију. Предмет је прво био факултативан, после тога је постао изборни. Ми сада у крушевачкој Гимназији имамо 60 % ученика за верску наставу, а 40% за грађанску, и нас двојица катихета предајемо, тако да се полако бар представа о веронауци враћа.

Какав је однос са професорима, како се понашају када свештеник уђе у школу, да ли су збуњени, да ли прилазе, да ли љубе руку, да ли су се поделили...?

Ја лично нисам имао никакав проблем те врсте. Било је ту, наравно, пуно нејасноћа, недоумица. Али сви су ми изашли у сусрет, и чак сам се веома пријатно осећао, и пријатно се осећам у тој школи. Ишао сам и на матурску екскурзију, прошле године у Северну Италију. Једноставно, тамо ми је лепо. Ја иначе волим да предајем, то ме испуњава. Не смета деци уопште што сам ја у мантији, и та нова тема. Нема никакве врсте, на пример, несташлука дечијих.

То значи, променило се потпуно време и однос према религији?

Не могу рећи потпуно, али у крушевачкој Гимназији поприлично.

Да ли се повећава број деце која бирају веронауку, или се смањује у задњих годину-две?

Код нас је рецимо 7-8 година овај проценат. Значи више на страни веронауке.

Што се тиче самог програма, претпостављамо да Ви не пратите само програм него сте слободни у креирању наставе.

Ми морамо, сваки предавач, методску јединицу да упишемо у Дневник и да о њој говоримо. А нашу слободу методска јединица, у начину предавања, не ограничава.

Да ли ви користите предавања као начин излагања или дискусију – да ли сте склони монолошкој или дијалошкој методи?

Ја сам нешто између, да кажем. Волим да предајем, али волим и да деца поставе питања и волим да нешто буде актуелно.

Да ли можда о својим књигама и о ономе што пишете можете са њима да дискутујете?

Не могу да кажем да говорим о својим књигама. Многи од ученика ни не знају да сам писац, док негде не чују са стране. Али личности које су при-

сутне у мојим књигама, присутне су и на мојим предавањима, а то су углавном личности из овог дела света, из црквеног живота, које су биле заборављене, запостављене. Једна од тих личности је и вероучитељ Павле Пудло, кога сам поменуо.

То значи, Ви тумачите савременију историју људи из крушевачког краја, свештених лица, њихову судбину у комунистичком периоду?

Приметио сам да тај период када није било верске наставе – то није само губитак часова, него је то губитак садржаја који су били на тим часовима. Или, другачије речено, то је сада другачији ниво свести, људи нису имали информације, нису могли да чују, тако да је тај њихов неки свет био попуњен кроз уџбенике, кроз неке званичне институције неким другим садржајима. Знате који су били народни хероји. Зато се, рецимо, о вероучитељу Павлу Пудлу није могло нигде чути. Или о Илариону Весићу, сахрањеном на старом крушевачком гробљу 1906. године. Био је богословски писац, ректор Призренске богословије, Београдске, учитељ светог владике Николаја Жичког. Рођен је у Пепељевцу код Крушевца. И има доста тих личности, заборављених, који су били духовни ауторитети, аристократе духа, то је тај стари Крушевац о коме ми имамо неку свест да је постојао, та грађанска класа са својом комуникацијом и односима. Дакле, у склопу тих предавања има много и тога. Ја чак видим да у нашем школском систему има доста нејасноћа, боље речено, необавештености. Наше дете ће из географије знати много тога из, не знам, Латинске Америке, а тврдим, и знам – то је једно питање које

постављам деци – кад их питате где излази сунце у вашем граду, они не знају. Знају да кажу на истоку, али не могу да кажу топоним. Тек на крају, кад им кажем, они схвате да је то Мојсињска планина и да је Крушевац у подножју те планине. Ето једног класичног примера колико из географије уопште наша деца добијају садржаје, а локално не добијају, и нема тога у уџбенику.

Уочено је, у социолошкој литератури, да је у том периоду који ви проучавате православна црква најмање била везана за своје вернике; тј. верници за цркву. Да су католици, иако је био период комунизма, више држали до вере и да су били религиознији. Како Ви то тумачите, пошто се бавите тим периодом?

Значи говоримо о другој половини двадесетог века, о периоду комунизма, периоду без веронауке. Центар католичког света је изван ове земље. То значи, ако би неки ентузијаста католички свештеник у нашој земљи у то време желео да ради, он је имао подршку тог центра.

То значи католици су били слободнији јер су имали подршку споља.

Имали су шири спектар деловања. Примера ради, ако један свештеник овде у Крушевцу буде изведен на Багдалу и стрељан – а таквих је било не један него више, један је и из наше цркве, Јеврем Јеша Новаковић, брат рођени Крсте Новаковића – дакле, ако тај човек буде стрељан на Багдали, ко ће то извести? Пре тога није имао коме да се жали.

Ако у исто време католички свештеник доживи неки проблем, известиће све светске медијске куће, преко радио Ватикана и других извора. Значи на једном простом примеру види се да су они имали шири круг деловања. Притом не кажем да су били повлашћени.

Има још нешто што треба да се зна. Једино је на нивоу Савеза комуниста Србије постојало интерно наређење, од 1952. године, да члан комунистичке партије Србије не може бити неко ко крштава децу, венчава, ко активно учествује у верском животу. Дакле, таква врста уређења, унутарпартијског, или уредбе, није постојала у комунистичкој партији Хрватске, Словеније. То је повлачило за собом да, рецимо, генерал Хрват може светковати Божић у кругу породице, и не мора се издвајати, а Србин генерал, члан комунистичке партије, а сви су били чланови партије, није могао славити јер ће се о томе расправљати на партијској ћелији и биће му угрожен положај, каријера, итд. То је још један од великих разлога зашто смо ми били више стешњени.

Да ли је та комунистичка партија Србије била састављена од Срба? Да ли су они одлучивали о томе да овде буде ригорознији однос према цркви?

Комунистичку партију Србије чинили су људи српског порекла, сви су се изјашњавали као интернационалисти. После су се почели изјашњавати као националисти. Да, можемо рећи: То јесу људи српског порекла. И они су довели такав систем. То је 1952. године расправљано на седници ЦК.

Мој отац је био комуниста, а мене су крстили у очевом родном селу, а брата у мајчином?

А да је ваш отац живео у Хрватској, он не би имао ограничења, он би вас крстио у Крушевцу, не би имао ограничења, у свом месту живљења. Ми имамо пуно тих случајева да су људи ишли на страну због верских обреда како их неко не би видео.

Знате шта значи 1952. године партијска директива. Комунисти су директиве примали, то се не може упоредити данас са законским актима. И те директиве су прорађиване на њиховим састанцима, и када је стигла та директива о којој причам, то је онда било: нема ништа члан партије са црквом.

Да ли можемо рећи да сада имамо државну религију јер имамо верску наставу у државном систему, и више ту нема проблема од стране државе.

Не можемо да кажемо да је државна религија, нити ми претендујемо да будемо државна религија. Али можемо рећи да имамо један нормалан верски живот. Значи, ако су ученици имали Хришћанску науку, па после веронауку од почетка школског система у Србији до 1946/47, ми смо сада надоместили тај простор и имамо у свим школама у нашем крају верску наставу за ученике који се за њу одреде.

Да ли је на целом крушевачком подручју или само у Гимназији такав однос? Негде на нивоу целе Србије било је, на пример 2003, однос 50% -50%.

Код нас је јаче. У Гимназији је 60%, то сам већ рекао, а имамо школе где је веронаука, поготово у основним школама по селима, и више заступљена – тамо је изнад 70% сигурно.

Постоји ли неко истраживање о томе, можда у канцеларији за верску наставу?

Да, то сви вероучитељи знају. Ми сваке године имамо обавезу да достављамо податке. Али у сваком случају одмакли смо од оног почетног стадијума, кад је верска настава морала на једвите јаде да се правда за свој статус. Знате, кад је било питање ко ће то да предаје. Као да рецимо физику предаје Алберт Ајнштајн или Милева Марић. Нико се не пита у овој земљи ко предаје физику.

Па добро, није баш било довољно кадрова, у то време, за све.

Ми смо увек у крушевачком крају имали довољно кадра.

Шта би било битно за овај десетогодишњи период тј. за верски живот у Крушевцу?

Битно је, прво, оно што је рекао Владета Јеротић – паганско, старозаветно и новозаветно у човеку. Ми нити очекујемо неку брзу промену, нити она може бити брза. То је један процес сазревања друштвене свести. Унутар тога процеса биће места и за веронауку, за вернике, на један други начин.

Да ли имате и у цркви веронауку или само верску наставу?

Имали смо верску наставу при храму пре него што је почела у школи.

Да ли све време или у неком периоду, можда после 1990?

Ја сам овде свештеник од 1995, и имали смо све време. Чак, ова прва књига, *Послушања*, доноси извештај о раду те школе веронауке. И после, када је веронаука отишла у школу, није више у цркви држана. После тога ми смо ипак размишљали да ли да је задржимо при цркви. Ја сам био за то да се задржи, али сам био у демократској мањини.

Рекли сте ми да се народ није много променио. У суштини, ви и не очекујете да се много мења, а можда и не радите толико на едукацији народа у сазнању?

Не, ја сам само указао на трослојност нашег бића. Цитирао сам Јеротића. Често се код нас мешају неки појмови.

На пример, по селима жене доста врачају, што значи да још увек нису свесне да хришћанство није магија.

Па, наравно, наравно. И то је процес, то захтева едукацију, то захтева критичку свест.

То можда тек ова деца из верске наставе могу нешто мењати.

Да, ми то знамо. Ово што кажемо паганство, то је тзв. природна религиозност. Она обухвата широки спектар деловања, па и магијски, окултне представе, предрасуде, кривоверје, сујеверје, и наш народ је пун тога кроз векове, па и данас. Али да би сте дошли до неког вишег нивоа спознаје, да то не би била само природна религиозност, онда морате да уложите неку жртву, нешто да научите, нешто да посетите, да видите.

Још ме само интересује да ли Ви на веронауци и у верској настави службено говорите о другим религијама. Крушевац нема овде много неких других, колико знам. Али да ли Ви децу учите о другима? Ислам је, на пример, сада религија која је у свету задобила пажњу. Да ли је то предвиђено програмом?

Програмом не, у том смислу да радимо историју религије, али актуелне теме морају бити пропраћене, ако ништа друго онда ученичка питања су ту, на пример, ко је Зукорлић, итд. Ученици то чују у медијима па питају о чему се ради. Тако да су и та питања присутна, ислам поготово. На крају, како да не поменемо ислам у Крушевцу када је Багдала и дан-данас ту, а то је турцизам који значи Алахов поглед. Најлепши поглед на град је турцизам. Али, ми имамо ту лирику и имамо ту ширину да прихватимо. Нисмо ми суров народ. Нису људи овде оптерећени тим проблемима да на друге религије гледају радикално. Ми немамо у црквеном животу,

заиста, неке екстремне групе као што се помиње у Београду, неке навијачке групе. Ми то немамо у верском животу. Ви не можете да избегнете то да сте рођени овде. Ви онда знате шта је Србија. Ми смо тако кодирани, рођени на тој географској ширини и дужини, и нисмо екстремисти, нити мислимо да будемо, али смо то што јесмо, наш идентитет је то. Могу да кажем и за себе: понекад се изненадим када би неко дирнуо у тај мој идентитет колико сам спреман да га браним.

Да ли постоји наговештај да ће се црква поделити или ујединити?

Могу само да кажем своје мишљење. После свега што се догодило српском народу, српска црква је наравно, иако она превазилази границе националног, српска црква. Јер, као што знамо, хришћанство није национална категорија, али је српска црква унутар тих граница вековима. Тако да у том смислу, српска црква, тренутно, у личности једног човека, патријарха, обједињује све Србе где год живе, духовно. Тога су свесни наши пријатељи али и наши непријатељи. А пошто наши непријатељи кроз историју врло вешто користе свој положај и утицај, не би било ништа ново да дође до поремећаја унутар црквених односа.

Хвала Вам на разговору.”

*Проф. др Зорица Кубурић,
Филозофски факултет, Нови Сад*

Р. С. Свети архијерејски сабор је обновио Крушевачку епархију 18. новембра 2010. године.

ИЗ ПИСАМА ЧИТАЛАЦА

„Поштовани господине Драгићу,
Београд, марта 2001. године

Са највећим уживањем прочитао сам Вашу књигу *Мојсињски меандри*, како се то каже, „на душак” из више разлога. Најпре, јер је Ваше приповедање толико занимљиво и што се каже „питко”, а садржаји Ваших прича почивају на одличном познавању краја о коме пишете, одличном познавању историјских догађаја и прилика са нагласком, како су се они одразили на душу и сам народ, на одличном познавању многих легенди у вези са објектима, о којима говорите и на крају, што Вам је и струка, одличном познавању теолошких ставова. Само сам још једном такву дивну књигу, сличну Вашој, а уз то и дубоко мисаону, прочитао. Било је то

давно, а књига се зове *Тихи глас*. Написао ју је покојни епископ браничевски Хризостом, иначе, мој годину дана старији школски друг.

Можда је ова Ваша књига написана као „по мери” за мене, јер ја, с једне стране, волим кратку причу, а у мојим дубоким годинама не могу да читам дугу и „тешку” литературу, макар да је она чак добила и светско признање, као што је, на пример: *Хазарски речник* (Ипак сам га прочитао!). Ваша књига мени лежи и из личних разлога, јер сам ја провео пола века са народом, обилазио таква црквишта, слушао легенде о њима, па и нешто писао .

Ниједног тренутка нећу прихватити такву глупост Тарабићевог пророчанства: „Срби ће изгупити и гупити све више и више. Људи ће мислити да све знају, а ништа знати неће. Срби ће се одвајати једни од других, па ће говорити: Ја нисам Србин, ја нисам Србин.” То ће бити са политичким полтронима ниских моралних вредности, политичким превртљивцима (могу бити чак и врло учени, стручни, на високим положајима, академици итд). Али, онај Србин кога ја познајем и са којим сам провео пола века у раду са њиме, само ће на све те атакe на његову личност, које је вршила комунистичка власт над њиме у нашој земљи пола века, а у Русији још и више, кратко рећи: „Само губе време.” О томе сам и ја написао једну причу, на жалост, још не штампану. У томе је била велика заблуда свих и наших и руских и светских комуниста, да они стварају „новог човека”, а избрисаће све из његове прошлости, јер ће ново време почињати од њих. И зато су сви наши највећи умови и великани прошлости, од Светог Саве па надаље избачени из уџбеника наше деце, али се ту нашла слика једног Азема Власија!

Не ствара се нови човек тиме што му се брише култура, обичаји, национална обележја, јер се не постаје ни лекар ако неко обуче бели мантил, нити маршал, ако обуче генералски шињел и стави маршалске еполете. То су глумци и то су Тарабићеви глумаци. Прави народ је остао оно што је, а они су отишли сви који су тако радили на ђубриште историје.

Када сам полазио на рад у Студеницу 1945. године, у јеку пропаганде „стварања новог човека”, чак су и београдски студенти етнологии, који су морали да упознају тог српског сељака, исто говорили, јер су тако учени, а ништа даље од Топчидера нису видели. А ја сам у Студеници и целом том рашком крају видео тог правог Србина у коме још живи онај прави средњи век: у обичајима, у језику, у нарави... Послаћу Вам да прочитате моју причу: *Слава у Палежу*, која је штампана у *Књижевним новинама*.

Гдегод су старе цркве или рушевине, народ та места назива: црквишта и црквине, а стара гробља: римско, циновско, јеврејско... О народним легендама писао је и Толстој у својим причама за народ. Тако описује случај, када је један епископ хтео да се увери да три пустињака живе на једном острву, а за које народ говори да су свеци и чудотворци, да види какву веру исповедају и да их поучи, ако треба, правој вери и Православљу које он исповеда. Зауставио је лађу и хтео је са чамцем да се искрца на острво. Пустињаци га примете, где чамац иде ка острву и пођу му пешке, преко мора, у сусрет. Кад је то епископ видео, вратио се назад чамцем и рекао: „Ви сте прави Божији људи, када идете пешке преко мора.”

Код Вас се у причама преплићу истинити догађаји, историјске личности, разна времена... Легенда може имати и стварну подлогу. У то сам се уверио при откривању старе цркве и живописа из тринаестог века у скиту код Хиландара. Али може бити и потпун производ маште. Код археолошких истраживања ни легенду не треба занемаривати. Локално становништво увек, чак боље од археолога, зна, да: „Има ту нешто”. Нађе опеку старог формата, зарђали новчић, али и византијски оловни печат, наиђе на гроб, неку рупу, тајни тунел „кроз који је пропао онај во” и обично тражи закопано злато цара Радована. А, као што знате, има и тога: златни накит и маске грчког сахрањеног ратника код Петрове цркве код Новог Пазара, златне маске из Македоније, хиљаду златника зазидано у једном зиду конака у Студеници... Путник, који је дао оно мишљење о старим српским гробљима површно их је видео. Истина, зарасла су многа у трњаке и нису као она војничка у Немачкој још од Наполеонових ратова и другде. Али, на нашим старим гробљима осамнаестог и деветнаестог века, на надгробним споменицима (они површни говоре само о „крајпуташи-ма”) изражена је сва права народна уметност, пластика, сликарство, поезија, обичаји, народни живот. О томе постоји велика литература, а ја ћу Вам послати само један мој чланак о старом гробљу села Трепче.

Много бих могао са Вама да дискутујем о причама из Ваше књиге, али, на крају да Вам дам још неке практичне савете, а нарочито, ако штампате друго издање: 1) Дајте општу скицу положаја свих тих цркава или црквишта 2) Податке о историјским догађајима везаним за причу (Ко од омла-

дине зна за разне српско-турске и српско-бугарске ратове) 3) Податке о људима које спомињете: Валтровић, Ризнић, Милојевић, Петковић... 4) Објашњења стручних термина 5) Ако се може и фотографије и техничке снимке објеката. Разуме се, то поскупљује много књигу, а тражи и додатни напор.

С поштовањем
др Слободан М. Ненадовић”

(Писмо др Слободана М. Ненадовића – човека који је истражио задужбину цара Душана)

УМЕСТО РЕЦЕНЗИЈЕ

„Госпође и господо,
Драги пријатељи,
Корени труну !

Да ли сте видели биљке којима корени труну?
Шта им најпре вене? Погледајте добро: најмлађи изданци, цветоносни и плодоносни пупољци.

Корени труну! Кома? Нама!

Мени, кореном из Лазаревог стоног града, припала је изненадно част да укажем на невелику, али значајну књигу, коју је сачинио и уредио човек који се духом и умом задубио да проникне до наших корена, и да их новим светлом обасја, да тако испуни срцем прихваћено послушање.

Није уобичајено у данашњем свету да се некеме за труд и подвиг ода макар и најједноставније признање. У своје име упућујем му, једино што лично могу, срдачну захвалност. Хвала му! Хвала што подсећа нова покољења на поштовања достојне претке. Јер, било је време, и не тако давно, а бојим се да је још увек и дан-данас, када се историја рачунала од нашег доласка на свет, или, још више, још силније од нечијег сопственог доласка на свет.

О историјском значају архимандрита Илариона Весића, о његовим духовним изабраним списима унетим у ову књигу *Послушања*, као и о прилозима његових поштовалаца и уредника говориће упуће- нији од мене.

Ипак, дозволите, да се и из овог времена сада- шњег, осврнем и још једном подсетим на Архи- мандритове речи, од пре сто година: *Труну корени!*

Један, и не споредан корен за сваки народ, јесте његов језик.

„Српски језик се отреса од срама”... пун љубави за њега и за свој народ испевао је Матија Бећковић у првом стиху песме *Побуне језика*. Даће Бог да је Песник у праву! Јер кад умре језик, нестаје народ! Као Хазари и толики други. А бојим се да нам језик не умре у сраму, да не иструне док кроз

„транспаренте манифестације тендер демонстрира перспективност холдинг компанија...”, а недоучени скоројевићи „апелују да се популација перманентно едукује за адекватне функције”.

Тим више, желим да честитам свештенику Дра- гићу Илићу што нас је овом књигом подсетио не само на значај једног великог културног делатеља из крушевачког краја, него и на срећну чињеницу да још има књижевних посленика који воде рачуна и негују корен српског народа, његов народни и књижевни језик.”

(Говор др Бранислава Ћирића, научника и пред- седника Асоцијације европских геолошких друш- тава, на промоцији друге књиге *Послушања* у беог- радском *Дому синдиката*, 9. маја 2003, објављен у његовој књизи *Позни пабирци*, у Београду 2006. го- дине)

УМЕСТО БЕЛЕШКЕ О ПИСЦУ

Интервју за *Православну веру и живот*, јануар 2005.
разговор водила: *Љубица Петковић*

„КРСТОМ, АЛИ И ПЕРОМ

Свештеник Драгић Илић, катихета крушевачке Гимназије, рођен је 1969. године у Прокупљу. Завршио је Богословију Светога Саве и Богословски факултет Српске православне цркве у Београду. Рукоположен је 1995. године у чин презвитера и постављен на Пету парохију крушевачку при Храму Светог Ђорђа.

Један је од оснивача часописа студената теолошког факултета *Логос* у коме је објавио и своје прве радове.

Приређивач је и уредник трилогије *Послушања*. Прва књига *Послушања* доноси извештај о раду Школе веронауке Свети Николај Жички при Цркви Светог Ђорђа у Крушевцу са прилозима из историје Српске православне цркве крушевачког краја (1997). Друга књига посвећена је изабраним списима архимандрита Илариона Весића (2001). Трећу књигу чине прилози из историје Храма Светог Ђорђа (1904 – 2004).

Редактор је *Мале енциклопедије крушевачког краја* и члан редакционог одбора *Расинских анала*.

Аутор је књига: *Мојсињски меандри* (друго издање, Нолит, 2003), *Топле сузе на путу за Јерусалим* (Историјски архив Крушевац, 2002), *Птице из Науса* (Народна књига, 2005), *Маурианус* (Народна библиотека Крушевац, 2005), *Јесење клупко* (Храм Васкрсења Христово – Беч, 2007), *Заборављено путовање кир Сретена Динића* (Храм светог Архангела Гаврила – Велики Шиљеговац, 2008), код истог издавача, *Из историје Цркве Светог Архангела у Великом Шиљеговцу* (2009), и *Из историје Цркве Свете Петке у Мајдеву* (Храм Свете Петке Мајдево, 2010).

Добитник је награде *Херој отпора*.

Оче Драгићу, како је дошло до Вашег опредељења за позив свештенослужитеља?

„Почни! Само тако ћеш немогуће учинити могућим”, писано је.

Имао сам дванаест година када ме је отац одвео, у току школског распуста код свог професора из богословије јеромонаха Артемија у манастир Црну Реку. Манастир је на мене оставио снажан утисак. Начињен од дрвета, приљубљен уз стену попут гнезда, лебди над реком понорницом тако да се у манастир улази преко дрвеног мостића. Пећина у стени средишњи је део манастира, у њој шапуће извор. После два дана отац је отишао кући. Три недеље живео сам код оца Артемија. Ходочасници су долазили, али братства, калуђера у манастиру, није било. Живело се скромно уз редовна богослужења. Отац Артемије је пуно читао и писао. На његовом радном

столу, у соби препуној књига, стајала је куцаћа машина за писање. Манастир није имао струје, али то није сметало да се из собе мог домаћина разлеже куцање. Сама машина за писање имала је у себи једно повеће метално јаје са нанизаним словима европских писама, која су бирана ротацијом. Ово *плетеније словес* човека, који је био полиглота на мене је оставило јак утисак.

После недељу дана Ава ме упита:

– Драги, волиш ли језеро?

– Волим, оче – рекох.

– У име Бога, сутра ћемо сићи на језеро.

Од манастира, кроз шуму, спуштали смо се тричетири километра до језера *Газиводе*. Вода је била топла и чиста, а ја једини купач. Домаћин је седео на обали и читао. Кад смо се враћали у манастир, отац Артемије ме упита:

– Драги, знаш ли причу о Јосифу и његовој браћи?

– Не знам – рекох.

Тада сам идући кроз шуму, крај планинске реке, чуо најлепшу причу у животу.

– Где има још таквих прича, оче – упитао сам.

– У Библији – одговори приповедач.

По доласку у манастир добио сам на читање *Илустровану Библију*. Од ње се нисам одвојио све док отац није дошао по мене.

Вече пред одлазак, после вечере, отац Артемије питао ме је шта сам читао. Тако ме је спонтано пропитао Библијску историју. На крају је упитао:

– Који се разбојник спасао на крсту, онај са леве или са десне стране Христа?

Нисам био сигуран, али сам одмах дао одговор.

Тада је Ава рекао:

– Одлично.

Онда је узео оловку и папир и написао ми оцену из веронауке.

Проћи ће године, а ја ћу читајући Достојевског пронаћи савет:

– Онај ко жели да говори детету о Богу, нека му приповеда приче из Старог завета.

Данас читам Ивана Иљина, који вели:

– Ко жели да васпита дете, тај у њему мора да пробуди и ојача духовност његовог инстинкта.

Сада, као дипломирани теолог, знам ако би се набрајало све што је Христос чинио на Галилејском језеру, што је говорио на узвишењима уз његову обалу, као што је Гора блаженства, био би то обиман посао (Мт. 8, 23-27; 13, 1-53; 15, 29-31; Мк. 3, 7-12; 4, 35-41...).

Сада сте катихета крушевачке Гимназије, што је увек сматрано чаићу. Како млади којима предајете примају науку Христову? Упоредите њихово време и време када сте Ви били као они сада. Које су сличности и разлике?

Један религиозни мислилац је рекао:

– Онај ко осећа жудњу за духом мора да брине о тражењу у непосредном животу свега онога што животу придаје виши смисао, што га освештава.

Без духа и ван духа ми не поседујемо истинско биће већ остајемо, како би рекао Гогољ: „Само они који животаре.”

Млади данас препознају смисао живота и желе да га упознају, зато се радије опредељују за слушање веронауке него грађанског васпитања.

У Гимназији сам наследио катедру из веронауке после педесет пет година прекида. Мој претходник, катихета прота Живан Савић вољом власти је остао без ученика. Он би могао бити добар кандидат за Гинисову књигу рекорда јер му је власт, као свештенику цркве Лазарице, 1975. године у Крушевцу спалила књигу *Кнез Лазар*. Није ми познат такав пример у историји света да дело једног писца, свештеника, посвећено оснивачу града, и то из пера духовника при његовој придворици, бива уништено!

Данас младима говоре да живимо у прелазном периоду (транзицији), а нама је учитељица причала.

– Децо, ми живимо у социјализму, а то је прелазни период ка комунизму.

Сличну есхатологију проповедају младима у Србији више од пола века.

– Савремени човек, који осећа да му прети немаштина са свим њеним невољама и који је заслепљен привидном моћи капитала, настоји да што више стекне и да се што мање оптерећује – рекао је половином прошлог века један Европљанин.

Наравно, млади не виде да је људска злоба далеко распрострањенија и моћнија него што они мисле. Зато је преданост Највишем као први дар религиозности најближа младима.

Писањем сте изнели данашњем човеку болну историју Српске православне цркве. Највише нажње посветили сте личностима из овог дела света, мислим на архимандрита Илариона Весића (Послушања, друга књига), свештеника Алексу Поповића (Мојсињски меандри), страдање свештенства у Другом светском рату (Топле сузе на путу за Јерусалим). Који су Ваши мотиви за писање баш оваквих књига?

Желим да у локалном откривам универзално. Ту видим мисију насупрот беживотном схоластичком покушају да се универзално спознаје без жеље за локалним. Не можемо бити блиски Богу ако људе, своје савременике, прескачемо, заборављамо. Или како је то лепо рекао Милован Данојлић: „Само онај ко увиђа значај малих ствари може учествовати у демократији. Тоталитаризам је глув за ситнице, и зато не подноси књижевност. Књижевност освежава ваздух којим се храни мишљење.”

Архимандрит Иларион Весић, сахрањен на крушевачком гробљу 1906. године, леп је пример нашег заборава својих ближњих. Прва југословенска енциклопедија Станоја Станојевића уврстила је 1928. године архимандрита Илариона у наше великане и то из пера проте др Радослава Грујића. После Другог великог рата овог духовника ниједна енциклопедија не региструје, па ни најновија *Енциклопедија Православља*.

А шта тек рећи да живимо у подножју Мојсињске Свете горе, из које нам свако јутро излази сунце, а Крушевац је још не открива и не покрива њена манастиришта и црквишта!

Кад су комунисти, октобра 1944. године извели на Багдалу проту Јешу Новаковића, из Храма Светог Ђорђа, да га уз мучење погубе, најпре су му поцепали мантију, а он је завапио:

– Немојте ми мантију, са чим ћу пред Господа!?

Са чим ћу пред Господа?, питање је изнад сваког питања.

И кад нам наш савременик изгледа као онај ко не верује у загробни живот и тада остаје вечно питање да живи.

И кад слушамо лажни катихизис: „Човек се са човеком бори за свој опстанак, на томе почива читава природа”, и тада живе духовне вредности.

И кад владају инстинкт самоодржања и супарништва, и тада живе Небеса и слава Њихова.”

Љубица Петковић

УМЕСТО ПОГОВОРА

„Ако мене гонише и вас ће гонити; ако моју реч одржаше, и вашу ће одржати” (Јн. 15, 20).

„Али му најпре (сину човечијем, п. п.) треба много пострадади, и окривљену бити од рода овога” (Лк. 17, 25).

„Радујте се и веселите се, јер је велика плата ваша на небесима, јер су тако прогонили пророке пре вас” (Мт. 5, 12).

„Победа прождире смрт. Где ти је смрти жалац? Где ти је пакле победа? А Богу хвала који нам даде победу кроз Господа нашег Исуса Христа” (1. Кор. 15, 54-57).

„Ако човек није овенчан мученичким венцем нека се барем потруди да буде близу мученика”.
свети Климент Александријски, + 215.

Свети Николај Жички (1880-1956)

о победоносцима:

„Страдање је централни факт наше историје”, у *Косово и Видовдан*, IX књ. сабраних дела, стр. 330.

„Судба српског народа више личи на судбу многострадалног Јова него ли судба ма кога народа у хришћанском свету”, у *Говори српском народу кроз тамнички прозор*, XIII књ, стр. 264.

„Српско страдање јачало је веру српског народа” у *Трагедија Србије*, III књ, стр. 382.

„Праведници ви сте омрзнути не зато што говорите о правди него зато што сте ви правда”, у *Речи о свечовеку*, IV књ, стр. 735.

„Немојте мислити, молим вас, да је наша вера у највишу победу добра над злом поколебана нашим страдањем”, у *Душа Србије*, III књ, стр. 383.

„Умрети можда није тако тешко као живети”.

Винсент ван Гог (1853-1890)

„Пратио сам брижно ваше големе напоре у средини циновских догађаја и дивио сам се чудесној енергији и јунаштву ваше војске, осећајући увек са поносом да сам потекао од тежачког витешког народа који је у непрестаној љутој борби за своје идеале и европску културу задужио Европу и свуда заслужио част и поштовање читавог света, нарочито велике Америке. Као Србин Американац понављам: живело Величанство и Његова висока породица. Нека вас најпотпунији успех прати у сваком пољу делатности.”

Никола Тесла

(*Отпоздрав Николе Тесле*, у новинама *Време*, Београд, 3. јул 1926. године, стр.6)

САДРЖАЈ

Реч унапред.....	..
Манастири с' погледом на Крушевац.....	7
Протођакон Павле Пудло.....	39
Свештеник Драгољуб Крапчевић.....	61
Прота Слободан Живадиновић.....	67
Стари и Нови Рим по Светом Сави.....	79
Васпитачи деспота Стефана Лазаревића.....	87
Страдање српске цркве од комуниста	99
Победоносци.....	111
Свештеномученици Јовановићи.....	117
Свештеномученик Јеврем Новаковић.....	123
Путовање Зонета Миливојевића.....	129
Кандило.....	143
Како је тихо Господе.....	155
Кад страх настани бистре очи.....	161
Два питања.....	165
Чарлстон.....	171
Писмо из Берна.....	179
Српски споменици као победоносци.....	187
Два века Варваринске битке.....	217
С. М. Крушевац.....	225
Од градитељства до личности.....	231
Serbia Sasga.....	237
Љубав јача од смрти.....	243
Албинов противгамбит.....	249
Дневник ратног хлебарника.....	255
Чешко-словачка православна црква.....	267
Библиографија „Светосавља”.....	281
Интервју: Верска настава у Крушевцу.....	307
Из писама читалаца	323
Уместо рецензије.....	329
Уместо белешке о писцу.....	333

ДРАГИЋ ИЛИЋ
ПОБЕДОНОСЦИ

Књига излази:
**С благословом Његовог Преосвештенства
епископа крушевачког г. др Давида**

Издавач
КРУШЕВАЧКА ЕПАРХИЈА

За издавача
ПРОТА ДРАГИ ВЕШКОВАЦ

Лектор
ЈЕЛЕНА ВУЈИЧИЋ

На корицама
**Архимандрит Иларион Весић на билборду
у центру Крушевца
(најава промоције друге књиге *Послушања*
у београдском *Дому синдиката*, 9. маја 2003)**

Штампа:
Сиграф Крушевац

Тираж
300

Крушевац, 2016.
